

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI HUZURIDAGI

**IJTIMOY HIMOYA MILLIY
AGENTLIGI**

O'zbekistonda 2024-yil uchun voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq ishlar bo'yicha huquqni qo'llash amaliyoti va hamrohlik qilish amaliyotni o'rganish

O'tkazilgan tahlil asosida O'zbekiston qonunchiligini optimallashtirish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va idoralararo hamkorlikni mustahkamlash bo'yicha tavsiyalar

Toshkent, 2025

Mundarija

1. Kirish.....	5
1.1. Kontekst.....	5
1.2. Tadqiqot maqsadi	6
1.3. Tadqiqot vazifalari	6
1.4. Mavzuning dolzarbligi.....	7
1.5. Metodologiya	7
1.6. Bolalarni jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilish sohasidagi O‘zbekiston Respublikasining xalqaro standartlari va majburiyatlari	9
2. Sud amaliyoti: tahlil va aniqlangan muammolar.....	12
2.1. Ko‘rib chiqilgan ishlarning umumiy statistikasi	12
2.2. Keyslar tipologiyasi va malakasi	17
2.3. Protsessual jihatlar	19
2.4. Jabrlanuvchining maqomi: tan olinishi, huquqlari, ishtiroki	21
2.5. Himoya va qonuniy vakillarning ishtirokiga huquq	22
2.6. Voyaga yetmaganlar bilan tergov harakatlarining protsessual xususiyatlari	25
2.7. Amaliyotni baholash: protsessual kafolatlarni amalga oshirishdagi cheklovlar	26
3. Voyaga yetmagan jabrlanuvchilar uchun xizmatlarning mavjudligi va ularning sifati.	29
3.1. Huquqiy yordam	29
3.2. Psixologik yordam	30
3.3. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash.....	32
1. Yo‘naltirish va xabardor qilishdagi kamchiliklar	34
2. Ijtimoiy xodimlarda maqom va vakolatlarning yo‘qligi	34
3. Cheklangan resurslar va ta’sir infratuzilmasining yo‘qligi	34
4. Aralashuvning cheklangan ko‘lami va davomiyligi.....	35
5. Boshqa sektorlar bilan yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganligi.....	35
3.4. Hududiy farqlar va istisno omillari	36
3.4.1. Yordam olishdagi hududiy farqlar: keys ma’lumotlari va kuzatishlar.....	37
4. Tadqiqotning asosiy natijalari	40
4.1. Qonunchilikda progressiv o‘zgartirishlar	40
1. O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonunining qabul qilinishi (2024-yil 14-noyabrdagi O‘RQ-996-son).	40
2. Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-oktabrdagi 801-sonli qarori tasdiqlanishi.....	40
3. Jinoyat qonunchiligidagi o‘zgartirishlar.	41
4. Jabrlangan bolalarga yordam ko‘rsatuvchi muassasalar tarmog‘ini kengaytirish.....	41
5. Bolalarning odil sudlovga kirishini ta’minlash bo‘yicha Strategiya va Harakatlar rejasini ishlab chiqish (2024–2027).....	41

4.2. Barqaror xavflar va kamchiliklar	42
4.3. Idoralararo munosabat bildirishning yetarli emasligi	44
4.4. Hududlarda ixtisoslashgan xizmatlarning mavjud emasligi.....	45
5. Tavsiyalar.....	47
5.1. Odil sudlovning normativ bazasi va jarayonlarini takomillashtirish.....	47
Adresatlar: Oliy Majlis, Vazirlar Mahkamasi, Oliy sud, Adliya vazirligi, Bosh prokuratura	47
5.2. Idoralararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish	48
Adresatlar: Vazirlar Mahkamasi, IHMA, IIV, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, vasiylik va homiylik organlari	48
5.3. Erta aniqlash va tezkor munosabat bildirish	50
Adresatlar: Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA), Vazirlar Mahkamasi.....	50
5.4. Huquqiy himoya va advokat ishtiroki	51
Adresatlar: Adliya vazirligi, Advokatlar palatasi, Oliy sud, Oliy Majlis, Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA), Vazirlar Mahkamasi	51
5.5. Yordam olish imkoniyatini kengaytirish va qo'llab-quvvatlash infratuzilmasini rivojlantirish	52
5.6. Islohotlarni monitoring qilish, baholash va ularning barqarorligi	53
6.7 Voyaga yetmaganga nisbatan jinsiy zo'ravonlik holatiga idoralararo ta'sir choralari bo'yicha master keysi	54
6. Xulosa	58
7. Ilovalar.	60
8.1 Asosiy tushuncha va atamalar.	60
8.2. Prokurorlar bilan ekspert suhbatlarini o'tkazish uchun so'rovnoma	61
8.3. Tergovchilar bilan suhbatlashish uchun so'rovnoma	63
8.4. Sudyalar bilan suhbat o'tkazish uchun so'rovnoma	67
1 dan 5 gacha bo'lgan shkala bo'yicha bolaning qayta travmatizatsiyasiga yo'l qo'ymaslikka qanchalik erishilayotganini baholang:	72
8.5. Inson markazlari xodimlari bilan intervyu uchun so'rovnoma.....	74
8.6. Normativ-huquqiy hujjatlarga taklif qilinayotgan o'zgartirishlarning taqqoslama jadvali	77

Ushbu hisobot voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik bilan bog‘liq ishlar, xususan, O‘zbekiston Respublikasi Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksning 41-1 (Shahvoniy shilqimlik), Jinoyat kodeksining 128 (O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish), 128-1 (O‘n olti yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan shaxs bilan moddiy qimmatliklar berish yoki mulkiy yoxud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali jinsiy aloqa qilish) va 129 (O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilish) moddalari bo‘yicha huquqni qo‘llash va unga hamrohlik qiluvchi amaliyotni o‘rganish uchun tahliliy material sifatida tayyorlangan. Tadqiqot 2024-yil bo‘yicha sud qarorlarini tahlil qilish, sud, tergov va ijtimoiy tizimlar vakillari bilan suhbatlar, qonunchilik va xalqaro majburiyatlarning ikkilamchi tahlili va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasining mavjudligini baholashni o‘z ichiga oladi.

Hisobot huquqni qo‘llash amaliyotining qo‘llanilishi, jinoyatlar tasnifining ularning haqiqiy og‘irligiga mosligini tahlil qilish, bolalarning protsessual huquqlariga rioya qilinishi va idoralararo hamkorlik darajasini baholash orqali jinsiy zo‘ravonlik qurbonlarini himoya qilishni kuchaytirishga ko‘maklashishga qaratilgan. Odil sudlov va yordam olishda tizimli to‘siqlarni aniqlash, shuningdek sud va sudgacha bo‘lgan amaliyotda bolaga yo‘naltirilgan yondashuv tamoyillariga rioya qilinishiga alohida e‘tibor qaratilgan.

Mualliflar sudyalalar, prokurorlar, tergovchilar, ijtimoiy himoya tizimi xodimlari va “Inson” markazlari vakillariga intervyularda ishtirok etgani va amaliy tajribalari bilan o‘rtoqlashgani uchun minnatdorlik bildiradilar. Ularning professional kuzatuvlari, mulohazalari va sharhlari olingan ma‘lumotlarni tahlil qilish va talqin qilishga qimmatli hissa bo‘ldi. Ularning samimiyligi va ishtirokisiz ushbu tadqiqot to‘liq bo‘lmas edi.

Ushbu hujjat mazmuni mualliflarning qarashlarini aks ettiradi va ushbu tadqiqotni qo‘llab-quvvatlagan davlat idoralari, xalqaro tashkilotlar yoki hamkor tuzilmalarning qarashlari yoki rasmiy pozitsiyasiga mos kelishi shart emas.

Mualliflar:

Irina Matviyenko — gender, siyosat va tengsizlik magistri (LSE), gender tengligi bo‘yicha ekspert

Nigina Xudaybergenova — магистрантка методики преподавания, экспертиза по гендерному равенству и защите детей о‘qitish metodikasi bo‘yicha magistr, gender tengligi va bolalar himoyasi bo‘yicha ekspert

1. Kirish

1.1. Kontekst

Voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik muammosi O‘zbekistonda inson huquqlari bo‘yicha eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. So‘nggi yillarda qonunchilikdagi muhim tashabbuslar, jumladan, 2024-yilda "Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida"gi qonunning (14.11.2024-yildagi O‘RQ-996-son) qabul qilinishi, shuningdek, bolalar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha qonun osti hujjatlarining ishlab chiqilishiga qaramay, amalda jabrlanuvchi bolalarning manfaatlarini himoya qilish hali ham bir qator cheklovlarga uchramoqda. Eng muhim muammolardan biri jinoyatlarga huquqiy baho berish bo‘lib qolmoqda: ayrim hollarda u sodir etilgan harakatlarning og‘irligini aks ettirmaydi, bu esa nomutanosib sanksiyalar qo‘llanilishi va jabrlanuvchilarning odil sudlov tizimiga bo‘lgan ishonchini pasayishiga olib keladi.

O‘zbekiston Respublikasi Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyani, shuningdek, unga ikkita Qo‘shimcha protokol — bolalar savdosi va shikoyatlarni ko‘rib chiqish tartibi haqidagi hujjatlarni ratifikatsiya qildi. Mamlakat shuningdek, Xotin-qizlarni kamsitishining **barcha shakllariga barham**

berish to‘g‘risida **Konvensiya** (CEDAW) ishtirokchisi hisoblanadi. Biroq, Yevropa Kengashining Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya va jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi Lansarot konvensiyasi hali ratifikatsiya qilinmagan. Shunga qaramay, mavjud xalqaro majburiyatlariga muvofiq, davlat muhim institutsional choralarni ko‘rmoqda: Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA) tashkil etildi va birlamchi ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatish uchun Inson markazlari tarmog‘i ishga tushirildi.

Huquqiy va normativ baza Jinoyat kodeksi, Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks, Jinoyat-protsessual kodeksi, Oliy sud Plenumining qarorlari (xususan, 2023-yil 20-noyabrdagi 30-son), Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 30-noyabrdagi 801-sonli qarori va huquqiy, psixologik hamda ijtimoiy yordam ko‘rsatishni tartibga soluvchi boshqa qonun hujjatlari qoidalarini o‘z ichiga oladi. Biroq, amalda ushbu normalarning tizimli qo‘llanilishi cheklanganligicha qolmoqda. Hududlardagi vaziyat ayniqsa achinarli: yordam olish imkoniyati resurslarning mavjudligiga, yo‘naltirilish sifatiga va idoralararo hamkorlik darajasiga bog‘liq.

1.2. Tadqiqot maqsadi

Ushbu tadqiqot voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik holatlariga munosabat bildirish tizimini har tomonlama baholashga qaratilgan. Unda huquqni qo‘llash amaliyotiga, jumladan, sudgacha va sud bosqichlariga, shuningdek, bolalarning protsessual huquqlarini himoya qilish va huquqiy, ijtimoiy-psixologik xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi nafaqat mavjud tizimni tavsiflash, balki aniqlangan kamchiliklarni amalda bartaraf etishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqishdir. Alohida e‘tibor munosabat bildirishdagi kamchiliklar, shuningdek, bola huquqlarini himoya qilish tamoyillarini amalga oshirishga to‘sqinlik qiladigan takrorlanuvchi tizimli cheklovlarga qaratiladi.

1.3. Tadqiqot vazifalari

Birinchidan, jinoyatlarni malakalash, sanksiyalar qo‘llash va protsessual qoidalarga rioya qilishdagi o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlash uchun voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik bilan bog‘liq ishlar bo‘yicha sud qarorlarini tahlil qilish.

Ikkinchidan, sudgacha bo‘lgan jarayon, tegishli idoralarning ishtiroki va Jinoyat-protsessual kodeksining voyaga yetmagan jabrlanuvchilar huquqlarini himoya qilish talablariga rioya qilinishini o‘rganish.

Uchinchidan, hududiy va institutsional farqlarni hisobga olgan holda, jabrlangan bolalar uchun yuridik yordam, psixologik ko‘mak va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini baholash.

To‘rtinchidan, olingan ma’lumotlarni O‘zbekistonning xalqaro majburiyatlari, jumladan, Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya va CEDAW qoidalari bilan bog‘lash.

Nihoyat, normativ hujjatlarni takomillashtirish, idoralararo hamkorlikni rivojlantirish va bola manfaatlarini ko‘zlab xizmat ko‘rsatish infratuzilmasini mustahkamlash bo‘yicha asosli takliflar ishlab chiqish.

1.4. Mavzuning dolzarbligi

Tadqiqotning dolzarbligi normativ islohotlar va saqlanib kelayotgan institutsional defitsitlarning uyg'unligidan kelib chiqadi. Bir tomondan, O'zbekistonda bolalarni himoya qilishni kuchaytirish, jumladan, jinsiy zo'ravonlikka qarshi kurashishga jamoatchilikning kuchli talabi mavjud. Boshqa tomondan, jinoyatlar kvalifikatsiyasining og'irligini kamaytirish, oilalarga bosim o'tkazish va rehabilitatsiyaga ayniqsa qishloq joylarda va zaif bolalar (shu jumladan, nogiron bolalar) uchun kirishning cheklanganligi saqlanib qolmoqda.

Voyaga yetmaganlar bilan ishlash tajribasiga ega malakali mutaxassislar - psixologlar, ijtimoiy xodimlar va yuristlarning yetishmasligi jiddiy to'siq bo'lib qolmoqda. Dolzarbligi *"Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"*gi qonunning amalga oshirilishini ekspertlar tomonidan monitoring qilish, shuningdek, bolalarni himoya qilish bilan bog'liq jinoyat moddalarining qo'llanilishi va samaradorligini baholash zarurati bilan yanada kuchaymoqda.

1.5. Metodologiya

Tadqiqot huquqiy va empirik yondashuvlarni birlashtirgan kombinatsiyalangan metodologiyaga asoslangan. Xususan:

- sud.uz portalidan yuklab olingan 2024-yil uchun Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 41-1-moddasi bo'yicha e'lon qilingan barcha sud qarorlari maxsus matn algoritmi yordamida tahlil qilindi;
- sud, tergov va ijtimoiy tizimlar (jumladan, Inson, prokuratura va IIV) vakillari bilan yarim tuzilmaviy intervyular o'tkazildi;
- Milliy qonunchilik va xalqaro hujjatlarning (shu jumladan, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya, CRCning 13-sonli umumiy sharhi va 2023-yilgi ICMEC namunaviy qonuni) ikkilamchi tahlili o'tkazildi;
- xizmatlarni xaritalash va xizmatlar ko'rsatish shartlari tahlili amalga oshirildi.

Tahlil, ayniqsa, bolaga yo'naltirilgan yondashuv tamoyillariga rioya qilish — bolaning manfaatlarini ustuvor bilish, takroriy viktimizatsiyadan himoya qilish va keng qamrovli idoralararo qo'llab-quvvatlash zaruratiga alohida urg'u beriladi. Ushbu yondashuv barcha darajalar — normadan amaliyotgacha, sudgacha bo'lgan bosqichdan tortib, bolani qo'llab-quvvatlashgacha bo'lgan barcha darajalarni qoplash imkonini beradi.

Tadqiqot doirasida shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 128-moddasi (O'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish), 128-1-

moddasi (O‘n olti yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan shaxs bilan moddiy qimmatliklar berish yoki mulkiy yoxud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali jinsiy aloqa qilish) va 129-moddasi (O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilish) bo‘yicha qo‘zg‘atilgan jinoyat ishlari tahlil qilindi. Ushbu ishlarning tahlili huquqni qo‘llash, qayta tasniflash, jabrlanuvchilarning huquqlarini ta‘minlash va bolalarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish standartlariga rioya qilish bilan bog‘liq doimiy muammolarni aniqlash imkonini berdi.

Bunday ishlarning qonunga muvofiq yopiqqligi, shuningdek, tadqiqot etikasi, jabrlanuvchilarning qadr-qimmatini himoya qilish va takroriy viktimizatsiyaga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida hisobotning e‘lon qilinadigan versiyasida ushbu ishlarning tavsiflari yoki ularga asoslangan tipologiyalar mavjud emas.

Biroq, tegishli bo‘limlarda keltirilgan tadqiqotning asosiy natijalari qisman ushbu ishlarning tahliliga asoslangan bo‘lib, shu bilan hisobotning ishonchliligi va tahliliy to‘liqligini ta‘minlaydi.

1.5.1. Tadqiqotning cheklanganligi.

MJtK 41-1-moddasi (Shahvoniy shilqimlik) bo‘yicha ma‘muriy amaliyot tahlili sud.uz portalida e‘lon qilingan qarorlar asosida o‘tkazildi. Texnik va mazmunan cheklovlar bo‘lishi mumkin: ba‘zi fayllardan foydalanish imkonsizligi, shikastlangan yoki to‘liq bo‘lmasligi mumkin. Bundan tashqari, voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq ishlarni avtomatlashtirilgan qidirish algoritmi matn belgilariga tayangan va jabrlanuvchilarning yoshi to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘rsatilmagan hollarda ba‘zi holatlar e‘tibordan chetda qolgan bo‘lishi mumkin. Bu tanlamani representativ qiladi, ammo to‘liq emas.

Jamoa ushbu hisobotni uchinchi shaxslar tomonidan talqin qilinishi va undan foydalanish uchun mas‘ul emas. Taqdim etilgan ma‘lumotlar tahliliy-tavsifiy xususiyatga ega bo‘lib, mavjud sud amaliyotiga asoslangan.

1.6. Bolalarni jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilish sohasidagi O‘zbekiston Respublikasining xalqaro standartlari va majburiyatlari

Mazkur tadqiqot xalqaro huquqiy standartlar bilan bir qatorda O‘zbekiston Respublikasining bolalar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha mavjud majburiyatlariga asoslanadi. Xalqaro darajadagi markaziy normativ hujjat O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyaga doir bolalar savdosi, bolalar fohishabozligi va bolalar pornografiyasi hamda bolalarni qurolli mojarolarga jalb qilishga taalluqli Fakultativ protokollardir. Shuningdek, Xotin-qizlarni kamsitishining barcha shakllariga barham berish to‘g‘risida Konvensiya (CEDAW) ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, unda qizlarni barcha turdagi zo‘ravonlik va kamsitishlardan himoya qilish uchun tizimli va tarmoqlararo yondashuv zarurligi ta’kidlangan.

Tadqiqot metodologiyasining asosiy manbalari Bola huquqlari bo‘yicha qo‘mitasining 13-Umumiy sharhini (CRC/C/GC/13) o‘z ichiga oladi, unda davlatlarning barcha turdagi zo‘ravonlikdan himoya qilishning keng qamrovli, bolaga yo‘naltirilgan tizimini yaratish majburiyati belgilangan. BMTning bolalar savdosi va jinsiy ekspluatatsiya bo‘yicha maxsus ma’ruzachisining hisobotida (A/HRC/55/55, 2024) milliy sudlov tizimlarini voyaga yetmaganlar manfaatlariga moslashtirish zarurligi ta’kidlangan.

O‘zbekiston Yevropa Kengashining Lanserot konvensiyasini ratifikatsiya qilmagan bo‘lsa-da, uning qoidalarini tahliliy amaliyotda yuqori himoya standartlarini tartibga solish misoli sifatida faol qo‘llaniladi. Konvensiya jinsiy zo‘ravonlikning barcha shakllarini majburiy ravishda kriminallashtirishni, voyaga yetmaganlar uchun ehtiyotkorona so‘roq qilish tartiblarini joriy etishni, yuridik yordam tizimini rivojlantirishni va barqaror idoralararo javob mexanizmini yaratishni nazarda tutadi.

Eng yaxshi xalqaro amaliyotlarni kodifikatsiya qiluvchi Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi namunaviy qonun (ICMEC va The Protection Project, 2013) qo‘shimcha rol o‘ynaydi. U bolaga yo‘naltirilgan yondashuv va standartlashtirilgan sudgacha va sud jarayonlaridan tortib, huquqiy yordam ko‘rsatish, idoralararo hamkorlik va xalqaro muvofiqlashtirish mexanizmlarigacha bo‘lgan asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi. Namunaviy qonun qoidalaridan foydalanish xalqaro standartlarni milliy huquqni qo‘llash amaliyoti bilan taqqoslash va mavjud majburiyatlar doirasida bartaraf etilishi mumkin bo‘lgan tarkibiy kamchiliklarni aniqlash imkonini

beradi.

Ushbu hisobotning metodologik yondashuvi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- bolaning eng yaxshi manfaatlari ustuvorligi (*BHK*, 3-modda);
- bolaning taqdiriga oid protseduralarda ishtirok etishi (*BHK*, 12-modda);
- qayta viktimizatsiya travmatizatsiyadan himoya;
- institutsional idoralararo munosabat;
- davlatning huquqiy, psixologik va tibbiy yordamga kirishni ta'minlash majburiyati.

Xalqaro hujjatlardan tashqari, tadqiqot strategik hujjatlarda belgilangan milliy majburiyatlarni ham hisobga oladi. Xususan, Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 16-fevraldagi 4068-IV-sonli qarori (<https://lex.uz/docs/7243832>) bilan BMTning *Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalarini amalga oshirish bo'yicha 2024–2027-yillarga mo'ljallangan Milliy harakatlar rejasi* tasdiqlandi. Reja ushbu tahlilning asosiy fokusiga mos keladigan quyidagi ustuvor yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish.
- munosabat bildirish bo'yicha idoralararo ko'rsatmalarni qabul qilish;
- bolalar bilan ishlaydigan mutaxassislar (shu jumladan, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari, sudyalari, ijtimoiy xodimlar va pedagoglar)ni tayyorlash va qayta tayyorlash.
- zo'ravonlik qurboni bo'lgan bolalar uchun maxsus xizmatlar tizimini rivojlantirish;
- ko'rilgan chora-tadbirlar samaradorligini monitoring qilish va baholash;
- “Inson” markazlari tarmog'i va boshqa ijtimoiy xizmatlarni institutsional mustahkamlash.

Shunday qilib, hisobotning analitik doirasi xalqaro standartlar va mavjud milliy majburiyatlarning uyg'unligiga asoslangan.

Bu bizga nafaqat mamlakatdagi mavjud vaziyatni tanqidiy baholash, balki amaldagi davlat siyosatiga mos keladigan tavsiyalar berish imkonini beradi. Xalqaro va ichki mezonlarni taqqoslash voyaga yetmaganlarni jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilishni kuchaytirish uchun barqaror yechimlarni ishlab chiqish uchun real va amaliy asos yaratadi.

2. Sud amaliyoti: tahlil va aniqlangan muammolar

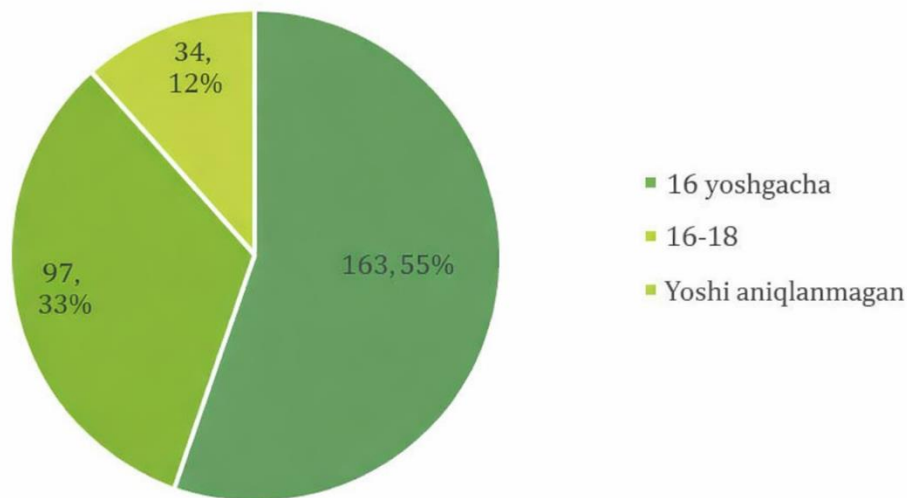
2.1. Ko‘rib chiqilgan ishlarning umumiy statistikasi

Tadqiqot metodologiyasiga muvofiq quyidagilar tahlil qilindi:

- MJtK 41-1-moddasi (Shahvoniy shilqimlik) bo‘yicha 2034 ta sud qarori
- Jinoyat kodeksining 128, 128-1, 129-moddalari bo‘yicha 200 tagacha sud qarorlari. Metodologiyada tasvirlanganidek, ushbu ishlarning tahlili hisobotning ommaviy versiyasidan chiqarib tashlangan.

2.1.1. MJtK 41-1-moddasi (Shahvoniy shilqimlik) bo‘yicha sud qarorlarining tahlili

Jabrlanganlar 18 yoshgacha bo‘lgan ishlar soni

Ko‘rib chiqilgan ishlarning 294 tasi voyaga yetmaganlarga nisbatan shahvoniy shilqimlik bilan bog‘liq. Ularning yarmidan ko‘pi (55,44%) 16 yoshgacha bo‘lgan bolalarga nisbatan shahvoniy shilqimlik bilan bog‘liq, uchdan bir qismi (32,99%) esa 16-18 yoshdagi shaxslarga nisbatan shahvoniy shilqimlik bilan bog‘liq. 34 ta holatda jabrlanuvchilarning aniq yoshini aniqlashning iloji bo‘lmadi, ammo sud qarorlarida jabrlanuvchilar voyaga yetmaganlar ekanligi qayd etilgan.

Jabrlanuvchilar va sudlanuvchilarning jinsi

Aksariyat hollarda voyaga yetmaganlarga nisbatan shahvoniy shilqimlik erkaklar tomonidan qizlar va yosh ayollarga nisbatan sodir etiladi.

	Jabrlanuvchining jinsi		Aybdorning jinsi	
	A	E	A	E
16 yoshgacha	166	3	2	163
16-18 yosh	98	1	1	99
Yosh aniqlanmagan	33	1	0	34

Kam hollarda bir nechta ayol jinsidagi jabrlanuvchilar bo'lgan va bir nechta hollarda bir nechta erkaklar bitta jabrlanuvchiga shahvoniy shilqimlik qilgan.

Qarorlarning hududiy taqsimoti

Har 100 000 aholiga oladigan bo'lsak, voyaga yetmaganlarga shilqimlik qilish holatlari eng ko'p Navoiy, Toshkent, Xorazm va Buxoro viloyatlarida kuzatilgan. Eng kam ko'rsatkich Namangan viloyati, Toshkent va Qoraqalpog'iston Respublikasida kuzatilgan.

Hudud	Har 100 ming kishiga to'g'ri keladigan holatlar soni
Qoraqalpog'iston Respublikasi	0.30
Andijon viloyati	0.91
Buxoro viloyati	1.17
Jizzax viloyati	0.80
Qashqadaryo viloyati	0.56
Navoiy viloyati	1.58
Namangan viloyati	0.49
Samarqand viloyati	0.59
Xurxondaryo viloyati	0.90
Sirdaryo viloyati	0.66
Toshkent viloyati	1.57
Farg'ona viloyati	0.59
Xorazm viloyati	1.45
Toshkent shahri	0.36

Ushbu ma'lumotlar quyidagi omillarni ko'rsatishi mumkin:

- 14

- Har bir huquqni muhofaza qilish organi xodimiga to'g'ri keladigan ishlar soni. Profilaktika inspektoriga ma'muriy ishni ko'rib chiqish uchun ajratilgan vaqt uch kunni tashkil etgani sababli, inspektorning yuqori yuklamasida bunday ishlar e'tiborga olishga arziyas deb hisoblanishi mumkin, bu esa ishni ko'rib chiqishda kechikishlarga yoki rad etilishiga olib kelishi mumkin.
- Shahvoniy shilqimlik uchun javobgarlik haqida jamoatchilikning xabardorlik darajasi

Tomonlar o'rtasidagi aloqa

Tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish uchun oltita toifa ajratildi:

qarindoshlar, hamkasblar, tanishlar, begonalar, boshqa, ko'rsatilmagan.

Qarindoshlar va hamkasblar, garchi ular jabrlanuvchilarning tanishlari bo'lsa-da, alohida toifalar sifatida tasniflanadi. Bu ish joyidagi shilqimlik va yaqinlar hamda oila a'zolari tomonidan sodir etilgan shilqimlikni farqlash uchun zarur.

	Tomonlar o'rtasidagi munosabatlar					
	Qarindoshlar	Hamkasblar	Tanishlar	Begonalar	Boshqalar	Ko'rsatilmagan
16 yoshgacha	6.13%	0.00%	41.10%	50.92%	1.84%	0.00%
16-18 yosh	2.06%	1.03%	45.36%	50.52%	1.03%	0.00%
Yosh aniqlanmagan	2.94%	0.00%	32.35%	58.82%	5.88%	0.00%
Jami 18 yoshgacha	4.42%	0.34%	41.50%	51.70%	2.04%	0.00%

Garchi notanish shaxslar ayblanuvchilar orasida eng ko'p uchrasa-da, tanishlar tomonidan shilqimlik qilish barcha toifalarda ikkinchi o'rinda turadi.

Voyaga yetmaganlarga qarindoshlari tomonidan shilqimlik ayniqsa tashvishlidir: 16 yoshgacha bo'lgan bolalar eng zaif toifa (ushbu yosh guruhidagi barcha shilqimlik holatlarining 6,13%), bu oila ichida bolalar uchun himoya yo'qligini ko'rsatadi.

Shilqimlik sodir bo'ladigan joylar

Ko'pincha barcha toifadagi shilqimliklar ko'chada sodir bo'ladi. 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga nisbatan:

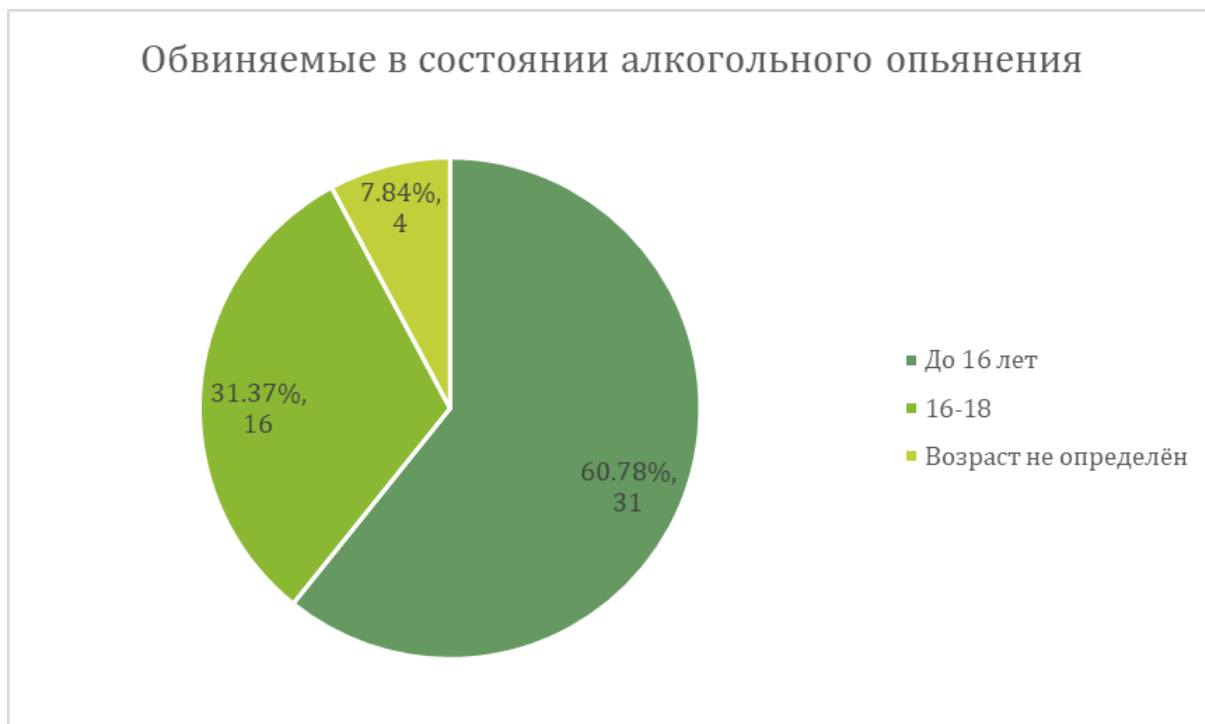
- Ta'qib qilish holatlarining 14,63% AKT yordamida (telefon qo'ng'iroqlari, SMS xabarlar va ijtimoiy tarmoq xabarlar orqali) sodir etilgan.
- Shahvoniy shilqimlik holatlarining 18,03% taksi/yengil avtomobillarda sodir bo'lgan. Shuni ta'kidlash kerakki, bir qator hududlarda jamoat transporti tizimining (avtobuslar va boshqa turlar) rivojlanmaganligi yoki ishonchsizligi sababli taksilar yoki Damas avtomobillari ko'pincha jamoat transporti sifatida ishlatiladi.
- Shilqimliklarning 11,56% uyda sodir bo'lgan va 2,04% "45-uy" toifasiga to'g'ri keladi (bu uyga noqonuniy kirish bilan bog'liq shahvoniy shilqimlik holatlarini anglatadi - MJtK 45-moddasi). Bu voyaga yetmaganlarning kundalik va xavfsiz ko'rinadigan muhitdagi o'ziga xos zaifligini ko'rsatadi.

18 yoshgacha bo'lgan bolalarga nisbatan shahvoniy holatlarining 3,74% ta'lim muassasalarida sodir bo'lgan. Ko'pincha bunday shilqimlik bola parvarishi uchun mas'ul shaxslar (o'qituvchilar, murabbiylar va boshqalar) tomonidan sodir etilgan.

	Hodisa sodir bo'lgan joy									
	Uy	45-uy	Ishxo na	Ko'cha	Taksi / avto	Jam. transp .	AKT	Ta'li m muas.	Boshqa	Ko'r satil maga n.
16 yoshgacha	12.88 %	2.45 %	1.23%	41.10 %	20.25 %	3.07%	12.88 %	4.29%	1.84%	0.00%
16-18 yosh	10.31 %	1.03 %	1.03%	43.30 %	16.49 %	5.15%	17.53 %	2.06%	3.09%	0.00%
Yosh aniqlan magan	8.82%	2.94 %	0.00%	44.12 %	11.76 %	5.88%	14.71 %	5.88%	5.88%	0.00%
Jami 18 yoshgacha	11.56 %	2.04 %	1.02%	42.18 %	18.03 %	4.08%	14.63 %	3.74%	2.72%	0.00%

Spirтли ichimlik ta'siridagi mast holat

Mast holda shilqimlik qilish holatlarining beshdan bir qismi (19%) 18 yoshga to'lmagan shaxslarga nisbatan sodir etilgan. Ulardan 16 yoshgacha bo'lgan bolalarga ko'pincha shilqimlik sodir etilgan (barcha shilqimlik holatlarining 11% yoki voyaga yetmaganlarga nisbatan shahvoniy shilqimlik holatlaridan ishlarning 60%).

2.2. Keyslar tipologiyasi va malakasi

2.2.1. Shahvoniy shilqimlik (MJtK 41-1-moddasi)

Shahvoniy shilqimlik (MJtK 41-1-moddasi), mayda bezorilik (MJtK 183-moddasi) va O'n olti yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilish (Jinoyat kodeksining 129-moddasi) bilan bog'liq ishlar o'rtasidagi farqni tartibga soluvchi muhim hujjat O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2018-yil 30-noyabrdagi "Sudlar tomonidan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rishni tartibga soluvchi qonunlarni qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida"gi 35-sonli qaroridir.

Xususan, ushbu Qarorning 11-1-bandida Sudlar tomonidan MJtKning 41-1 moddasi (Shahvoniy shilqimlik) va 183-moddasida (mayda bezorilik) nazarda tutilgan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rishda, quyidagi holatlarga e'tiborlarini qaratishlari lozimligi belgilangan.

Ishlar tahlili shuni ko'rsatdiki, sudyalari, umuman olganda, shahvoniy shilqimlik va haqoratomuz shilqimlikni juda yaxshi farqlaydilar. Biroq, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari har doim ham jinoyatlarni 41 (Haqorat), 41-1 (Shahvoniy shilqimlik) va 183 (Mayda bezorilik) moddalari bo'yicha to'g'ri makalavermaydi.

Shunday qilib, ishlar sudga yuborilganda, qarindoshlar, qo'shnilar va tanishlar o'rtasidagi jinsiy aloqa yoki jinsiy a'zolar nomi qo'llanilishi bilan bog'liq nizolarda ba'zi ishlar shahvoniy shilqimlik sifatida malakalanganligi kuzatilgan. Sud jarayonida sud ishtirokchilarning harakatlarida shahvoniy tagma'no yo'qligini aniqlab, ishlarni ushbu toifadagi ishlar uchun ko'proq mos keladigan 41-modda (Haqorat) yoki 183-modda (Mayda bezorilik) bo'yicha qayta tasniflagan.

Yuqorida tilga olingan Plenum qarorida shahvoniy shilqimlik va haqoratomuz shilqimlik o'rtasidagi farq ham aniqlab berilgan va "o'n olti yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan sodir etilgan shahvoniy shilqimlik ko'rinishidagi uyatsiz-buzuq harakatlar JK 129-moddasi bilan kvalifikatsiya qilinishi lozim"ligi belgilangan. Shunga qaramay, **2024-yil uchun tahlil qilingan tanlamada shahvoniy shilqimlik bo'yicha 163 ta ish 16 yoshga to'lmagan shaxslarga nisbatan harakatlar bilan bog'liq** edi. Ulardan faqat beshta qaror qo'shimcha ko'rib chiqish uchun prokuratura yoki tergov organlariga yuborilgan.

Sud amaliyotini tahlil qilish bizga voyaga yetmaganlarga nisbatan shahvoniy shilqimlik bilan bog'liq ishlarni bir nechta asosiy turlarga ajratish imkonini beradi:

- 1) **Malakali jinoyat belgilari bo'lgan ishlar.** Bu toifaga O'zR JK 129-moddasi (uyatsiz-buzuq harakatlar) yoki JK 118-moddasi 3 va 4-qismlari (nomusga tegishga urinish) bo'yicha jinoyat alomatlariga aniq mos keladigan hodisalar kiradi. Bunga, xususan, jinsiy a'zolarini ko'rsatish yoki ularga tegish bilan bog'liq ishlar, shuningdek, jabrlanuvchi jismoniy aloqadan qochish uchun sudlanuvchining qo'lidan qochishga uringan jismoniy zo'ravonlik holatlari kiradi.
- 2) **Dalillari kam bo'lgan ishlar.** Tahlil qilingan 294 ta ishdan 189 tasida sudlanuvchilar aybini tan olishdi. Biroq, 44 ta ishda hukm faqat jabrlanuvchilarning ko'rsatmalari va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining tushuntirish xatlariga asoslangan edi. Bu boshqa dalillar bo'lmagan taqdirda ishni isbotlash qiyinligini ko'rsatishi mumkin. Bunday holatlarda, tergovchilar qo'shimcha tasdiqlovsiz faqat tomonlarning ko'rsatmalariga (ba'zan qarama-qarshi) ega bo'lganda, ishlar ko'pincha MJtK 41-1-moddasiga muvofiq ma'muriy huquqbuzarlik sifatida qayta tasniflanadi, chunki ma'muriy ish yuritishda dalillarga talablar nisbatan yengil va sanksiyalar odatda besh sutkagacha hibsga olish bilan cheklanadi.

3) **Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan qilmishlar bilan bog'liq ishlar.**

Gap bir martalik, havfsizdek tuyulgan harakatlar uchun ta'qib qilish haqida ketmoqda - masalan, tanishish yoki iltifot ko'rsatishga beo'xshov urinishlar ("Yaxshi qiz, tanishaylik").

Ahamiyatsizdek ko'rinsa-da, bunday epizodlar shahvoniy shilqimlik sifatida tasniflanmoqda. Bundan tashqari, ular 16-18 yoshli qizlarga ham, voyaga yetmaganlarga (12-15 yosh) nisbatan ham sodir etilmoqda, bu esa potensial zarar darajasi jabrlanuvchining yoshiga qarab o'zgarishiga olib keladi.

4) **Ta'qib qilish (stalking) bilan bog'liq ishlar.** Bu, asosan, ayblanuvchi sovchi yuborish yoki munosabatlarga kirishga urinayotgan 16-18 yoshli jabrlanuvchilarga taalluqlidir. Bu guruh odatda tanishlar tomonidan tizimli, tajovuzkor xatti-harakatlar, jumladan, uyga noqonuniy kirish, jabrlanuvchini majburan transport vositasida olib ketish va ularni jismoniy ushlab turish holatlariga duch keladi. Shunga qaramay, ko'p hollarda tegishli moddalar (masalan, zo'rlik ishlatib g'ayriqonuniy ravishda ozodlikdan mahrum qilish) bo'yicha ishlar qo'zg'atilmagan.

5) **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanilgan ishlar.** Bularga intim fotosuratlarini tovlamachilik yo'li bilan olish, ularni tarqatish bilan qo'rqitish va voyaga yetmaganlarga pornografik materiallarni tarqatish kiradi. Zo'ravonlikning bu shakllari keng tarqalayotgani va potensial psixologik ta'siri tufayli alohida e'tibor talab qiladi.

2.3. Protsessual jihatlar

2.3.1. Shahvoniy shilqimlik

Voyaga yetmaganlarga nisbatan ko'rib chiqilgan barcha shahvoniy shilqimlik holatlaridan 11 tasi tugatilgan. Ulardan:

- Ikkita ish jabrlangan bolalarning ota-onalari ayblanuvchi bilan yarashganligi sababli, tomonlarning yarashuvi asosida tugatildi;

- Ikkita ish MJtK 36-moddasida belgilangan muddatlar o'tib ketganligi sababli MJtK 271-moddasi 1-qismi asosida tugatildi.
- Maktab direktori tomonidan o'quvchi qizga nisbatan shahvoniy shilqimlik bilan bog'liq bitta ish ayblanuvchi ham, jabrlanuvchi ham voqeani rad etgani sababli tugatildi.

	Ish tugatildi	Yarashuv	Aybdor deb topildi	Jazo tayinlandi	Jazo turi		Jazoni yumshatish
					Jarima	Hibsga olish	
16 yoshgacha	7	9	150	150	42	108	3
16-18 yosh	4	6	90	88	29	59	2
Yosh aniqlanmagan	0	0	33	33	8	25	0
Jami 18 yoshgacha	11	15	273	271	79	192	5

Tomonlar yarashgani sababli o'n beshta ish yopildi. Bir nechta hollarda yarashuv ota-onalar tomonidan kelishilgan bo'lib, voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning manfaatlarini hisobga olingan yoki olinmagani noma'lum. 92,86% shaxslar voyaga yetmaganlarga nisbatan shahvoniy shilqimlikda aybdor deb topildi va ularning deyarli uchdan ikki qismi (65,31%) ma'muriy qamoq jazosini oldi. Jazoning yengillashtirilgani faqat besh holatda kuzatildi, bu umumiy holatlarning kichik qismini tashkil etadi.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan shahvoniy shilqimlik holatlarini bu harakatning aniq tavsifi, tomonlarning yoshi va boshqa ish tafsilotlari yo'qligi tufayli tahlil qilish qiyin.

Masalan, bir qator sud qarorlarida shahvoniy shilqimlik "uyatsiz-buzuq harakatlar sodir etgan" deb ta'riflanadi, bu esa jabrlanuvchiga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararni aniq baholashni qiyinlashtiradi. Bundan tashqari, avval ta'kidlab o'tilganidek, 34 ta holatda jabrlanuvchining aniq yoshini aniqlashning iloji bo'lmadi, garchi u voyaga yetmagan ekanligi ma'lum bo'lsa ham.

Bundan tashqari, ma'muriy huquqbuzarlik bo'yicha ko'rib chiqiladigan voyaga yetmaganlar bilan bog'liq ishlar o'qituvchi yoki psixologning ishtirokini talab qilmaydi, shuningdek, yopiq sud majlislarida ko'rib chiqishni nazarda tutmaydi. Bu voyaga yetmaganning qonuniy manfaatlarini buzishi va ularning qayta travmatizatsiyasiga olib kelishi mumkin.

Voyaga yetmagan jabrlanuvchilar bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqishda sudgacha tergov va idoralararo hamkorlik

2.4. Jabrlanuvchining maqomi: tan olinishi, huquqlari, ishtiroki

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 54-moddasiga ko'ra, shaxsga ma'naviy, jismoniy yoki mulkiy zarar yetkazgan deb hisoblash uchun dalillar bo'lgan taqdirda, jabrlanuvchi deb e'tirof etiladi. Amalda, bolaning jabrlanuvchi sifatidagi huquqiy maqomi faqat jinoyat ishi qo'zg'atilgandan keyin belgilanadi va tegishli protsessual qarorda aks ettiriladi. Ungacha voyaga yetmaganga qonunda nazarda tutilgan huquqlar, jumladan, sud jarayonlarida ishtirok etish, yuridik yordam olish, rehabilitatsiya va kompensatsiya mexanizmlaridan foydalanish huquqi rasman berilmaydi.

Agar jinoiy ish qo'zg'atilishi rad etilsa yoki ish ma'muriy deb qayta kvalifikatsiya qilinsa (masalan, *Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 41-1-moddasiga* binoan), bolaning huquqiy maqomi hal qilinmaganligicha qoladi. Bu, ayniqsa, jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq ishlarda muammo keltirib chiqaradi: ma'muriy ishlar odatda yopiq majlislar, maxsus so'roq sharoitlari yoki himoyani nazarda tutmaydi, bu esa qayta travmatizatsiya va maxfiylikni buzish xavfini oshiradi. Jabrlanuvchi maqomining yo'qligi davlat va ijtimoiy yordamga, jumladan, Inson markazlaridagi xizmatlarga kirishni va maxsus yordam olish huquqini cheklaydi.

Xalqaro huquqiy standartlar, jumladan, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (3, 12 va 19-moddalar), Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasining 13-sonli umumiy sharhi va BMTning Bolalarga do'stona munosabat bo'yicha ko'rsatmalari (UNODC, 2021), ishning bosqichidan qat'i nazar, bolani odil sudlov tizimi bilan ilk kontaktidan boshlab huquq subyekti sifatida tan olish zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuvlar milliy siyosatda rasman tan olinganiga qaramay, amalda tegishli kafolatlarni ta'minlash cheklanganligicha qolmoqda. Sud jarayonida ishtirokchi maqomi faqat ish qo'zg'atilgandan keyin beriladi va xalqaro standartlar tomonidan taqdim etilgan ishtirok etish, himoya qilish va qo'llab-quvvatlash kafolatlari ko'pincha qisman amalga oshiriladi.

Tergovchilar va prokurorlar bilan o'tkazilgan suhbatlar shuni ko'rsatadiki,

jabrlanuvchi bolalarga o'z huquqlari haqida muntazam ravishda ma'lumot berilmaydi va ularning tergov jarayonlarida ishtirok etishi odatda bitta so'roq bilan cheklanadi. Bolani takroran chaqirib olish masalasi har bir holat bo'yicha alohida hal qilinadi: ba'zi tergovchilar qo'shimcha dalillar mavjud bo'lsa yoki bolaning psixologik holati ularning takroriy ishtirok etishiga to'sqinlik qilsa, bolani qayta travma qilishdan ataylab qochishadi. Biroq, bu amaliyot belgilangan tartibga asoslanmagan va tergovchining o'z tashabbusiga bog'liq.

Jinoyat-protsessual kodeksining 121-moddasida voyaga yetmagan shaxsni so'roq qilishda o'qituvchi yoki psixologning majburiy ishtiroki belgilangan bo'lsa-da, mutaxassislar ushbu qoida rasmiyatchilik uchun amalga oshirilayotganini ta'kidlamogda. Mutaxassislar ko'pincha savollarni yoshga ko'ra moslashtirmaydi, tergovga aralashmaydilar va tergovchilarni bolaga ta'sir etishi mumkin bo'lgan potensial xavflar haqida xabardor qilmaydilar. Natijada, voyaga yetmagan shaxsning jarayonda ishtiroki himoya qilishdan ko'ra ko'proq protsessual xarakterga ega.

Bir qator hududlarda bolalar bilan ishlash uchun maxsus "yashil xonalar" ajratilgan. Biroq, intervyulardan ma'lum bo'lishicha, ular ko'pincha maqsadsiz ishlatiladi. Joy yetishmasligi tufayli ular asl maqsadidan ko'ra standart funksiyalarga xizmat qilmoqda. Xalqaro tavsiyalar talab qilganidek, so'roq paytida audio va video yozuv uskunalaridan foydalanish cheklanganligicha qolmoqda. Videoyozuv mavjud bo'lsa ham, u har doim ham yetarli dalil deb hisoblanmaydi, bu esa bolani qayta chaqirib olishga olib keladi, shu jumladan himoya tomonining tashabbusiga ko'ra.

Shunday qilib, asosiy huquqiy kafolatlar mavjud bo'lishiga qaramay, bolaning jinoyat protsessida jabrlanuvchi sifatida ishtirok etishi ko'pincha yetarli huquqiy, psixologik va institutsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlari bilan birga kelmaydi. Aniq protseduralar va belgilangan standartlar mavjud bo'lmagan sharoitda bolalarni himoya qilish ko'p jihatdan alohida tergovchining malakasiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Bu qayta viktimizatsiya xavfini oshiradi va odil sudlov organlariga bo'lgan ishonchni yo'q qiladi.

2.5. Himoya va qonuniy vakillarning ishtirokiga huquq

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (54 va 61-moddalar)

gumonlanuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi yoki jabrlanuvchi sifatida ishtirok etuvchi voyaga yetmagan shaxs ishtirokidagi sud jarayonlarida qonuniy vakilning majburiy ishtirokini nazarda tutadi.

Qonuniy vakillar qatoriga ota-onalar, vasiylar, farzandlikka oluvchilar yoki bola qaramog'ida bo'lgan muassasalarning vakillari kirishi mumkin. Rasman bunday vakillarga tergov harakatlarida ishtirok etish, iltimosnoma kiritish va e'tiroz bildirish kabi to'liq protsessual huquqlar beriladi.

Biroq, sud va ma'muriy ishlar tahlili, shuningdek, ekspertlar bilan o'tkazilgan intervyular shuni ko'rsatdiki, qonuniy vakillarning ishtiroki, ayniqsa jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq ishlarda, shunchaki rasmiyatchilik asosida amalga oshiriladi. Ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi qarindoshlar zarur huquqiy tayyorgarlikka ega emaslar va odatda bolaning huquqlarini samarali himoya qilmaydilar. Bundan tashqari, jinoyat oilada yoki yaqin ijtimoiy sharoitda sodir etilgan hollarda, bunday vakillarning ishtiroki manfaatlar to'qnashuvi bilan birga kelishi mumkin. Jinoyat-protsessual kodeksining vasiylik organlari yoki muassasalari vakillarining ishtirok etishiga ruxsat beruvchi 54-moddasi qoidalariga qaramay, amalda manfaatlar to'qnashuvi yuzaga kelgan taqdirda qonuniy vakillar kamdan-kam hollarda almashtiriladi.

Jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq ishlarda jabrlanuvchi bolalar uchun advokat himoyasi ayniqsa muhimdir. Amaldagi qonunchilikda voyaga yetmagan jabrlanuvchilarga kafolatlangan bepul yuridik yordam ko'rsatish mexanizmi yo'q, vaholanki sudlanuvchilarga qator hollarda bunday yordam davlat tomonidan taqdim etiladi. 2024-yil 14-noyabrdagi "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi O'RQ-996-son qonunda davlatning zo'ravonlikdan jabr ko'rgan bolalarga huquqiy yordam ko'rsatish majburiyligi belgilangan, ammo ushbu qoidani amalga oshirish qoidalari hali qonun hujjatlarida belgilanmagan va tizimli ravishda amalga oshirilmay qolmoqda.

Tergov bosqichida advokatning yo'qligi huquqiy himoya sifatini pasaytiradi. Qarindoshlar har doim ham bolaning manfaatlarini samarali himoya qila olmaydilar va Jinoyat-protsessual kodeksining 23-moddasiga muvofiq nazorat vazifasini amalga oshiruvchi prokurorning ishtiroki har tomonlama huquqiy yordamni ta'minlamaydi. Prokuror, ayblov tomoni sifatida, sudda ishni qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratadi va tergov yoki sud jarayonida jabrlanuvchi bola uchun vakil yoki himoyachi sifatida harakat qila olmaydi. Mutaxassislar ishlarning ko'pligi sharoitida prokuror nazorati tizimli

huquqiy yordamning o'rnini bosa olmasligini ta'kidlaydilar.

Ma'muriy ishlarda (shu jumladan, MJtK 41-1-moddasi bo'yicha ish yurituvi) advokat va prokurorning ishtiroki majburiyligi ko'rsatilmagani vaziyatni murakkablashtiradi. Bu yerda qonuniy vakil, manfaatlar to'qnashuvi yoki huquqiy bilimsizlikka qaramay, bolaning manfaatlarini rasman himoya qiluvchi yagona tomon bo'lib qoladi. Bundan tashqari, qonun huquqbuzar bilan yarashish imkoniyatini beradi, bu esa, mutaxassislar ta'kidlaganidek, bolaning manfaatlariga zid bo'lgan qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, qonuniy vakillik va prokuror nazorati institutining rasmiy mavjudligiga qaramay, huquqni qo'llash amaliyotida voyaga yetmagan jabrlanuvchilarni huquqiy himoya qilishda sezilarli bo'shliqlar saqlanib qolmoqda. Kafolatlangan advokatlik yordamining yo'qligi, manfaatlar to'qnashuvi yuzaga kelgan taqdirda vakilni almashtirishning tartibga solinmagani va nazorat funksiyalarining sust amalga oshirilishi jabrlanuvchi bolalar uchun yetarlicha huquqiy himoya qilinmasligi uchun zamin yaratadi. Zo'ravonlik bilan bog'liq ishlarda jabrlanuvchi bolalar va ularning vakillari uchun majburiy yuridik yordamni ko'zda tutuvchi xalqaro tavsiyalarni hisobga olgan holda Jinoyat-protsessual kodeksining qoidalariga normativ o'zgartirishlar kiritish zarur.

2.6. Voyaga yetmaganlar bilan tergov harakatlarining protsessual xususiyatlari

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi voyaga yetmagan jabrlanuvchilar va guvohlar ishtirokidagi tergov harakatlarini o'tkazishning maxsus tartibini belgilaydi. Jinoyat-protsessual kodeksining 121-moddasiga muvofiq, bunday shaxslarni so'roq qilish ularning qonuniy vakili yoki katta yoshdagi yaqin qarindoshi, pedagog va (yoki) psixolog ishtirokida o'tkaziladi. Shuningdek, so'roq qilishning umumiy davom etish vaqti to'rt soatdan oshmasligi maxsus xonalarda o'tkazish imkoniyati nazarda tutilgan. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari bilan bo'lgan suhbatlarga ko'ra, vaqt cheklovlariga odatda rioya qilinadi, ammo moddaning boshqa qoidalarini qisman va doimo ham qo'llanilmaydi.

Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy muammolardan biri voyaga yetmaganlarni qayta-qayta so'roq qilinishlaridir. Ba'zi hollarda, tergovchilar bolaning manfaatlarini hisobga olgan holda, so'roq qilishni bitta suhbat bilan cheklaydilar. Biroq, so'roqlar soniga aniq protsessual cheklovlar mavjud bo'lmaganligi sababli, bu amaliyot barqaror emas. Ekspertlar bilan intervyulardan aniqlanishicha, takroriy va hatto bir nechta so'roqlar, ayniqsa dalillari cheklangan hollarda keng tarqalgan. Bundan tashqari, videoyozuv va bayonotlarni saqlash kamdan-kam hollarda qo'llaniladi, bu esa bola va odil sudlov tizimi o'rtasida qayta kontakti talab qiladi. Bu amaliyot xalqaro standartlarda (shu jumladan, Bola huquqlari bo'yicha qo'mitaning 13-sonli umumiy sharhi va BMTning Narkotiklar va jinoyatlar bo'yicha qo'mitasi ko'rsatmalari, 2021) mustahkamlangan minimal aralashuv tamoyiliga ziddir.

Qonun talab qilganidek, o'qituvchi va/yoki psixologning ishtiroki ham asosan rasmiyatligicha qolmoqda. Ko'plab hollarda, mutaxassislar so'roqda faol ishtirok etmaydilar, savollarni shakllantirishda aralashmaydilar va bolaning psixologik xavfsizligini ta'minlamaydilar. Hududlarda o'qituvchilar odatda maktab xodimlari orasidan tanlanadi va ular jinsiy zo'ravonlikka uchragan bolalar bilan muloqot qilish bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega emaslar. Psixologlar, hatto ishtirok etgan taqdirda ham, zarur bilim va ko'nikmalarga ega emaslar. Katta shaharlarda malakali mutaxassislar bilan ishlash ehtimoli ko'proq, ammo bu yerda ham aralashuv darajasi cheklanganligicha qolmoqda.

Voyaga yetmaganlarni so'roq qilish uchun maxsus jihozlangan "yashil xonalar"dan

kamdan-kam hollarda foydalaniladi. Intervyularda ta'kidlanganidek, aksariyat muassasalar xonalar va xodimlar yetishmasligi tufayli odatiy foydalanishga qaytdi. So'roqlarning tizimli video va audio yozuvlarining yo'qligi tergovchilarni bunday yozuvlardan mustaqil dalil sifatida foydalanish imkoniyatidan mahrum qiladi va bolani chaqirib olishga majbur qiladi. Bu 2024–2027 yillarga mo'ljallangan Bolalarga do'stona odil sudlov tizimini yaratish dasturi qoidalariga ham, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyani o'z ichiga olgan xalqaro tavsiyalarga ham ziddir.

Qo'shimcha tashvish tug'diradigan narsa - jabrlanuvchi bolalar ishtirokidagi boshqa tergov harakatlarini o'tkazish amaliyoti - masalan, yuzlashtirish, tergov eksperimentlari va ko'rsatmalarni joyida tekshirish. Qayta travmatizatsiya qilish xavfi aniq bo'lishiga qaramay, bu harakatlar hatto voyaga yetmaganlar ishtirokidagi ishlarda ham istisno qilinmaydi. Huquqiy cheklovlar va protsessual alternativalar (masalan, masofaviy so'roq, videoyozuv, oynali xonalar) mavjud bo'lmagan taqdirda, bola ayblanuvchilar va ishdagi boshqa sudlanuvchilar bilan bevosita aloqada bo'lishga majbur bo'ladi. Ushbu amaliyot xavfsiz odil sudlov standartlariga javob bermaydi va qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Bundan tashqari, tadqiqotda psixiatrik, molekulyar genetik, psixologik va fizik-texnik tekshiruvlarni o'z ichiga olgan sudga oid tibbiy ekspertizalardan kam hollarda foydalanish holatlari aniqlandi. Ularni o'tkazish faqat tergovchining tashabbusiga bog'liq va ko'p hollarda jabrlanuvchi bolaning ko'rsatmalari asosiy dalil bo'lib qoladi. Bu voyaga yetmaganga qo'shimcha yuklama bo'lib, tergovning xolisligiga putur yetkazadi. Ba'zi hollarda, intervyu chog'ida tergovchilar ta'kidlaganidek, protsessual xarajatlarni qoplash mexanizmlarining haddan tashqari byurokratizatsiyasi tufayli ular jabrlanuvchilar, guvohlar yoki ekspertlarning kelish xarajatlarini o'zlari qoplashga majbur bo'ladilar.

Shunday qilib, g'amxo'r va bolaga yo'naltirilgan yondashuvning huquqiy asoslariga qaramay, bugungi tergov amaliyoti ushbu tamoyillardan uzoqligicha qolmoqda. Ko'rsatmalarni yozib olishning barqaror mexanizmlarining yo'qligi, muqobil tergov usullaridan deyarli foydalanmaslik va mutaxassislarning yomon tayyorgarligi bolalarni qayta travma qilish xavfini tug'diradi va odil sudlov tizimiga bo'lgan ishonchni yo'q qiladi. Protsessual qoidalarni qayta ko'rib chiqish va majburiy himoya standartlarini joriy etish davlatning bolalarni himoya qilish siyosatini amalga oshirish nuqtai nazaridan dolzarb vazifadir.

2.7. Amaliyotni baholash: protsessual kafolatlarni amalga oshirishdagi cheklovlar

Tergov amaliyoti tahlili va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari bilan suhbatlar shuni ko'rsatdiki, me'yoriy-huquqiy baza mavjud bo'lishiga qaramay, O'zbekistonda voyaga yetmaganlar uchun protsessual kafolatlarni amalga oshirish tarqoq va yetarlicha samarali emas. Amaldagi Jinoyat-protsessual kodeksi bolalarni ikkilamchi qurbonlikdan va odil sudlov tizimi bilan o'zaro aloqada yuzaga keladigan salbiy psixologik ta'sirdan himoya qilishning keng qamrovli tizimini taqdim etmaydi.

Ekspertlarning baholashlari shuni ko'rsatadiki, aksariyat hollarda bolalar huquqlarini ta'minlash mas'uliyati muayyan tergovchilarga yuklatiladi. Ko'rsatmalarning videoyozuvi majburiyligi, ayblanuvchilar ishtirokidagi yuzlashuvlarni bekor qilish va psixologik yukni baholashning standartlashtirilgan protseduralari kabi institutsional mexanizmlar mavjud bo'lmagan sharoitda tergovchining shaxsiy sifatlari juda muhim ahamiyat kasb etadi. Hamdardlik, bolalar bilan ishlash xususiyatlaridan xabardorlik va individual tashabbus minimal xavfsizlikni ta'minlashi mumkin. Biroq, agar Jinoyat-protsessual kodeksiga qat'iy rioya qilinsa, qayta travma xavfi sezilarli darajada oshadi.

Hududiy kontekst muammoni yanada kuchaytiradi. Chekka hududlarda standartlarga javob berish uchun bazaviy talablar ham ko'pincha yetishmaydi: maxsus xonalarning yetishmasligi, audio va video yozuvlar uchun texnik jihozlarning yetishmasligi, malakali mutaxassislar (shu jumladan, psixologlar va o'qituvchilarning) defitsiti va bolalarga hamrohlik qilish uchun transportning yetishmasligi. Maxfiylik tamoyillari buzilgan va bolalar faqat alohida xodimlarning tashabbusi bilan, tizimli protseduralardan tashqari, qo'llab-quvvatlash xizmatlariga yuborilgan ko'plab holatlar qayd etilgan.

Qo'shimcha muammo - barqaror idoralararo muvofiqlashtirishning yo'qligi. Normativ shartlar mavjudligiga qaramay, amalda tergov organlari, ijtimoiy ta'minot organlari, sog'liqni saqlash va ta'lim tizimi o'rtasida o'zaro ta'sirning soddalashtirilgan mexanizmi mavjud emas. Bu zo'ravonlik haqidagi ma'lumotlarning xizmatlarga xabar qilinmasligiga yoki aksincha, nazoratsiz ravishda tarqatilishiga olib keladi, bu esa maxfiylik tamoyilini buzadi va bolaning stigmatizatsiya xavfini oshiradi.

Shunday qilib, hozirgi tergov modeli, alohida progressiv normalarga qaramay, bolalar uchun xavfsiz emas. Xalqaro standartlar, jumladan, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya, BMTning bolalarga do'stona adolat bo'yicha UNODC ko'rsatmalari va "Bolalar uchun adolat 2024–2027" milliy dasturi davlatlardan aralashuvni minimallashtiradigan va bolalarni har tomonlama qo'llab-quvvatlaydigan kafolatlangan muhitni yaratishni talab qiladi. O'zbekiston Jinoyat-protsessual kodeksining amaldagi

IJTIMOIY HIMOYA MILLIY
AGENTLIGI

tahriri bunday kafolatlar tizimli ravishda mustahkamlamagan. Natijada, bolalarning qonun bilan belgilangan protsessual huquqlari asosan deklarativ bo‘lib qolmoqda va himoya beqaror va notekis bo‘lib qolmoqda. Ushbu bo‘shliqni bartaraf etish uchun chuqur normativ va institutsional islohotlar talab etiladi.

3. Voyaga yetmagan jabrlanuvchilar uchun xizmatlarning mavjudligi va ularning sifati.

3.1. Huquqiy yordam

Jinsiy zoʻravonlikka uchragan voyaga yetmaganlar uchun malakali yuridik yordam olish huquqi Oʻzbekiston Respublikasining "Bolalarni zoʻravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish toʻgʻrisida"gi Qonunining (2024-yil 14-noyabrdagi OʻRQ-996-son) 5-moddasida davlat huquqiy, tibbiy, psixologik va ijtimoiy yordamdan foydalanish huquqlari mustahkamlangan. Biroq, bunday norma mavjudligiga qaramay, ushbu toifadagi ishlarda avtomatik ravishda yuridik yordam koʻrsatish boʻyicha qonun hujjatlari va amaliyotning yoʻqligi sababli uni amalga oshirish cheklanganligicha qolmoqda.

Jinoyat ishlari yurituvchi doirasida qonuniy vakilning ishtiroki Jinoyat-protsessual kodeksining 54 va 61-moddalarida nazarda tutilgan, ammo u professional himoyachining ishtiroki oʻrnini bosa olmaydi. Ishlar tahlili va amaliyotchilar bilan suhbatlar shuni koʻrsatdiki, jabrlanuvchi bolalar koʻpincha oila tomonidan advokat yollanmagan boʻlsa, advokatga ega boʻlish imkoniyatiga ega emaslar. Jabrlanuvchiga advokat tayinlashning davlat mexanizmi mavjud emas, bu ayniqsa zoʻravonlik bilan bogʻliq ishlarda juda muhimdir, bunda nafaqat huquqiy himoya, balki bolaning psixologik holatini hisobga olgan holda soʻroq qilish imkoniyatini ham talab qiladi.

Huquqiy yordamning bazaviy shakllari inson huquqlari va ijtimoiy muassasalarda mavjud. Masalan, Inson markazlari yuridik maslahatlar beradi va ayrim nodavlat tashkilotlar (masalan, Madad) yuridik xizmatlar koʻrsatadi. Biroq, mutaxassislar taʼkidlaganidek, ushbu shakllarning hech biri advokatning sud jarayonlarida toʻliq ishtiroki oʻrnini bosa olmaydi: ushbu muassasalardagi advokatlar sudda bolaning manfaatlarini himoya qilish vakolatiga ega emaslar, ish materiallariga kirish huquqiga ega emaslar, huquqiy ekspertiza tashabbuskori boʻla olmaydilar yoki protsessual kafolatlar uchun iltimosnoma kirita olmaydilar. Bundan tashqari, bunday mutaxassislarning ishtiroki cheklangan va bola yoki uning qonuniy vakili mustaqil ravishda yordam soʻraganiga bogʻliq.

Huquqni muhofaza qilish organlari va yuridik yordam ko'rsatuvchi tuzilmalar o'rtasida qayta yo'naltirish tizimining yo'qligi yana bir muammodir. Tergovda ham, sud jarayonida ham bolaning manfaatlarini ko'zlab avtomatik ravishda malakali himoyachini tayinlash mexanizmi mavjud emas. Bu hatto prokuror ham, rasmiy nazorat vakolatlariga qaramay, huquqiy vakillik o'rnini bosa olmasligi bilan yanada murakkablashadi - uning asosiy vazifasi jabrlanuvchining huquqlarini himoya qilish emas, balki davlat nomidan ayblovni qo'llab-quvvatlashdir.

Bu omillar birgalikda jabrlangan bolalar uchun yuridik yordamning tizimli ravishda mavjud emasligini ko'rsatadi. Advokatning yo'qligi sudgacha va sud jarayonlari samaradorligini pasaytiradi, apellyatsiya tartib-qoidalariga kirishni cheklaydi va xalqaro odil sudlov standartlariga kirishni amalga oshirishga to'sqinlik qiladi. Tegishli himoyani ta'minlash uchun nafaqat voyaga yetmaganlarga nisbatan zo'ravonlik holatlarida majburiy yuridik vakillikni qonuniy ravishda belgilash, balki sudgacha tergov idoralari va yuridik yordam ko'rsatuvchilar o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlarini joriy etish ham zarur.

3.2. Psixologik yordam

Psixologik yordam jinsiy zo'ravonlikka uchragan bolalarga g'amxo'rlik qilishning asosiy komponenti bo'lib, xalqaro standartlar tomonidan himoya va reabilitatsiya qilishning zaruriy chorasi sifatida tan olingan. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya, Yevropa Kengashining Lanserot konvensiyasi, BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasining 13-sonli umumiy sharhi va BMTning Narkotiklar va jinoyatlar boshqarmasining bolalarga do'stona odil sudlov tizimi bo'yicha ko'rsatmalarida ish aniqlangan paytdan boshlab va uni hal qilishning barcha bosqichlarida malakali, o'z vaqtida va barqaror psixologik yordam ko'rsatish zarurligi ta'kidlangan.

Milliy darajada psixologik yordamga ehtiyoj tamoyili "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning (2024-yil 14-noyabrdagi O'RQ-996-son) 5-moddasida davlat bolalarning psixologik, huquqiy, tibbiy va ijtimoiy yordam olish huquqi mustahkamlangan. Biroq, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, jinoyat ishlari doirasida jabrlanuvchi bolalarga psixologik xizmatlar ko'rsatishning amaldagi mexanizmi rivojlanmagan va epizodik xarakterga ega.

Jinoyat-protsessual kodeksining 121-moddasida voyaga yetmagan jabrlanuvchini

so‘roq qilishda psixologning ishtirok etishi ko‘zda tutilgan, ammo bu majburiy emas. Mutaxassisning ishtiroki tergovchi, prokuror yoki qonuniy vakilning tashabbusiga bog‘liq. Amalda psixologning ishtiroki bola bilan faol muloqot qilmasdan yoki tergov harakatlarini uning ruhiy-emotsional holatiga moslashtirmasdan, shunchaki rasmiyatchilik uchun amalga oshirilmoqda. Ba’zi hollarda psixologning ishtirok etish huquqi umuman tushuntirilmaydi.

Maktablarda, huquqni muhofaza qilish organlarida va Inson markazlarida mavjud bo‘lgan davlat psixologlari ishi malaka va tayyorgarligi bo‘yicha yagona tizimga asoslanmagan. Mutaxassislar kamdan-kam hollarda jinsiy zo‘ravonlik oqibatlarini bilan ishlash tajribasiga ega, ayniqsa xodimlar yetishmasligi eng ko‘p uchraydigan hududlarda. Ba’zi hollarda psixologik yordam bitta konsultatsiya bilan cheklangan bo‘lsa, boshqa holatlarda bu jabrlanuvchi bola va uning oilasiga nisbatan stigmatizatsiya yoki axloqiy munosabat bilan birga keladi.

Inson markazlari qonunan psixologik yordam ko‘rsatish imkoniyatiga ega, jumladan, shtatda bolalar psixologlari mavjud. Biroq, ushbu markazlarga murojaat qilish holatlari juda sust. Jabrlangan oilalarning aksariyati bunday xizmatlarning mavjudligidan bexabar va tergov darajasidan qo‘llab-quvvatlash markazlariga yo‘naltirish mexanizmi deyarli amalga oshirilmaydi. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 30-noyabrdagi 801-sonli qarori bilan huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarini har bir zo‘ravonlik hodisasi haqida Inson markazlariga darhol xabar berish majburiyati belgilab qo‘yilgan bo‘lsa-da, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ushbu talabga rioya qilish amaliyoti barqaror emas va har bir xodimning shaxsiy yondashuviga bog‘liq.

Markazga murojaat qilish holatlarida ham odatda qisqa muddatli yordam bilan cheklanadi, bu esa bolalar bilan tiklanish ishlariga xalqaro yondashuvlarga ziddir. Amaldagi tizimda butun jarayon davomida - ish qo‘zg‘atilganidan tortib suddan keyingi bosqichgacha - izchil yordamni ta’minlaydigan uzoq muddatli reabilitatsiya protokollari mavjud emas. Reabilitatsiya, aksariyat hollarda, zo‘ravonlikni aniqlash bosqichida emas, balki jinoiy ish tugagandan so‘ng boshlanadi, bu esa uning samaradorligini pasaytiradi va dastlabki aralashuvning muhim onlarini o‘tkazib yuboradi.

Inqirozli vaziyatlarda yordam ko‘rsatuvchi notijorat tashkilotlar individual konsultatsiyalar berishlari mumkin, ammo ularning qamrovi hududiy joylashuv va resurslar bilan cheklangan. Tadqiqotda ko‘rib chiqilgan holatlarning

aksariyatida tergov va sud jarayonida bolaga har tomonlama psixologik yordam ko'rsatilmagan. Shuningdek, sudlar o'z tashabbusi bilan yoki tomonlarning iltimosiga binoan psixolog tayinlash amaliyoti ham mavjud emas.

Shunday qilib, jinsiy zo'ravonlikka uchragan bolalar uchun psixologik yordamdan foydalanish imkoniyati juda cheklangan va majburiy protsessual doiraga kiritilmagan. Huquqni muhofaza qilish organlari va ijtimoiy xizmatlar o'rtasida muvofiqlashtirish mexanizmlarining yo'qligi, tegishli tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassislarning yetishmasligi va uzoq muddatli yordamning mavjud emasligi qo'llab-quvvatlash tizimini samarasiz va ikkilamchi travmatizatsiyaning oldini olish imkoniyatisiz qoldiradi.

3.3. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash

3.3.1. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: institutsional asos va tartibga solish asoslari

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ayniqsa jinsiy zo'ravonlik holatlarida, bola huquqlarini himoya qilish tizimining muhim tarkibiy qismidir. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya va Lanserot konvensiyasi kabi xalqaro huquqiy hujjatlarda bolaga nafaqat huquqiy va psixologik yordam, balki ijtimoiy, ta'limga oid, tibbiy va moddiy resurslardan foydalanish imkoniyatini ham ta'minlaydigan ko'p tarmoqli, keng qamrovli va barqaror choralar zarurligi ta'kidlangan. Ushbu qo'llab-quvvatlash modeli nafaqat travma oqibatlarini bartaraf etishga, balki bolaning ijtimoiy integratsiyasini tiklashga, zo'ravonlikning takrorlanish xavfini kamaytirishga va uning farovonligini oshirishga qaratilgan.

Milliy darajada ijtimoiy himoya asoslari O'zbekiston Respublikasining "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunining (O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrdagi O'RQ-996-son) 17-moddasida belgilangan bo'lib, unda Inson markazlari kabi ijtimoiy himoya organlari zimmasiga bolaning ehtiyojlarini baholash, individual qo'llab-quvvatlash rejasini ishlab chiqish va bolalarni himoya qilish bilan shug'ullanadigan turli idoralar o'rtasidagi sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish vazifasi yuklatilgan. Ushbu chora-tadbirlar zo'ravonlikka uchragan bolalarning xavfsiz rivojlanishi uchun barqaror sharoit yaratishga qaratilgan.

Inson markazlarining institutsional roli, shuningdek, qonun osti hujjatlari bilan

mustahkamlangan: xususan, Prezidentning 2023-yil 28-sentabrdagi PQ-319-sonli va Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 30-noyabrdagi 801-sonli qarorlarida ushbu markazlar ijtimoiy yordam infratuzilmasining asosiy bo‘g‘ini sifatida belgilangan. Ushbu hujjatlarga ko‘ra, Markazlarga zo‘ravonlikka uchragan bolalarni o‘z ichiga olgan zaif guruhlarni ro‘yxatga olish va qo‘llab-quvvatlash; dastlabki ehtiyojlarni baholashni o‘tkazish; shoshilinch yordam ko‘rsatish; va har tomonlama qo‘llab-quvvatlash uchun tegishli idoralarga yo‘naltirish vazifasi yuklatilgan.

Normativ bazaning muhim elementi VMQ-801-son qarorning 15-bandida ko‘rsatilganidek, bolalarga nisbatan har bir zo‘ravonlik holati haqida Inson markazlarini o‘z vaqtida xabardor qilish talabidir. Ushbu qoidaga ko‘ra, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari tegishli ma‘lumotlarni imkon qadar tezroq Markazlarga yuborishlari shart. Ushbu qoida o‘z vaqtida yo‘naltirish va idoralararo aralashuvni rejalashtirishga asoslangan erta javob berish modelini amalga oshirish uchun huquqiy asos yaratadi.

Biroq, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ushbu qoidalarning amalda qo‘llanilishi cheklanganligicha qolmoqda. Idoralararo hamkorlik ko‘pincha tizimsiz bo‘lib, maktablar, mahalla qo‘mitalari va ichki ishlar organlaridan Inson markazlariga ma‘lumot uzatish vaqti-vaqti bilan amalga oshiriladi va asosan alohida xodimlarning tashabbusiga bog‘liq. Ba‘zi hollarda jinsiy zo‘ravonlik maishiy yoki oilaviy nizolar sifatida noto‘g‘ri talqin qilinadi, bu esa ularning qo‘llab-quvvatlash tizimiga o‘z vaqtida kiritilishiga to‘sqinlik qiladi.

Markazlarning cheklangan imkoniyatlari qo‘shimcha qiyinchilik tug‘diradi. Aksariyat tumanlarda malakali ijtimoiy xodimlar yetishmayapti, transport vositalari yo‘q va shoshilinch chaqiruvlarga tezda javob berish uchun zarur moddiy-texnik baza mavjud emas. Mutaxassislarda ko‘pincha ularning maqomini tasdiqlovchi hujjatlari yo‘q, bu esa ularning yopiq muassasalardagi voyaga yetmaganlar bilan aloqasini cheklaydi. Zo‘ravonlik holatlarida muvofiqlashtirishni tartibga soluvchi rasmiylashtirilgan idoralararo protokollar ham mavjud emas.

Bularning barchasi ijtimoiy himoya samaradorligini pasaytiradi va uni subyektiv omillar — xodimlarning shaxsiy tashabbusi, mahalliy resurslar konfiguratsiyasi va hududdagi idoralararo hamkorlikning umumiy darajasiga bog‘laydi. Qishloq joylarda yashovchi bolalar, nogironligi bo‘lgan bolalar va doimiy qonuniy vasiylari bo‘lmagan bolalar ayniqsa zaif bo‘lib qolmoqda.

Shunday qilib, normativ reglamentatsiyaga qaramay, O‘zbekistonda bolalarga

nisbatan jinsiy zo‘ravonlik holatlari uchun ijtimoiy yordam barqaror institutsionalizatsiyaga ega emas. Ushbu tizimni mustahkamlash aniq idoralararo protokollarni ishlab chiqish, yo‘naltirish majburiyatlarini tartibga solishni aniqlashtirish va xalqaro standartlarga javob beradigan keng qamrovli qo‘llab-quvvatlash modelini amalga oshirish uchun Inson markazlariga ta‘minotni kuchaytirishni talab qiladi.

4.3.3. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimining institutsional va operatsion cheklovlari

Taqdim etilgan keyslar tahlili, shuningdek, Inson markazi xodimlari va ijtimoiy ta‘minot tizimi mutaxassislari bilan o‘tkazilgan suhbatlar jinsiy zo‘ravonlikka uchragan bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash samaradorligiga ta‘sir qiluvchi bir qator cheklovlarni ochib beradi. Bu cheklovlar ham tizimli darajada (institutsional va tartibga solishdagi bo‘shliqlar), ham mutaxassislarning amaliy ishlarida (resurslar va muvofiqlashtirish cheklovlari) namoyon bo‘ladi.

1. Yo‘naltirish va xabardor qilishdagi kamchiliklar

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari tomonidan Inson markazlarini darhol xabardor qilishni talab qiladigan rasmiy qoidalarga qaramay (VMQ-801-son), ma‘lumot uzatish tartibsiz ravishda amalga oshiriladi. Unifakiyalangan blankalar, idoralararo hamkorlik uchun aniq protokollar yoki yagona raqamli xabar berish tizimi mavjud emas. Natijada, jinsiy zo‘ravonlik holatlari qo‘llab-quvvatlash tizimiga kiritilmagan yoki kechki bosqichlarda o‘tkaziladi, bu esa dastlabki yordam samaradorligini pasaytiradi va ikkilamchi travma xavfini oshiradi.

2. Ijtimoiy xodimlarda maqom va vakolatlarning yo‘qligi

Inson markazlarida bolalar bilan ishlaydigan mutaxassislarning kasbiy maqomini tasdiqlovchi hujjatlari yo‘q, bu esa ularning maktablar, tibbiyot muassasalari va huquqni muhofaza qilish organlariga kirishini cheklaydi. Ba‘zi hollarda, bu bola bilan uchrashishning rad etilishiga yoki tergov davomida unga hamrohlik qila olmaslikka olib keladi. Shuningdek, ijtimoiy xodimlar uchun bolalar huquqlarini baholash yoki himoya qilishda ishtirok etuvchi sifatida qonuniy ravishda belgilangan maqom yo‘q.

3. Cheklangan resurslar va ta‘sir infratuzilmasining yo‘qligi

Ko‘plab hududlarda markazlar yetarlicha ta‘minlanmagan: ularda xizmat transporti, tezkor choralar ko‘rish imkoniyatlari va yetarli sharoitlar (shu jumladan, voyaga yetmaganlar

bilan maxfiy suhbatlar va so‘roq qilish uchun sharoitlar) yo‘q. Mutaxassislar shuningdek, xodimlarning, xususan, inqirozli vaziyatlarda aloqaga kirishga o‘rgatilgan bolalar psixologlari va oila xodimlarining yetishmasligini ta’kidlamoqdalar. Bu, ayniqsa, chekka hududlar va kichik shaharlarda juda dolzarbdir.

4. Aralashuvning cheklangan ko‘lami va davomiyligi

Aksariyat keyslarda yordam bir martalik konsultatsiyalar yoki qisqa muddatli ehtiyojlarni (oziq-ovqat, nafaqa, dori-darmonlar) qondirishga qaratilgan shoshilinch choralar ko‘rinishida ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, travmadan keyin uzoq muddatli qo‘llab-quvvatlash, rehabilitatsiya, ta’limni tiklash yoki xavfsiz muhitga ko‘chirish bo‘yicha protokollar mavjud emas. Monitoring va kuzatuv mexanizmlari (shu jumladan, 3-6 oydan keyin qayta baholash) joriy etilmaydi.

5. Boshqa sektorlar bilan yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganligi

E'lon qilingan idoralararolikka qaramay, ko'p hollarda Inson markazlari, maktablar, mahallalar, tergov idoralari, sudlar va tibbiyot muassasalari o'rtasida muvofiqlashtirish yo'q. Har bir tuzilma o'z yurisdiksiyasi doirasida, axborot almashinuvisiz yoki muvofiqlashtirilgan harakatlar rejasiz faoliyat yuritadi. Bu, ayniqsa, jinsiy zo'ravonlik holatlarida juda muhimdir, bunda turli tizimlarning sa'y-harakatlarini birlashtirish zararni minimallashtirish va bola huquqlarini tiklash uchun juda muhimdir.

Normativ baza, keyslar va Inson markazi xodimlari bilan suhbatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy yordam uchun institutsional asoslar mavjud bo'lishiga qaramay, zo'ravonlikka uchragan voyaga yetmaganlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash amaliyoti ko'lami, hajmi va davomiyligi jihatidan cheklanganligicha qolmoqda. Asosiy qiyinchiliklar idoralararo hamkorlikning barqaror mexanizmlarining yo'qligi, ijtimoiy xodimlarning cheklangan vakolatlari va joylarda resurslarning yetishmasligidan kelib chiqadi. Ko'plab hollarda yordam qisqa muddatli xarakterga ega va uzoq muddatli rehabilitatsiya, huquqiy yordam yoki kuzatuvni o'z ichiga olmaydi.

3.4. Hududiy farqlar va istisno omillari

Institutsional to'siqlar va tartibga solish cheklovlaridan tashqari, hududiy tengsizlik jinsiy zo'ravonlikni boshidan kechirgan bolalarning yordam olish imkoniyatlariga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Hududiy Inson markazlari tomonidan taqdim etilgan holatlar tahlili shaharlar va viloyat markazlarida mavjud bo'lgan imkoniyatlar bilan qishloq joylarda mavjud bo'lgan imkoniyatlar o'rtasida doimiy tafovut mavjudligini ko'rsatadi. Bu farqlar ham holatlarni aniqlashning o'z vaqtida bajarilishiga, ham ko'rsatilayotgan xizmatlarning keng qamrovliligi va sifatiga ta'sir qiladi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasining "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunining (2024-yil 14-noyabrda O'RQ-996-son) qoidalari har bir bola uchun yashash joyi, sog'lig'i yoki ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, yordam olishda teng imkoniyatlarni aniq ko'zda tutadi. Ushbu tamoyilni buzish qo'shimcha zaiflikni keltirib chiqaradi va jabrlangan bolalarning ijtimoiy jihatdan chetlashtirilishini chuqurlashtirishga olib keladi.

Hududiy tafovutlar nafaqat aholi punktlarining jismoniy uzoqligi, balki xodimlar soni, transport mavjudligi, texnik infratuzilma va idoralararo aloqa kanallarining

sustligidagi sezilarli tafovutlar bilan ham bog‘liq. Inson markazlari qo‘llab-quvvatlash tizimiga kirish nuqtasi bo‘lib xizmat qilsa-da, ayrim hollarda ular, ayniqsa ixtisoslashgan psixologik va huquqiy yordam talab qilinadigan hollarda, yetarli darajadagi yordam darajasini ta‘minlay olmaydi.

3.4.1. Yordam olishdagi hududiy farqlar: keys ma’lumotlari va kuzatishlar

Inson markazlari faoliyati tahlili shuni tasdiqlaydiki, hatto birlamchi choralar ko‘rilgan taqdirda ham, aksariyat tumanlarda jabrlangan bolalar uchun keng qamrovli va barqaror yordam mavjud emas. Reabilitatsiya choralari odatda qisqa muddatli aralashuvlar bilan cheklangan, idoralararo yo‘naltirish va standartlashtirilgan uzoq muddatli parvarish rejalari yo‘q. Malakali psixologik yordamga kirish defitsiti ayniqsa sezilarli: qishloq joylarda yagona mutaxassis ko‘pincha maktab psixologi bo‘lib, u odatda jinsiy zo‘ravonlik oqibatlari bilan ishlash uchun zarur tayyorgarlikka ega emas. Bundan tashqari, ularning professional ish yuki asosan o‘quv masalalariga qaratilgan bo‘lib, inqirozli vaziyatlarda bolalarga individual yordam ko‘rsatish imkoniyatini istisno qiladi.

Inson markazlari, huquqni muhofaza qilish organlari, prokuratura va ta‘lim muassasalari, ayniqsa, Toshkent va viloyat markazlaridan tashqarida barqaror hamkorlikning yo‘qligi jiddiy tashvish tug‘diradi. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 30-noyabrdagi 801-sonli qarorida belgilangan idoralararo munosabat bildirish choralari talablariga qaramay, muvofiqlashtirish mexanizmlari kamdan-kam hollarda amalga oshiriladi. Bu shuni anglatadiki, yordam qisman ko‘rsatilmoqda va qo‘llab-quvvatlashning barcha bosqichlarini qamrab olmaydi hamda bolaning himoya, tiklanish va takroriy viktimizatsiyaning oldini olish huquqlari samarali ravishda ta‘minlanmaydi.

Shu nuqtai nazardan, nogiron yoki psixo-emotsional buzilishlardan aziyat chekayotgan bolalarning ahvoli alohida e‘tiborga loyiqdir. Bunga Samarqand viloyatining Narpay tumani misol bo‘la oladi, u yerda jinsiy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan nogiron qiz na moslashtirilgan yordam oldi, na uzoq muddatli reabilitatsiyadan foydalana olmadi. Shunga o‘xshash holatlar boshqa hududlarda, xususan, Buxoro viloyatida ham qayd etilgan. Bu holatlar qo‘shimcha to‘siqlar mavjudligini ko‘rsatadi: muassasalarga kirish imkoniyati yo‘qligi, ixtisoslashtirilgan transportning yo‘qligi, moslashtirilgan qo‘llab-quvvatlash dasturlarining yetishmasligi va maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash uchun o‘qitilgan mutaxassislarning yetishmasligi.

Ta'kidlash joizki, tahlil qilingan holatlarning hech birida nogiron bolaning cheklovlari va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda individual yordam rejalarini ishlab chiqish yoki amalga oshirish kuzatilmagan. Bu milliy qonunchilikda mustahkamlangan tenglik tamoyiliga ham, O'zbekistonning barcha bolalar uchun, ularning jismoniy yoki hissiy holatidan qat'i nazar, inklyuziv himoya va qo'llab-quvvatlash tizimini ta'minlash bo'yicha xalqaro majburiyatlariga ham ziddir.

3.4.2. Ishlarni tasniflash va yo'naltirishdagi tengsizlik

Ushbu tadqiqotning 2 va 3-tahliliy bo'limlarida ko'rsatilganidek, voyaga yetmaganlarga nisbatan ayni harakatlar mamlakatning turli hududlarida turli huquqiy malakaga ega bo'lishi mumkin. Xususan, bir qator hollarda, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 129-moddasida nazarda tutilgan jinoyat tarkibi mavjud bo'lishiga qaramay, bu harakatlar Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 41-1-moddasi bo'yicha malakalanmoqda. Malakalashning bunday o'zgartirilishi jinoyatning og'irligini huquqiy baholashga ham, bolaga beriladigan protsessual kafolatlariga, jumladan, ixtisoslashtirilgan huquqiy va psixologik yordamdan foydalanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, bu tendensiya ko'proq chekka va qishloq joylarda kuzatiladi, bu yerda advokatlar va prokurorlarning bolalar huquqlarini himoya qilishda jalb etilganligi pastroq darajada kuzatiladi.

Bunday farqlar Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyaning 2-moddasida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi qonunida (O'RQ-996-son) mustahkamlangan himoya va yordamga teng kirish tamoyilini buzadigan tizimli nomutanosiblikni ko'rsatadi. Yagona choralar o'rniga notekis tizim paydo bo'lmoqda, bunda bolaning yashash joyi yordam va huquqiy himoya olishda hal qiluvchi omilga aylanmoqda.

Hududiy tengsizlik, birinchi navbatda, yordamning asosiy komponentlari - psixologik, huquqiy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning mavjudligida va uning sifatida namoyon bo'ladi. Bu, ayniqsa, uzoq muddatli rehabilitatsiyada sezilarli bo'lib, mutaxassislar, infratuzilma va barqaror qo'llab-quvvatlash marshrutlarining yetishmasligi bolalarni, ayniqsa nogironlik, psixo-emotsional yoki ijtimoiy qiyinchiliklar bilan bog'liq qo'shimcha ehtiyojlarga ega bo'lganlarni himoya qilish imkoniyatini cheklaydi.

Ushbu muammoning dolzarbligi huquqni qo'llash amaliyoti va infratuzilmadagi farqlar nafaqat milliy majburiyatlarni buzishi, balki umuman himoya tizimiga bo'lgan ishonchni ham yo'q qilishi bilan namoyon bo'ladi. Ayrim bolalar qo'llab-quvvatlash va himoyadan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan, boshqalari esa e'tiborsiz qolganda tarkibiy chetlashtirish holati yuzaga keladi.

Shu munosabat bilan, ishlarni yo'naltirish mexanizmlarini isloh qilish, kadr va moddiy-texnik resurslarning adolatli taqsimlanishini ta'minlash hamda hududiy, ijtimoiy yoki jismoniy holatidan qat'i nazar, bolalarga qaratilgan yagona qo'llab-quvvatlash va himoya standartlarini joriy etish zarur. Yondashuvlarning tenglashtirilishi idoralararo muvofiqlashtirish, tartibga solishni mustahkamlash va 2024–2027-yillarga mo'ljallangan Bolalarga do'stona odil sudlov tizimini yaratish bo'yicha davom etayotgan dastur doirasida barqaror institutsional qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

4. Tadqiqotning asosiy natijalari

4.1. Qonunchilikda progressiv o'zgartirishlar

2020 va 2024-yillar oralig'ida O'zbekistonda bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish bo'yicha huquqiy bazaning izchil rivojlanishi kuzatilmoqda, bu esa ham ichki ijtimoiy talablar, ham Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya va boshqa inson huquqlari mexanizmlari bo'yicha xalqaro majburiyatlarni bajarishga qaratilgan sa'y-harakatlarni aks ettiradi. Qonunchilik tashabbuslarida jinsiy zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish, shuningdek, voyaga yetmagan jabrlanuvchilarni reabilitatsiya qilishni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilgan.

Eng muhim islohotlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. O'zbekiston Respublikasining "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunining qabul qilinishi (2024-yil 14-noyabrdagi O'RQ-996-son).

Ushbu qonun ilk bor bolalarga nisbatan zo'ravonlik tushunchasini tizimli ravishda belgiladi va har bir bola himoya, qo'llab-quvvatlash va tiklanish huquqiga ega degan tamoyillarni mustahkamladi. Yangiliklar qatoriga idoralararo muvofiqlashtirish talablari, individual qo'llab-quvvatlash rejasini ishlab chiqish, shikoyatlar berish uchun sharoit yaratish va ikkilamchi viktimizatsiyaning oldini olish kiradi. Qonunda shuningdek, huquqni muhofaza qilish organlaridan tortib ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalarigacha bo'lgan barcha tuzilmalarning harakatlarida bolaning manfaatlari ustuvorligi ta'kidlangan.

2. Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-oktabrdagi 801-sonli qarori tasdiqlanishi

Hujjat bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlariga idoralararo munosabat bildirish mexanizmini belgilaydi. Qarorga ko'ra, IIB xodimlari bunday holatlar haqida imkon qadar tezroq Ijtimoiy himoya markazlari va Inson markazlariga xabar berishlari, bolaning psixologik va huquqiy yordam xizmatlariga yo'naltirilishini ta'minlashlari shart. Hujjatlar shakllari, harakatlar algoritmlari va statistik ma'lumotlarni to'plash hamda qayd etish mexanizmlari joriy etildi.

3. Jinoyat qonunchiligidagi o'zgartishlar.

2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 128, 128-1 va 129-moddalariga voyaga yetmaganlarning jinsiy erkinligi va jinsiy daxlsizligiga qarshi jinoyatlar uchun jazolarni kuchaytirishga qaratilgan muhim o'zgartirishlar kiritildi. Tarkibning mazmunini aniqlashtirishdan tashqari, **sanksiyalar kuchaytirildi** (shu jumladan, minimal qamoq jazosi joriy etildi) va ushbu moddalar bo'yicha sudlanganlar uchun **shartli ravishda ozod qilish taqiqlandi**.

4. Jabrlangan bolalarga yordam ko'rsatuvchi muassasalar tarmog'ini kengaytirish.

Ijtimoiy islohotlar siyosatining bir qismi sifatida Inson markazlari va Ijtimoiy himoya milliy agentligi tarkibidagi ixtisoslashgan bo'linmalarning faoliyati kuchaytirildi. Ushbu markazlar zo'ravonlikka uchragan bolalar va oilalar uchun kirish nuqtalari bo'lib xizmat qiladi, jumladan, vaziyatni baholash, tezkor yordam ko'rsatish, boshqa idoralarga yo'naltirish va individual yordam rejalarini yuritish.

5. Bolalarning odil sudlovga kirishini ta'minlash bo'yicha Strategiya va Harakatlar rejasini ishlab chiqish (2024–2027).

Adliya vazirligi tomonidan Bola huquqlari bo'yicha vakil bilan hamkorlikda UNICEF ko'magida boshlangan strategiya voyaga yetmaganlarning xususiyatlari va zaifliklariga moslashtirilgan odil sudlov tizimini yaratishni talab qiladi. U muqobil jazo choralarini ishlab chiqish, alohida zaruratsiz ozodlikdan mahrum qilishning oldini olish, odil sudlov tizimi ishtirokchilari uchun o'quv mashg'ulotlarini kuchaytirish va bolalar uchun huquqiy yordam mexanizmlarini mustahkamlashni o'z ichiga oladi.

Shunday qilib, qabul qilingan chora-tadbirlar xalqaro standartlarga mos keladigan himoya tizimini yaratish uchun normativ va institutsional asosni tashkil etadi. Biroq, keyingi tahlillar shuni ko'rsatadiki, qabul qilingan standartlarni samarali amalga oshirish huquqni qo'llash amaliyotini sezilarli darajada kuchaytirish, inson resurslarini rivojlantirish va barqaror idoralararo muvofiqlashtirishni talab qiladi.

4.2. Barqaror xavflar va kamchiliklar

Qonunchilikdagi bolalarni jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilishni kuchaytirishga qaratilgan o‘zgarishlariga qaramay, tadqiqot huquqni qo‘llash amaliyotida saqlanib qolgan bir qator doimiy xavflarni aniqladi. Bu xavflar harakatlarni malakalash, bolalarning jinoyat ishlarida ishtirok etish kafolatlari, dalillar bazasi, idoralararo choralarni tashkil etish va rehabilitatsiya xizmatlarining mavjudligi bilan bog‘liq.

Nomaqbul xatti-harakatlarni noto‘g‘ri malakalash muammosi

Asosiy muammolardan biri voyaga yetmaganlarga nisbatan nomaqbul xatti-harakatlar MJtK 41-1-moddasi bo‘yicha malakalash keng tarqalgan amaliyoti bo‘lib qolmoqda, garchi O‘zbekiston Oliy sudi Plenumining bunday ishlarda Jinoyat kodeksining 129-moddasini qo‘llash zarurligi to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘rsatilgan (2023-yil 29-sentabrdagi 18-sonli qarori). Bunday amaliyot jabrlanuvchilarni himoya qilish darajasini pasaytiradi va huquqbuzarning javobgarligini minimallashtiradi. Bu amaliyot Jinoyat kodeksining 129-moddasi qoidalarining noaniqligi, og‘irlik darajasi bo‘yicha malakalanmaganligi va raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq harakatlarni o‘z ichiga olgan zamonaviy huquqbuzarlik shakllarining yetarli darajada yoritilmaganligi bilan bog‘liq.

Dalillar bazasining yetarli emasligi

Ko‘plab hollarda, bolaning ko‘rsatmalari asosiy dalil bo‘lib qolmoqda. Biroq, keng qamrovli sud-tibbiy ekspertizasi, raqamli izlar tahlili, jinoyat joyini tekshirish va boshqa protseduralar kamdan-kam hollarda qo‘llaniladi. Bu protsessual yuk asosan jabrlanuvchiga tushadigan va boshqa dalil manbalari bilan to‘ldirilmaydigan vaziyatni yaratadi, bu esa tergovning to‘liqligiga ham, bolaning farovonligiga ham ta’sir qiladi.

Tergov harakatlari davomida ikkilamchi viktimizatsiya xavfi

Jinoyat-protsessual kodeksi voyaga yetmaganlarni so‘roq qilishda pedagog yoki psixologning ishtirok etishini nazarda tutgan bo‘lsa-da, ularning ishtiroki ko‘pincha rasmiyatchiligicha qolmoqda va do‘stona odil sudlov tizimi standartlariga javob bermaydi. Mutaxassislar har doim ham zarur malakaga ega emaslar va so‘roqlarni maxsus sharoitlarda yoki bolaning ruhiyatiga ta’sir qilmaydigan darajada o‘tkazish uchun sharoitlar mavjud emas. Bundan tashqari, so‘roqlar soni cheklanmagan va voyaga yetmaganlarni bir necha marta so‘roq

qilish holatlari uchrab, bu salbiy oqibatlarni kuchaytiradi. Bola va ayblanuvchi o'rtasidagi yuzlashtirish, garchi Jinoyat-protsessual kodeksida taqiqlanmagan bo'lsa-da, keng tarqalgan amaliyot bo'lib qolmoqda.

Kafolatlangan huquqiy vakillikning yo'qligi

Bolalar, ayniqsa ma'muriy ishlarda, ko'pincha professional yuridik yordamga kirishdan mahrum bo'ladi. Ularni himoya qilish uchun tayinlangan yuridik vakillar yetarli darajada malakaga ega bo'lmasligi yoki manfaatlar to'qnashuviga duch kelishi mumkin. Amaldagi qonunchilikda bunday ishlarda vakillarni almashtirish uchun qoidalar yo'q, shuningdek, advokatning ishtirokini majburiy qilmaydi, bu esa huquqiy himoyaning yo'qligiga olib keladi.

Jazoni ijro etishdan keyingi nazorat va probatsiya tizimining yetarli emasligi

Tadqiqot davrida voyaga yetmaganlarning jinsiy dahlsizligiga qarshi jinoyatlar uchun sudlangan shaxslarning yagona reyestri yaratilmagan edi. Bu monitoring qilish, retsidivlarning oldini olish va individual qayta ijtimoiylashuv traektoriyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini cheklaydi. Bundan tashqari, pedofiliyani ruhiy kasallik sifatida tasniflaydigan qoidalarga qaramay, sudlanuvchilarni psixiatrik baholash tizimli ravishda amalga oshirilmaydi. Shuning uchun, probatsiya diagnostika va davolash choralari bilan to'ldirilmaydi.

Reabilitatsiya va tiklanishga qaratilgan yordamning cheklanganligi

"Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi qonun (O'RQ-996-son) bolaning yordam olish huquqini mustahkamlasa-da, reabilitatsiya xizmatlari ko'pincha bir yoki ikkita qisqa muddatli maslahatlashuv bilan cheklanadi. Hududlarda barqaror uzoq muddatli yordam dasturlari yetishmayapti, ko'p tarmoqli guruhlar tashkil etilmagan va ixtisoslashgan muassasalarning infratuzilmasi yomon rivojlangan yoki umuman mavjud emas.

Xodimlar yetishmasligi va birlamchi munosabat liniyasining zaifligi

So‘roq qilingan deyarli barcha mutaxassislar zo‘ravonlikka uchragan bolalar bilan ishlaydigan mutaxassislarning keskin yetishmasligini ta’kidladi. Eng zaiflar profilaktika inspektorlari, ichki ishlar organlari xodimlari va maktab psixologlari bo‘lib, ular ko‘pincha hodisalar haqida birinchi bo‘lib ma’lumot olishadi. Tayyorgarlikning yetarli emasligi, yuqori ish yuklamasi va idoralararo yo‘naltirishning yo‘lga qo‘yilmaganligi kechiktirilgan javoblar va muvofiqlashtirilgan qo‘llab-quvvatlashning yo‘qligiga olib keladi.

Shunday qilib, huquqni qo‘llash sohasidagi tizimli bo‘shliqlar ham jinoyat qonunchiligiga, ham institutsional darajalarga ta’sir qiladi. Ushbu to‘siqlarni bartaraf etish uchun Jinoyat kodeksi va Jinoyat-protsessual kodeksining alohida moddalarini qayta ko‘rib chiqish, idoralararo hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqish va xalqaro bolalarni himoya qilish standartlariga muvofiq mutaxassislarni tayyorlashni ta’minlash kabi kompleks yechimlar talab etiladi.

4.3. Idoralararo munosabat bildirishning yetarli emasligi

Amaldagi qonunchilikka ko‘ra, voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik holatlariga munosabat bildirish uchun bir qator tuzilmalar jalb qilinishi kerak: ichki ishlar idoralari, prokuratura, sudlar, Ijtimoiy himoya milliy agentligi (shu jumladan, vasiylik va homiylik bo‘limlari), Inson markazlari, ta’lim va sog‘liqni saqlash muassasalari va mahalla qo‘mitalari. Biroq, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ushbu idoralar o‘rtasidagi hamkorlik beqarorligicha qolmoqda va asosan faqat qog‘ozda qolmoqda.

Normativ-huquqiy bazaning mavjudligiga qaramay, xususan, Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-oktabrdagi 801-sonli qarori va "Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida"gi qonuni (O‘RQ-996-son) - axborot almashinuvi, munosabat bildirish va qo‘llab-quvvatlash algoritmlarini o‘z ichiga olgan idoralararo yo‘naltirish mexanizmlari juda notekis amalga oshiriladi. Aksariyat hollarda vaziyatni dastlabki aniqlashdan doimiy qo‘llab-quvvatlashga to‘laqonli o‘tilmaydi: ma’lumotni birinchi bo‘lib olgan ta’lim, sog‘liqni saqlash yoki mahalla organlari uni huquqni muhofaza qilish organlariga yubormasligi mumkin. Xuddi shunday, ma’muriy ish yurituvchi doirasida qo‘zg‘atilgan ishlar ko‘pincha ijtimoiy himoya organlarining e’tiboriga umuman tushmaydi.

Hatto jinoiy ishlarda ham huquqni muhofaza qilish organlaridan ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimiga ma'lumotlarni uzatish kechiktiriladi yoki tartibi buziladi. Jabrlanuvchi bolalar haqidagi ma'lumotlar oilaning rozilgisiz uchinchi shaxslar - maktab, poliklinikalar va jamoat xodimlari bilan baham ko'rilgan holatlar mavjud. Bu uchlamchi viktimizatsiyaga sharoit yaratadi, qo'llab-quvvatlash muassasalariga bo'lgan ishonchni yo'q qiladi.

Sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish, holat maqomini kuzatish, agentlik ishtirokini hujjatlashtirish va uzluksizlikni ta'minlash uchun yagona raqamli platformaning yo'qligi ish samaradorligini sezilarli darajada pasaytiradi. Barcha xizmatlar o'zlarining reyestrlarini yuritadi, bu esa idoralararo hisobni murakkablashtiradi va holat darajasida ham, butun tizim darajasida ham strategik monitoringni imkonsiz qiladi.

Ekspertlar bilan suhbatlar natijalari, shuningdek, Inson markazlarining munosabat bildirish jarayoniga yetarlicha integratsiya qilinmaganligini ko'rsatadi. Ular muvofiqlashtiruvchi bo'linmalar sifatida belgilangan bo'lsa-da, amalda ularning ishtiroki ayniqsa jinoiy xarakterga ega bo'lmagan holatlarda kamdan-kam holatlarda uchraydi. Bundan tashqari, ko'p hollarda tizim ishtirokchilari o'rtasida rollarning aniq taqsimlanmaganligi, bu esa sa'y-harakatlarning takrorlanishiga, bosqichlarning o'tkazib yuborilishiga va bolaning uzoq muddatli qo'llab-quvvatlashi uchun mas'ul shaxslarning yo'qligiga olib keladi.

Shunday qilib, idoralararo yondashuv uchun normativ-huquqiy bazaga qaramay, uni amalda qo'llash nomuvofiq va notekis.

Yo'naltirishdagi mavjud bo'shliqlar, idoralar o'rtasidagi yagona platformaning yo'qligi va o'zaro ta'sirning rasmiylashtirilmagani himoya tizimining salohiyatini sezilarli darajada zaiflashtiradi va tartibga solish va institutsional takomillashtirishni talab qiladi.

4.4. Hududlarda ixtisoslashgan xizmatlarning mavjud emasligi

Keyslar va hududiy tuzilmalar vakillari bilan suhbatlar tahlili shuni ko'rsatdiki, bolaning qaysi hududda yashashi ko'rsatilayotgan yordam ko'lami va sifatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Toshkent va bir qator viloyat markazlarida shoshilinch va keyingi xizmatlardan foydalanish nisbatan xavfsiz bo'lsa-da, chekka va qishloq joylarda bu juda cheklanganligicha

qolmoqda.

Hududiy farqlar xodimlarning yetarliligi va malakasida, shuningdek, jismoniy infratuzilmaning mavjudligida namoyon bo'ladi. Ba'zi hududlarda bolalarning jinsiy zo'ravonligi bilan bog'liq jarohati bilan ishlash uchun tayyorlangan mutaxassislar yetishmaydi. Psixologlar, pedagoglar va ijtimoiy xodimlar ko'pincha bir nechta vazifalarni birlashtirib yakka ishlaydilar, bu esa ko'p tarmoqli jamoalarni tuzish imkoniyatini cheklaydi.

Bundan tashqari, bunday sharoitlarda, ayniqsa uzoq muddatli rehabilitatsiyani talab qiladigan hollarda, barqaror qo'llab-quvvatlashni ta'minlashing iloji yo'q.

Nogiron bolalar uchun muammolar ko'lami kengroq — ular nafaqat stigma, balki jismoniy va harakatlanish bilan bog'liq to'siqlarini ham yengib o'tishlari kerak. Transportning yo'qligi, imoratlarning moslashtirilmagani va hamrohlikka ehtiyoj yordamga kirishni deyarli imkonsiz qiladi. Ushbu toifadagi bolalar, jumladan, individual yondashuv va mobil guruhlarining yo'qligi sababli, aksariyat qo'llab-quvvatlash shakllaridan muntazam ravishda chetlashtiriladi.

Bevosita joylarda ishlovchi mutaxassislarning yuklamasi katta. Intervyularda xodimlar ko'pincha transport, oziq-ovqat va boshqa xizmat xarajatlarini o'z yonlaridan qoplashlari bir necha bor ta'kidlangan. Normativ yoki moliyaviy yordam bo'lmagan taqdirda, bu holat, ayniqsa, tezkor aralashuvni talab qiladigan o'tkir holatlarda, bolalarning oldiga borishga motivatsiyani va jismoniy imkoniyatlarni pasaytiradi.

Hududlardagi rehabilitatsiya amaliyotlari asosan qisqa muddatli aralashuvlar bilan cheklangan. Poytaxtda holatni kuzatish olti oy yoki bir yil davom etishi mumkin bo'lsa, chekka hududlarda bu bir yoki ikkita konsultatsiya bilan cheklangan. Uzoq muddatli protokollar va qo'llab-quvvatlash muassasalarining yo'qligi, ayniqsa og'ir holatlarda, bola va uning oilasi uchun barqaror yordamni ta'minlashni qiyinlashtiradi. Muvofiqlashtirish vazifasi yuklatilgan Inson markazlari ham hududlarda resurslar va imkoniyatlar jihatidan cheklangan va har doim ham o'z vaqtida va keng qamrovli ishlar amalga oshirishni ta'minlay olmaydi.

Shunday qilib, O'zbekistonda hududiy omil yordam olishda hal qiluvchi bo'lib qolmoqda. Institutsional tengsizlik va hududiy fragmentatsiyani bartaraf etmasdan, bolalarni himoya qilishning keng qamrovli tizimi haqida gapirish mumkin emas. Moliyaviy va kadrlarga oid rag'batlantirish, mobil guruhlar va yordam tizimlarini o'z ichiga olgan hududiy moslashtirilgan qo'llab-quvvatlash modellarini ishlab chiqish juda muhimdir.

5. Tavsiyalar

Ushbu bo‘limda qonunchilik, sud amaliyoti, ekspertlar bilan intervyular va amaliy tadqiqotlar tahliliga asoslangan tavsiyalarning tizimli ro‘yxati keltirilgan. Taklif etilayotgan chora-tadbirlar aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishga, jinsiy zo‘ravonlikka uchragan voyaga yetmaganlarni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirishga va milliy tizimni xalqaro standartlarga moslashtirishga qaratilgan. Tavsiyalar Oliy Majlis, Vazirlar Mahkamasi, Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA), Ichki ishlar vazirligi (IIV), Bosh prokuratura, Oliy sud, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Sog‘liqni saqlash vazirligi va idoralararo munosabat bildirishga jalb etilgan boshqa idoralarga qaratilgan.

5.1. Odil sudlovning normativ bazasi va jarayonlarini takomillashtirish

Adresatlar: Oliy Majlis, Vazirlar Mahkamasi, Oliy sud, Adliya vazirligi, Bosh prokuratura

Mavjud qoidalarini har tomonlama ko‘rib chiqmasdan jinsiy zo‘ravonlikdan jabr ko‘rgan bolalar uchun huquqiy himoyani ta’minlash imkonsizdir. Bu milliy qonunchilikni xalqaro majburiyatlar bilan uyg‘unlashtirish, protsessual kafolatlarni mustahkamlash va jinoyat hamda ma’muriy huquqning konseptual asoslarini konkretlashtirishni talab qiladi. Shuningdek, bepul yuridik yordam ko‘rsatishdagi kamchiliklarni bartaraf etish, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish va reabilitatsiya choralariga kirishni ta’minlash talab qilinadi.

- Voyaga yetmaganlarni jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilish nuqtai nazaridan jinoyat qonunchiligining keng qamrovli islohotlarini boshlash, jumladan, ushbu hisobotning ilovasida taklif qilingan modelga muvofiq MJtK 41-1, JK 128, 128-1, 129-moddalariga o‘zgartirishlar kiritish, shuningdek, ular bilan bog‘liq tegishli moddalar va normativ-huquqiy hujjatlarga o‘zgartirishlar kiritish.
- Voyaga yetmagan jabrlanuvchining jinoyat va ma’muriy ish yurituvining barcha bosqichlarida bepul yuridik himoya huquqini kafolatlash maqsadida “Yuridik yordam ko‘rsatish to‘g‘risida”gi Qonunga o‘zgartirish kiritish
- O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksini

takomillashtirish:

- jinsiy zo‘ravonlik holatlarida psixolog va ixtisoslashgan tayyorgarlikka ega pedagogning majburiy ishtirokini mustahkamlash;
- bola va ayblanuvchi o‘rtasida bir xonada yuzlashtirishni taqiqlashni nazarda tutish;
- so‘roqlar sonini cheklash va birlamchi ko‘rsatmalarni videoga yozilishi majburiylikni joriy etish
- manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelgan taqdirda vasiylik organlarining majburiy ishtirokida qonuniy vakilni almashtirish mexanizmini joriy etish;
- O‘zbekistonda 2027-yilgacha amal qilgan KXT-10 (F65.4 kodi) bo‘yicha voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy xarakterdagi jinoyatlarda ayblangan shaxslarni psixiatrik ekspertizadan o‘tkazishni tayinlash imkoniyatini ko‘zda tutish.
- Hukm chiqarilgandan so‘ng emas jinoyat ishi qo‘zg‘atilgan paytdan boshlab bolaning erta reabilitatsiya va qo‘llab-quvvatlash huquqini ta‘minlash
- Tavsiya etilgan qo‘llab-quvvatlash qoidalarini aniq mezonlar va protseduralarga ega majburiy normalarga transformatsiya qilish orqali 2024–2027 yillarga mo‘ljallangan “Bolalarga do‘stona adolat” milliy dasturining amalga oshirilishini ta‘minlash.

5.2. Idoralararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish

Adresatlar: Vazirlar Mahkamasi, IHMA, IIV, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Sog‘liqni saqlash vazirligi, vasiylik va homiylik organlari

Bola huquqlarini zo‘ravonlikdan himoya qilish bir vaqtda bir nechta sektorlar: huquqni muhofaza qilish, ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya va vasiylik organlarining muvofiqlashtirilgan sa’y-harakatlarini talab qiladi. Biroq, aniq o‘zaro ta’sir protokollarining yo‘qligi, vazifalarning takrorlanishi va tuzilmalar o‘rtasidagi axborot tafovutlari yordam samaradorligini sezilarli darajada pasaytiradi. Idoralararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish ma’lumotlar almashish mexanizmlarini rasmiylashtirishni, munosabat bildirish yo‘nalishlarini muvofiqlashtirishni va bolani kuzatib borishda maxfiylikni ta’minlashni talab qiladi. Shuningdek, raqamli vositalardan va idoralararo munosabat bildirish tartib-qoidalarini mustaqil nazorat qilish tizimidan foydalanish muhimdir.

- Jinsiy zo‘ravonlikka uchragan bolalar bilan bog‘liq ishlar bo‘yicha xabardor qilish muddatlari, tasdiqlash tartiblari va mas’ul tuzilmalarni ko‘rsatgan holda yagona idoralararo yo‘naltirish protokollarini ishlab chiqish.
- Idoralararo hamkorlik uchun xavfsiz raqamli platforma yaratish orqali 2022-yil 30-noyabrdagi 801-sonli VMQ talablarining texnik jihatdan amalga oshirilishini ta’minlash
- Sog‘liqni saqlash vazirligi hamda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlariga munosabat bildirish bo‘yicha idoraviy buyruqlarini, jumladan, xavflarni baholash, tezkor konsultatsiyalar va Inson markazlariga yo‘llanmalar berish tartiblarini ishlab chiqish.
- Qonunchilikda tegishli qoidalarini mustahkamlash orqali ta’lim, tibbiyot va mahalla tuzilmalarida zo‘ravonlik holatlari haqidagi ma’lumotlarning maxfiyligini ta’minlash va alohida zaruratsiz tarqatilishini taqiqlash.
- Zo‘ravonlikka uchragan voyaga yetmaganlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tasdiqlangan tayyorgarlikka ega advokatlar registrini yaratish va davlat organlari hamda NNTlar orqali ularning xizmatlaridan foydalana olish imkoniyatini ta’minlash.
- Bolalar uchun uzoq muddatli psixologik yordam dasturlarini kiritish orqali Inson markazlarida davlat xizmatlari doirasini kengaytirish.
- Sog‘liqni saqlash vazirligi, Maktab ta’limi vazirligi va Ijtimoiy himoya milliy agentligi ishtirokida jinsiy zo‘ravonlikka uchragan voyaga yetmaganlar uchun ijtimoiy-psixologik yordam ko‘rsatish bo‘yicha milliy klinik protokollarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

- Bolalarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlikni aniqlash va ularga munosabat bildirish bo‘yicha maktab psixologlari, uchastka pedagoglari, oilaviy shifokorlar va ichki ishlar organlari xodimlarining malakasini oshirish uchun yillik sertifikatlash kurslarini joriy etish
- Zo‘ravonlikdan jabr ko‘rgan bolalarga psixologik reabilitatsiya xizmatlarini ko‘rsatuvchi nodavlat tashkilotlar va xususiy muassasalar uchun raqobat asosida davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni ta’minlash.

5.3. Erta aniqlash va tezkor munosabat bildirish

Adresatlar: Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Sog‘liqni saqlash vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA), Vazirlar Mahkamasi

Bolalarni jinsiy zo‘ravonlikdan samarali himoya qilishning asosiy sharti - tahdidlarni erda aniqlash va tezkor choralar ko‘rish tizimini yaratishdir. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, aksariyat holatlar jinoyat ishi qo‘zg‘atish bosqichida qayd etiladi, shu bilan birga oldini olish, dastlabki aralashuv va reabilitatsiyani boshlash imkoniyati ko‘pincha qo‘ldan boy beriladi. Bu boshlang‘ich bo‘g‘inlar (maktablar, poliklinikalar va mahallalar)dagi resurslarning yetishmasligi va ular bilan ijtimoiy himoya tizimi o‘rtasidagi muvofiqlashtirishning yetarli emasligi bilan bog‘liq.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- Jinsiy zo‘ravonlik gumon qilingan hollarda maktab va maktabgacha ta’lim muassasalari pedagoglari, psixologlar, uchastka shifokorlari, ijtimoiy xodimlar va mahalla tuzilmalari vakillari uchun maxsus javob algoritmlarini ishlab chiqish va amalga oshirish. Ushbu algoritmlar xavfni baholash, harakatlar tartibi, hujjatlashtirish formalari va vasiylik organlari hamda Inson markazlari bilan o‘zaro aloqalarni o‘z ichiga olishi kerak.
- Pedagoglar, psixologlar, shifokorlar va ijtimoiy xodimlar uchun uzluksiz ta’lim dasturlariga jinsiy zo‘ravonlik masalalari bo‘yicha majburiy modullarni muntazam sertifikatlash va institutsional monitoring bilan joriy etish
- Maktablar, poliklinikalar, ichki ishlar idoralari va Inson markazlari o‘rtasida elektron xabardor qilish platformasini yaratishni o‘z ichiga olgan va maxfiylikni saqlagan holda idoralararo axborot almashinuvi mexanizmini ishlab chiqish va amalga oshirish.

- 1146 ishonch telefonining funksiyalarini kengaytirish: voyaga yetmaganlar, ota-onalar, pedagoglar va uchinchi shaxslardan xabarlarni qabul qilish uchun alohida blok yaratish va uni inqirozli vaziyatlarga javob berish bo'yicha o'qitilgan malakali mutaxassislar (iloji boricha ayollar) bilan ta'minlash. Agar og'ir jinoyat belgilari mavjud bo'lsa, ma'lumotlarni darhol ichki ishlar organlariga uzatishni va keysni vasiylik organlariga yuborishni tashkil etish.
- Jinoiy ish mavjudligidan qat'i nazar, zo'ravonlik holatlariga munosabat bildirishda Inson markazi va vasiylik organlarining majburiy ishtirokini tasdiqlash.
- UNODC va CRC'ning xalqaro standartlariga muvofiq, qonun osti hujjatlarida jinoyatgacha bo'lgan bosqichda birlamchi tibbiy yordam va psixologik yordamning ustuvorligini belgilash.

5.4. Huquqiy himoya va advokat ishtiroki

Adresatlar: Adliya vazirligi, Advokatlar palatasi, Oliy sud, Oliy Majlis, Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA), Vazirlar Mahkamasi

Voyaga yetmagan jabrlanuvchilar uchun bepul va malakali yuridik yordamning yo'qligi tizimdagi jiddiy kamchilik bo'lib qolmoqda. Huquqiy vakillar zarur huquqiy bilimga ega emaslar va ayniqsa oiladagi zo'ravonlik holatlarida manfaatlar to'qnashuviga uchrashi kuzatilmoqda. Bundan tashqari, amaldagi qonunchilik bolaga avtomatik ravishda advokat tayinlanishini ko'zda tutmaydi.

Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun quyidagilar zarur:

- "Yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida"gi qonun va Jinoyat-protsessual kodeksiga o'zgartirishlar kiritish, bunda har bir voyaga yetmagan jabrlanuvchining bepul advokat yordamidan foydalanish huquqini ta'minlash.

- IHMA ishtirokida subsidiyalar yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri xizmat ko‘rsatish orqali jabrlangan bolalarga huquqiy yordam ko‘rsatishni moliyalashtirish mexanizmini ishlab chiqish va tasdiqlash
- Jinsiy zo‘ravonlik holatlari bo‘yicha ixtisoslashgan tayyorgarlikdan o‘tgan va bolalar bilan ishlash tajribasiga ega advokatlarning milliy reestrini yaratish va yuritish.
- Advokatlar uchun professional o‘quv dasturlariga (Advokatlar palatasi) bolalar huquqlari, bolalar psixologiyasining xususiyatlari va ehtiyotkorlik bilan so‘roq qilish tamoyillari bo‘yicha majburiy modullarni kiritish.
- Jinoyat-protsessual kodeksida manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelgan taqdirda vasiylik organlarining vaqtinchalik protsessual vakil sifatida majburiy jalb qilgan holda qonuniy vakilni almashtirish imkoniyatini ko‘zda tutish.
- Voyaga yetmagan jabrlanuvchi bilan olib boriladigan barcha tergov harakatlarida, jumladan, so‘roq qilish, yuzlashtirish, ekspertizalar va sud majlislarida advokatning majburiy ishtirokini belgilash.
- Oilalar uchun standart rozilik va ishonchnoma shakllarini, shuningdek, axborot materiallarini ishlab chiqish orqali advokatni tayinlashning byurokratik protseduralarini soddalashtirish.

5.5. Yordam olish imkoniyatini kengaytirish va qo‘llab-quvvatlash infratuzilmasini rivojlantirish

Adresatlar: Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA), Moliya vazirligi, Sog‘liqni saqlash vazirligi, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Transport vazirligi, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi

Malakali va uzoq muddatli tibbiy yordamga kirish imkoniyati, ayniqsa, viloyat markazlaridan uzoqda joylashgan hududlarda, tarqoqligicha qolmoqda. Ushbu tengsizlikni bartaraf etish uchun tizimli va institutsional yechimlar talab etiladi.

- Inson markazlarini zarur resurslar bilan ta’minlash: xizmat transporti, tezkor choralar ko‘rish guruhlar, zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalar bilan ishlash uchun jihozlangan xonalar.

- Har bir hududda uzoq muddatli qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo‘lgan ijtimoiy-psixologik markazlarni (yoki mavjud muassasalarning filiallarini) yaratish, shu jumladan nogiron bolalar va ularning oilalari uchun.
- Ijtimoiy xodimlar, psixologlar, yuristlar, pedagoglar va shifokorlar ishtirokida, jumladan, chekka va qishloq hududlarida yordam ko‘rsatish uchun mobil ko‘p tarmoqli guruhlar modelini ishlab chiqish va amalga oshirish.
- Nogiron bolalarni ham hisobga olgan holda barcha toifadagi bolalar uchun ijtimoiy yordam muassasalarining me‘moriy, transport va kommunikatsiya imkoniyatlaridan foydalanish imkoniyatini ta‘minlash.
- Ijtimoiy xodimlarning maqomini guvohnomalar berish orqali mustahkamlash, shuningdek, voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq ishlar bo‘yicha joylarga chiqish uchun jalb qilingan xodimlarning transport va boshqa xarajatlarini qoplash mexanizmini tasdiqlash.
- Jinsiy zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalar uchun psixologik va huquqiy yordam xizmatlarini ko‘rsatish bo‘yicha davlat buyurtmasini joriy etish, shu jumladan, xususiy va notijorat tashkilotlarni raqobat asosida jalb qilish.

5.6. Islohotlarni monitoring qilish, baholash va ularning barqarorligi

Adresatlar: Bosh prokuratura, Bola huquqlari bo‘yicha vakil, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi, Sog‘liqni saqlash vazirligi, Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi va Oliy sud

Islohotlarning barqarorligi uchun amaliyotlarni doimiy baholash, monitoring qilish va moslashtirish tizimi zarur.

- Jinsiy zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalarga hamrohlik qilish sifati ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish (yordam davomiyligi, o‘zaro ta‘sir sifati, takroriy viktimizatsiyaning oldini olish va boshqalar).
- Voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq ishlarni barcha bosqichlarda: ariza berishdan tortib, rehabilitatsiya jarayonini tugatgunga qadar, idoralararo kirish va jamoatchilik hisoboti elementlari bilan monitoring qilishning markazlashtirilgan mexanizmini yaratish.

- Ichki ishlar vazirligi, Bosh prokuratura, Sog‘liqni saqlash vazirligi va Maktab ta’limi vazirligining bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari bo‘yicha rasmiy statistikasiga jinoyat turi, yoshi, hududi, yordam olishga kirish va ish natijalari bo‘yicha blok qo‘shish.
- Monitoring natijalariga asoslanib, ta’sir choralarining yo‘nalish xaritalari, standart operatsion jarayonlar va resurslarni taqsimlashni muntazam ravishda to‘g‘irlash.
- Voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning huquqlariga rioya qilinishini nazorat qiluvchi mustaqil organ sifatida Bolalar huquqlari bo‘yicha vakilning rolini kuchaytirish.
- Bolalarni himoya qilish sohasidagi huquqni qo‘llash va ijtimoiy siyosat sifatini baholash uchun mustaqil tadqiqot va ekspert platformalarini yaratishni qo‘llab-quvvatlash.
- Bolalarni himoya qilish standartlari va imkoniyatlari haqidagi ma’lumotlarning, xususan, ommaviy axborot vositalari, televideniye, raqamli platformalar va maktab ta’limi orqali tarqatilishini taminlash.

Ushbu chora-tadbirlar nafaqat mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, balki O‘zbekiston Respublikasining milliy ustuvorliklariga va xalqaro majburiyatlariga javob beradigan barqaror, himoya qiluvchi va samarali qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratishga ham yordam beradi.

6.7 Voyaga yetmaganga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik holatiga idoralararo ta’sir choralari bo‘yicha master keysi

Ushbu model mazkur hisobotning 6-bo‘limida keltirilgan tavsiyalar asosida ishlab chiqilgan va voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik holatlariga samarali, muvofiqlashtirilgan va bolaga yo‘naltirilgan munosabat bildirish mexanizmini yaratishga qaratilgan. Modelning maqsadi qonunchilik darajasida qabul qilingan choralar, idoralararo muvofiqlashtirish, institutsional mustahkamlash, kadrlarni o‘qitish va monitoringni muayyan ishni qo‘llab-quvvatlashda amalda qanday qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatishdir. Keys: N yoshi katta erkak tomonidan jinsiy zo‘ravonlikka uchradi. Qiz ijtimoiy ahvoli og‘ir oilada yashagan, tug‘ilganlik haqidagi guvohnomasi yo‘q, maktabga bormagan va hissiy beqaror. Zo‘ravonlik haqidagi ma’lumotlar ichki ishlar idoralariga kelib tushgan, shundan so‘ng ish Inson markaziga o‘tkazilgan.

1-bosqich. Dastlabki xabar va bildirishnoma

Ishtirokchilar: IIV, Inson markazi, prokuratura

- Ichki ishlar boshqarmasi xodimi zo‘ravonlik haqida xabarni olgandan so‘ng, holatni qayd etadi va darhol Inson markaziga idoralararo hamkorlik uchun elektron platforma orqali xabar beradi (801-sonli VMQ talablari va 6.2-tavsiyalarga muvofiq).
- Ayni vaqtda vasiylik organlari va prokuratura uchun xabarnoma shakllantiriladi, u yerda bolaning huquqlarini monitoring qilish boshlanadi (JPK 23-moddasi).
- 1146 liniyasi shunga o‘xshash signalni olgandan so‘ng, maxsus o‘qitilgan xodimani (6.2-tavsiyaga muvofiq) jalb qiladi, u birlamchi psixologik yordam ko‘rsatadi va signalni tegishli tuzilmalarga yuboradi.

2-bosqich. Idoralararo baholash va qo'llab-quvvatlash rejasi

Ishtirokchilar: Inson markazi, vasiylik, Ta'lim vazirligi, SSV, prokuratura, advokatura

- Inson markazi vaziyatni fanlararo baholashni boshlaydi: uyga tashrif amalga oshiriladi, psixolog ishtirokida bola bilan dastlabki suhbat o‘tkaziladi va oila haqida ma’lumotlar to‘planadi.
- Maktab vakili, uchastka pediatri, profilaktika inspektori, vasiylik organi xodimi, psixolog va Inson markazi koordinatoridan iborat idoralararo komissiya chaqiriladi. Shaxsiy yordam rejasi ishlab chiqiladi (6.1, 6.2-tavsiyalar).
- Ota-onalar bilan manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelgan taqdirda vasiylik organi vaqtinchalik vakil tayinlaydi.
- Voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq ishlar bo‘yicha mutaxassislar reyestriga kiritilgan advokatning majburiy ishtiroki ta’minlanadi (6.1, 6.5-tavsiyalar).

3-bosqich. Tergov va huquqiy himoya

Ishtirokchilar: Tergov organi, prokuratura, advokat, pedagog, psixolog, sud

- Jinoyat-protsessual kodeksining 121-moddasiga muvofiq, N “yashil xonada” psixolog va pedagog ishtirokida so‘roq qilinmoqda. So‘roq qilish videoga yozib olinadi va saqlash uchun topshiriladi (6.1-tavsiya).
- Tergovchi ayblanuvchini jinsiy xatti-harakatlardagi og‘ishlarni aniqlash uchun majburiy psixologik-psixiatrik ekspertiza tayinlaydi (6.5-tavsiya).
- Prokuror bolaning protsessual huquqlariga rioya qilinishi va dalillar bazasi sifatini nazorat qilishni ta’minlaydi.

4-bosqich. Tibbiy va psixologik yordam

Ishtirokchilar: Sog‘liqni saqlash vazirligi, Inson markazi, NNT

- N ismli qiz moslashtirilgan infratuzilmaga ega muassasada tibbiy yordam oladi (6.3-tavsiyalar).
- Inson markazidagi psixolog inqirozli vaziyatda yordam, tiklovchi terapiya va oila bilan ishlashni o‘z ichiga olgan uzoq muddatli reabilitatsiya dasturini ishlab chiqadi. Lozim bo‘lsa, xizmatlar davlat buyurtmasi asosida xususiy ijtimoiy-psixologik markaz bilan birgalikda taqdim etiladi (6.3, 6.5-tavsiyalar).

5-bosqich. Ta’limga oid va ijtimoiy tiklanish

Ishtirokchilar: Ta’lim vazirligi, maktab, Inson markazi, vasiylik organlari

- Bola ta’lim yo‘nalishiga qaytadi: masofaviy yoki oflayn ta’lim maxsus sertifikatdan o‘tgan maktab psixologi ko‘magida tashkil etiladi (6.4-tavsiya).
- Inson markazi hujjatlarni rasmiylashtirish, nafaqalarni tayinlash va ish bilan ta’minlash hamda ijtimoiy yordam orqali oilani qo‘llab-quvvatlashda yordam beradi.

6-bosqich. Keyingi nazorat va monitoring

Ishtirokchilar: Inson markazi, vasiylik, IHMA, Bola huquqlari bo‘yicha vakil, Bosh prokuratura

- Qo‘llab-quvvatlashdan keyingi davr 6–12 oy qilib belgilangan bo‘lib, har uch oyda qayta baholash amalga oshiriladi.
- Holat idoralararo raqamli tizimning cheklangan kirish imkoniyatiga ega yopiq qismida ro‘yxatga olingan.

- Dinamika ko‘rsatkichlari (ruhiy-emotsional holat, ta’limga jalb etilganlik, xavfsizlik, takroriy hodisalar) qayd etiladi va baholanadi (6.6-tavsiya).

Xulosa: Hisobot tavsiyalariga asoslangan idoralararo munosabat bildirish modeli nafaqat takroriy viktimizatsiya xavfini minimallashtiradi, balki bolalar huquqlarining uzoq muddatli tiklanishini va ularning xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitga qaytishini ham ta’minlaydi. Ushbu modelni amalga oshirish yo‘nalishlarni normativ tasdiqlashni, inson resurslarini ko‘paytirishni va barcha bosqichlarda barqaror idoralararo hamkorlikni talab qiladi.

6. Xulosa

Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda jinsiy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan voyaga yetmaganlarni himoya qilish tizimida sezilarli bo‘shliqlar borligini tasdiqladi. Davlatning normativ sa’y-harakatlariga, jumladan, Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risidagi qonunning qabul qilinishiga va bolalarga do‘stona odil sudlov tizimini yaratish dasturining (2024–2027) ishga tushirilishiga qaramay, huquqni qo‘llash amaliyoti hududlar bo‘yicha tarqoq, yaxshi muvofiqlashtirilmagan.

Asosiy hulosalardan biri bolalarning barcha bosqichlarda — sudgacha tekshiruvdan tortib, reabilitatsiyadan keyingi davrgacha bo‘lgan tizimli kamchiliklarni aniqlash edi. Kafolatlangan yuridik yordamning yo‘qligi, psixologik yordamning sust amalga oshirilishi, ijtimoiy yordamning cheklangan qamrovi va mutaxassislarining tayyorgarligining past darajasi bolalarning o‘z ehtiyojlariga moslashtirilmagan tizim bilan o‘zaro ta’sir sharoitlarini yaratadi. Jinoyat ishida voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoya qilish asosan o‘rnatilgan institutsional mexanizmga emas, balki tergovchi, pedagog yoki shifokorning individual harakatlariga bog‘liq.

Hududiy tengsizlik, ayniqsa qishloq va chekka hududlarda sezilarli bo‘lib, bolalarning resurslardan yakkalanishini kuchaytiradi. Inson markazlari faoliyatini o‘z ichiga olgan mavjud ijtimoiy himoya choralari institutsional mustahkamlash, barqaror idoralararo protokollarni amalga oshirish va uzoq muddatli qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini yaratishni talab qiladi. Amaliy tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, zo‘ravonlikka dastlabki ta’sir chorasi kuzatilganda ham bolalar ko‘pincha reabilitatsiya yordamisiz, huquqiy yordamsiz va ikkilamchi viktimizatsiyadan kafolatlangan himoyasiz qolmoqda.

Xavfsiz, tezkor va adolatli tizimni yaratish uchun davlat idoralari, ta’lim va tibbiyot muassasalari, huquqni muhofaza qilish organlari, sudlar, advokatlar hamjamiyati va fuqarolik jamiyatining birgalikdagi sa’y-harakatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Asosiy e’tibor nafaqat rasmiy qoidalarni amalga oshirish, balki xalqaro hujjatlar va milliy qonunchilikda mustahkamlangan bolaning manfaatlarini himoya qilish tamoyiliga ham qaratilishi kerak.

IJTIMOIY HIMOYA MILLIY
AGENTLIGI

Ushbu hisobotda taklif qilingan tavsiyalar bolalarni himoya qilish tizimini institutsional, normativ va idoralararo mustahkamlash bo'yicha realistik va bosqichma-bosqich rejani ifodalaydi. Ularni amalga oshirish siyosiy iroda, tarmoqlararo hamkorlik va doimiy monitoringni, shu jumladan fuqarolik jamiyati va ekspertlar hamjamiyati ishtirokida amalga oshirishni talab qiladi. Shundagina O'zbekistonda barqaror, samarali va insonparvar bolalarni himoya qilish tizimini yaratish mumkin bo'ladi.

7. Ilovalar.

8.1 Asosiy tushuncha va atamalar.

Atama	Tushuncha
Ma'muriy ish yuritish	Ma'muriy jazo choralari qo'llagan holda jinoiy bo'lmagan huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish tartibi
Viktimizatsiya	Shaxsning jinoyat qurboniga aylanish jarayoni yoki jinoiy xatti-harakatlarning oqibatlaridan aziyat chekishi jarayoni
Protsessual kafolatlar	Adolat va jinoyat protsessi ishtirokchilarining himoyasini ta'minlaydigan huquqlar va mexanizmlar to'plami
Ko'rsatmalarni deponlashtirish	Takror so'roq qilish va qayta travmatizatsiyaning oldini olish uchun guvohlarning ko'rsatmalarini oldindan yozib olish va saqlash tartibi.
Bolaga yo'naltirilgan yondashuv	Bola huquqlariga ta'sir qiluvchi qarorlar qabul qilishda uning eng yaxshi manfaatlarini ustuvor deb hisoblaydigan yondashuv
Sudgacha jarayon	Jinoyat ishi qo'zg'atilgan paytdan ish sudga yuborilgunga qadar jinoiy ish bosqichi.
Institutsional zo'ravonlik	Tizim yoki tashkilot (masalan, maktab, ichki ishlar organlari) harakatsizlik, beparvolik yoki adolatsiz munosabat orqali zarar yetkazadigan holatlar
Fanlararo qo'llab-quvvatlash	Bolaga har tomonlama yordam ko'rsatish uchun turli sohalaridagi mutaxassislar (psixologlar, yuristlar, shifokorlar, ijtimoiy xodimlar) o'rtasidagi o'zaro ta'sir.
Manfaatlar to'qnashuvi	Bolaning qonuniy vakili shaxsiy manfaatlari yoki ish bilan bog'liqligi sababli bolaning manfaatlarini obyektiv ravishda himoya qila olmaydigan vaziyat.
Lanserot konvensiyasi	Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya va zo'ravonlikdan himoya qilish bo'yicha Yevropa Kengashi Konvensiyasi
XKT-10	Pedofiliya (F65.4) kabi tashxislarni o'z ichiga olgan Xalqaro kasalliklarning tasnifi, 10-chi qayta ko'rish.
Pedagog ishtiroki	Voyaga yetmagan shaxsning manfaatlarini himoya qilish uchun uni so'roq qilish paytida pedagogning majburiy ishtiroki
Pedofiliya	XKT-10'da: bolalar bilan kattalar jinsiy aloqasiga doimiy istak bilan tavsiflangan psixoseksual buzilish.
Psixologik rehabilitatsiya	Zo'ravonlikni boshidan kechirgandan keyin bolaning psixo-emotsional holatini tiklashga qaratilgan chora-tadbirlar majmui.
Ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash	Bolaning farovonligini tiklash uchun psixologik, ijtimoiy va ta'lim choralari birlashtirgan yordam tizimi.

8.2. Prokurorlar bilan ekspert suhbatlarini o'tkazish uchun so'rovnoma

Ushbu tadqiqotda ishtirok etganingiz uchun minnatdorlik bildiramiz. Ushbu intervyuning maqsadi voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik holatlarida huquqni qo'llash amaliyotining ekspert bahosini olishdir. Alohida e'tibor malakalash, protsessual harakatlar, bola huquqlarini ta'minlash, boshqa idoralar bilan o'zaro ta'sir va sud amaliyoti masalalariga qaratilgan. Shuningdek, biz prokuraturaning ishini qo'zg'atishdan tortib sudda ko'rib chiqish va nazorat qilishgacha bo'lgan barcha bosqichlardagi rolini tahlil qilamiz.

I. ISHLAR HAJMI VA TARKIBI

1. Quyidagi moddalar bo'yicha yiliga nechta holatni yutitasiz yoki nazorat qilasiz (har qanday bosqichda):
 - JK 118 (nomusga tegish)
 - JK 128, JK 128-1
 - JK 129
 - MJtK 41-1
2. Ko'rsatilgan moddalardan qaysi biri malakalashda ko'proq qiyinchilik tug'diradi? Nima uchun?
3. Quyidagilarni farqlashda qaysi omillarni hisobga olasiz:
 - uyatsiz-buzuq harakatlar (JK 129-modda)
 - nomusga tegishga urinish (JK 25-modda, JK 118)
 - shahvoniy shilqimlik (MJtK 41-1-modda)
4. Ushbu moddalar o'rtasida (ikkala tomonda ham) qayta malakalash amalda qanchalik keng tarqalgan? Qayta malakalashda nimalar ahamiyatli?

II. PROKUROR ROLI VA AMALIYOT

5. Ushbu toifadagi ishlar bo'yicha qaysi hollarda prokuror protestlarini kiritasiz? Bu amaliyot qanchalik tez-tez uchraydi? Ko'pincha protest keltirishga nima sabab bo'ladi?
6. Ish qo'zg'atishdan oldin tergovchilar bilan muloqot qanday kechadi? Dastlabki baholash/malakalashni muvofiqlashtirish jarayoni mavjudmi?
7. Ishlarni qo'shimcha tergov uchun yuborgan holatlaringiz bo'lganmi? Tergovning asosiy kamchiliklari nimalar bo'lgan?

III. PROTSESUAL MEKANIZMLAR

8. Voyaga yetmagan jabrlanuvchilar qanchalik tez-tez va qanday formatda so'roq qilinadi?
9. Voyaga yetmaganlar bilan yuzlashtirish amaliyotiga munosabatingiz? Qaysi holatlarda unga yo'l qo'yish mumkin va qaysi holatlarda uni oqlab bo'lmaydi?
10. Bunday ishlar bo'yicha qanday ekspertiza turlari tayinlanadi?

11. Qo‘shimcha tekshiruv o‘tkazishni talab qilgan yoki asossiz xulosalarni bekor qilgan holatlaringiz bo‘lganmi??

IV. VOYAGA YETMAGANLARNING HUQUQLARINI HIMOYA QILISH

12.

Mutaxassis / Vakil	Shaharda jalb qilinganmi?	Hududlarda jalb qilinganmi?	Samaradorlikni baholang (1–5)
Psixolog	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Pedagog	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Ijtimoiy xodim	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Jabrlanuvchining advokati	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Vasiylik organlari yoki ombudsman vakili	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Bolaning qonuniy vakili	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Boshqa: _____	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

13.

Himoya vositasi	Shaharda qo‘llanilganmi?	Hududlarda qo‘llanilganmi?	Qanchalik samarador bo‘lgan (1–5)
So‘roqni videoga yozib olish	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Audioyozuv	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Videokonferensaloqa	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Bola va ayblanuvchi o‘rtasida ekran/to‘siq	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
So‘roq qilish uchun alohida xona	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
So‘roq qilish uchun “yashil xona”	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Maxsus apparatura (mikrofon, quloqchinlar va b.)	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Texnik vositalar qo'llanilmadi	☐	☐	
Boshqa (aniqlashtiring): _____	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

14. Mutaxassislarni jalb qilishda qanday qiyinchiliklar uchraydi?

V. IJTIMOYIY VA HUDUDIIY KONTEKST

15. Hududlardagi ishlarda qanday xususiyatlarni kuzatasiz?

16. Bolaning jinsiga (o'g'il/qizlar) qarab ishga yondashuvda biron bir farqni sezasizmi?

17. Ayblanuvchilar bolaning yoshini bilmaganliklarini qanchalik tez-tez da'vo qilishadi? Siz vijdonlilik/aybdorlikning qanday dalillarini qabul qilasiz?

VI. MAXSUS TOIFALAR VA NIZOLIIY VAZIYATLAR

18. Amaliyotingizda "Romeo va Julietta" tipidagi holatlarga (*yosh farqi katta bo'lmagan voyaga yetmaganlar o'rtasidagi rozilik asosida jinsiy aloqalar*) duch kelganmisiz?

- Yosh farqi qancha edi?
- Malakalashda qiyinchiliklar yuzaga kelganmi?
- Bunday vaziyatlarda 128-modda bo'yicha sanksiyalarni adolatli deb hisoblaysizmi?

VII. XULOSA VA TAKLIFLAR

19. JPK va boshqa protsessual hujjatlarning qoidalari aslida bolalarni himoya qilishni qay darajada ta'minlaydi? Sizningcha, nimani o'zgartirish kerak?

20. JK va MJtKga, ayniqsa 129, 128-1, 41-1-moddalarga qanday o'zgartirishlar kiritish zarur deb hisoblaysiz?

21. Tergov amaliyoti, prokuror nazorati va sudda ishtirok etishda qanday o'zgarishlar bola huquqlarini himoya qilishni kuchaytirishi mumkin?

22. Prokurorlar, tergovchilar va sudyalalar uchun treninglarda qaysi mavzularni muhokama qilish siz uchun foydali bo'lar edi?

23. Bo'lishmoqchi bo'lgan yana biron fikringiz bormi?

8.3. Tergovchilar bilan suhbatlashish uchun so'rovnoma

Ushbu tadqiqotda ishtirok etganingiz uchun minnatdorlik bildiramiz. Ushbu intervyuning maqsadi malaka, tergov amaliyoti, bola huquqlarini ta'minlash va boshqa tuzilmalar bilan o'zaro munosabatlar masalalari bo'yicha ekspert fikrlarini to'plashdir. Barcha ma'lumotlar anonimlashtiriladi va suhbat maxfiy hisoblanadi.

I. UMUMIY AMALIYOT

1. Quyidagi moddalar bo'yicha yiliga o'rtacha nechta ishni ko'rib chiqasiz:

- O'zR JK 118 (nomusga tegish)
- O'zR JK 128, 128-1
- O'zR JK 129
- O'zR MJtK 41-1

2. В чём именно они заключаются? Ushbu moddalardan qaysi biri malakalashda qiyinchiliklar tug'diradi? Ular nimalarda namoyon bo'ladi?

3. Malaka moddasini, ayniqsa quyidagilarni farqlashda qanday omillarni hisobga olasiz:

- uyatsiz-buzuq xatti-harakatlar (JK 129)
- nomusga tegishga urinish (JK 25 orqali 118)
- shahvoniy shilqimlik (MJtK 41-1)

4. Nima uchun 30-sonli Plenumga (2023) qaramay, amalda ko'pincha MJtK 41-1-moddasi, hatto voyaga yetmaganlar bilan bog'liq ishlarda ham qo'llaniladi? Jinoyat kodeksining 129-moddasini qo'llashga nima to'sqinlik qiladi?

5. Amaliyotingizda 41-1 dan 129 ga yoki aksincha qayta malakalashga to'g'ri kelganmi? Bu holatlarda nima hal qiluvchi bo'lganini ayting.

II. TERGOV HARAkatLARI

6. Voyaga yetmagan jabrlanuvchi tergov bosqichida o'rtacha necha marta so'roq qilinadi?

7. Voyaga yetmaganlar bilan yuzlashtirishlar qanchalik tez-tez amalga oshiriladi? Siz ularni zarur deb hisoblaysizmi?

8. Siz bunday ishlarda tergov eksperimentlarini o'tkazasizmi? Ular qay holatda o'rinli va qaysilarida o'rinsiz?

9. Bunday ishlar bo'yicha qanday ekspertizalarni tayinlaysiz? (tibbiy, psixologik-psixiatrik, lingvistik va boshqalar)

III. BOLA HUQUQLARINI HIMOYA QILISH

10. So'roq paytida bolalarni himoya qilishning texnik vositalaridan foydalaniladimi? (Tegishlilarini belgilang)

IJTIMOIY HIMOYA MILLIY
AGENTLIGI

Himoya vositasi	Shaharda qoʻllanilganmi?	Hududlarda qoʻllanilganmi?	Qanchalik samarador boʻlgan (1–5)
Soʻroqni videoga yozib olish	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Audioyozuv	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Videokonferensaloqa	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Bola va ayblanuvchi oʻrtasida ekran/toʻsiq	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Soʻroq qilish uchun alohida xona	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Soʻroq qilish uchun “yashil xona”	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Maxsus apparatura (mikrofon, quloqchinlar va b.)	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Texnik vositalar qoʻllanilmadi	☐	☐	
Boshqa (aniqlashtiring): _____	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

IV. MUTAXASSISLARNING ISHTIROKI

11. Voyaga yetmaganlarni soʻroq qilishda odatda qaysi mutaxassislar ishtirok etadi?

Mutaxassis / Vakil	Shaharda jalb qilinganmi?	Hududlarda jalb qilinganmi?	Samaradorlikni baholang (1–5)
--------------------	------------------------------	-----------------------------------	----------------------------------

IJTIMOIY HIMOYA MILLIY
AGENTLIGI

Psixolog	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Pedagog	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Ijtimoiy xodim	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Jabrlanuvchining advokati	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Vasiylik organi yoki ombudsmen vakili	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Bolaning qonuniy vakili	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Boshqa: _____	☐	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

12. Mutaxassislarni jalb qilishda qanday qiyinchiliklar yuzaga keladi? (masalan, rasmiyatchilik, yetishmovchilik, past malaka va boshqalar)

Javob: _____

V. KONTEKST VA HUDUDLAR

13. Hududlarda qanday qiyinchiliklarga duch kelasiz? (Mahalla bosimi, otalarning rad etishi, stigma va boshqalar)

14. Bolaning jinsiga (o'g'il/qizlar) qarab ishlarga yondashuvlarda farqlar bormi? Bu tergovga qanday ta'sir qiladi?

15. Ayblanuvchilar jabrlanuvchining yoshini bilmaganliklarini qanchalik tez-tez da'vo qilishadi? Siz vijdonlilikning qanday dalillarini qabul qilasiz?

VI. MAXSUS KEYSLAR

16. Amaliyotingizda "Romeo va Julyetta" ishlari uchraganmi?

- Yosh farqi qancha edi??
- Malakalashda qiyinchiliklar bo'lganmi?
- Bunday hollarda 128-modda (takroriy jinoyat – 11 yilgacha) bo'yicha sanksiyalarni adolatli deb hisoblaysizmi?

VII. TAVSIYALAR

17. Tergov bosqichida JPK qoidalarini voyaga yetmaganlarni himoya qilish uchun yetarli deb hisoblaysizmi? Nimani yaxshilash kerak?

18. Jinoyat kodeksiga qanday o'zgartirishlar kiritishni taklif qilgan bo'lardingiz (129, 128-1, 41-1 va boshqalar)?

19. Voyaga yetmaganlarni himoya qilishni kuchaytirish uchun tergov amaliyotida qanday o'zgartirishlarni zarur deb hisoblaysiz?

20. Tergovchilar va sudyalalar uchun treninglarda nimani muhokama qilish siz uchun foydali bo'lar edi?

21. Bo'lishmoqchi bo'lgan yana biron fikringiz bormi?

8.4. Sudyalalar bilan suhbat o'tkazish uchun so'rovnoma

Voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqish amaliyoti bo'yicha tadqiqotimiz doirasida intervyuda ishtirok etishga rozilik berganingiz uchun minnatdormiz.

Tadqiqotning birinchi bosqichida biz O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 118, 128, 128-1 va 129-moddalari bo'yicha sud qarorlarini tahlil qildik. Biz 300 dan ortiq ishni ko'rib chiqdik, ularda jinoyatlarning malakasi, hukmlarning asoslari, mutaxassislarining ishtiroki va sudda voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning manfaatlari qanday himoya qilinishiga e'tibor qaratdik.

Ayni damda biz ikkinchi bosqich — ekspert xulosalarini to'plashga o'tdik. Bizning maqsadimiz sudyalalar ishlarni malakalash, ularni ko'rib chiqish, sayyor sud majlislarini tashkil qilish va bolalar huquqlarini himoya qilishda amalda uchrayotgan qiyinchiliklarni tushunish. Shuningdek, biz qonunchilikni, huquqni qo'llash amaliyotini va idoralararo hamkorlikni takomillashtirish bo'yicha sizning takliflaringizni eshitishni istaymiz.

Suhbatning maxfiyligi kafolatlanadi; shaxsiy ma'lumotlar nashr etilmaydi yoki ulashilmaydi. Tadqiqot natijalari professional hamjamiyat uchun tavsiyalar bilan tahliliy hisobotning asosini tashkil qiladi.

1. Quyidagi moddalar bo'yicha o'rtacha hisobda yiliga nechta ishni ko'rib chiqasiz:

- O'zR JK 118 (nomusga tegish)
- O'zR JK 128, 128-1
- O'zR JK 129
- O'zR MJtK 41-1?

2. Sizningcha, qaysi moddalar ko‘pincha malakalashda qiyinchilik tug‘diradi? Ulardagi qiyinchiliklar aynan nimalarda aks etadi?
3. Tergov, prokuratura va sud o‘rtasida ushbu ishlarni saralashga yondashuvlarda qanday o‘xshashliklar va farqlar mavjud?
4. Malaka moddasini, ayniqsa quyidagilarni farqlashda qanday omillarni hisobga olasiz:
 - uyatsiz-buzuq xatti-harakatlar (JK 129)
 - nomusga tegishga urinish (JK 25 orqali 118)
 - shahvoniy shilqimlik (MJtK 41-1)
5. Nima uchun, 30-sonli Plenumning (2023) cheklovlariga qaramay, aksariyat hollarda 16 yoshga to‘lmagan voyaga yetmaganlarga nisbatan 41-1-moddasi qo‘llaniladi? Sizningcha, Jinoyat kodeksining 129-moddasini qo‘llashga nima to‘sqinlik qiladi?

“Shaxsning harakatlarini MJtKning 41¹-moddasi (shahvoniy shilqimlik) yoki 183-moddasida (mayda bezorilik) nazarda tutilgan haqoratomuz shilqimlik belgisi bilan kvalifikatsiya qilishda shaxsning ushbu harakatni sodir qilishdan ko‘zlagan maqsadini aniqlash lozim.

Xususan shaxsning harakati shahvoniy shilqimlik qilishdan iborat bo‘lib, shaxsning xohishiga qarshi ravishda unga nisbatan shahvoniy tUSDagi har qanday murojaat (masalan og‘zaki yoki yozma murojaat, internet orqali elektron xat-xabarlar, ijtimoiy tarmoqlarda shaxsga qaratilgan shahvoniy tUSDagi xabarlar yuborish va h.k.) va (yoki) jismoniy harakat qilish. Bunga misol sifatida shahvoniy imo-ishoralar, ya‘ni jinsiy aloqaga ishora qilib chaqirish, qaddi-qomatni shahvoniy tUSDa tavsiflash, xohishiga zid ravishda uni quchoqlash, o‘pish, teginish, silash, boshqa jismoniy kontakt turlari va hokazo harakatlar tushuniladi.

Shahvoniy shilqimlik notanish insonga qaratilishi bilan bir qatorda tanish bo‘lgan, odatda esa bir ish joyida ishlaydigan hamkasbga yoki rahbar tomonidan bevosita uning funksional tobeligida bo‘lgan xodimga nisbatan sodir etilishi mumkin.

Haqoratomuz shilqimlik deganda shaxsning maqsadi fuqarolarga haqoratomuz tegajog‘lik qilishdan iborat bo‘lib, boshqa shaxsning obro‘-e‘tibori, izzat-sha‘nini haqoratlash, kamsitish hamda ularning tinchligini buzishga qaratilib, bunga, fuqaroni inson qadr-qimmatini haqoratlovchi suhbatga zo‘rlab tortish, shilqimlik bilan uning qo‘lini siltash yoki kuch bilan qo‘lidan ushlash, bosh kiyimini yulqib olish, sigaret tutunini uning yuziga puflash va hokazo harakatlar tushuniladi.

O'n olti yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan sodir etilgan shahvoniy shilqimlik ko'rinishidagi uyatsiz-buzuq harakatlar JK 129-moddasi bilan kvalifikatsiya qilinishi lozim";

6. Amaliyotingizda ayblov MJtK 41-1-moddasidan O'zR JK 129-moddasiga (yoki aksincha) qayta malakalanish holatlar bo'lganmi? Bunday qayta malakalashga qanday omillar yoki holatlar ta'sir ko'rsatgan? Iltimos, shunday holatlardan birontasini so'zlab bering.
7. Sizningcha, O'zR JK 129-moddasi bo'yicha sanksiyalar jinoyatlarning og'irligiga mosmi? Ularni kuchaytirish yoki kamaytirish uchun asoslar bormi?
8. Sizningcha, ta'qibning qaysi shakllari, jumladan, raqamli muhitda yuz berishi mumkin bo'lganlarni ham hisobga olganda, yashirin yoki kamroq seziladiganlar qatoriga qo'shish mumkin?
9. O'zR JK 129-moddasining amaldagi tahririni qanday baholaysiz: u qanchalik aniq, qanchalik qo'llanilishi mumkin va zamonaviy zo'ravonlik shakllari, jumladan, raqamli va yashirin ta'qib shakllarini qamrab oladi?
10. O'zR JK 128-1-moddasi qanchalik tez-tez qo'llaniladi? Sud amaliyotida qanday qiyinchiliklar yuzaga keladi?
11. Xalqaro tavsiyalar 128-1-moddada ko'zda tutilgan harakatlarni, shuningdek, boshqa bir qator harakatlarni jinsiy ekspluatatsiya shakli sifatida ko'rib chiqadi (*YUNISEF kabi xalqaro tashkilotlar bolalarni jinsiy ekspluatatsiya qilishni jinsiy maqsadlarda zaiflik, ishonch mavqeidan har qanday suiiste'mol qilishga urinish, shu jumladan, ular bilan cheklanmagan holda, boshqa shaxsni jinsiy ekspluatatsiya qilishdan moddiy, ijtimoiy yoki siyosiy foyda olish deb ta'riflaydi. UNICEF veb-saytidagi rasmiy ta'rifga qarang*). O'zR JKga tegishli o'zgartirishlar kiritilishi kerakmi va nima uchun?
12. Ayblanuvchilar jabrlanuvchi(lar)ning yoshini bilmaganliklarini qanchalik tez-tez da'vo qilishadi? Sizningcha, vijdonlilikni baholash uchun qanday dalillar yetarli?
13. Sizningcha, ushbu moddalar bo'yicha ishlarni ko'rib chiqishda, jinoyat o'g'il bolaga qarshi sodir etilganda va qiz bolaga qarshi sodir etilganda, qanday xususiyatlar hisobga olinadi? Tergovgacha bo'lgan bosqichda, tergov jarayonida va sud jarayonida qanday farqlar kelib chiqishi mumkin?

14. Jinoyat kodeksining 128-moddasi bo'yicha ishlar o'smirlar o'rtasidagi ishqiy munosabatlarga (Romeo va Julietta deb ataluvchi ishlar) qo'llanilishi qanchalik uchraydi? Bunday ishlarda ko'rib chiqishda o'rtacha yosh farqi qancha?
15. Amaldagi sanksiyalar (masalan, takroriy jinoyatlar uchun 8-11 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish) Romeo va Julietta kabi ishlar uchun adolatlimi? Sizningcha, bunday ishlarni ko'rib chiqishda qonunchilikka o'zgartirishlar kiritish kerakmi va kerak bo'lsa, ularga to'xtaling?

TERGOV VA PLENUMLAR

16. Sizningcha, jinoyat tarkibini aniqlashda, ishlarni tekshirishda va ishlarni sudga oshirishda tergov qayerda xatolarga yo'l qo'yadi?
17. Amaliyotingizdan MJtK 41-1-moddasi yoki MJtK boshqa moddalari bilan tasniflangan, ammo siz jinoyat tarkibi mavjud deb taxmin qilgan holatlar haqida gapirib bering.
18. Ushbu moddalar bo'yicha Oliy sud Plenumlarining amaliy foydasini qanday baholaysiz (masalan, 2010-yildagi 13-sonli va 2023-yildagi 30-sonli)? Ularda biron kamchilik yoki eskirgan qoidalar bormi?
19. Ushbu moddalar bo'yicha sudyalalar uchun yetarli uslubiy materiallar va yo'riqnomalar mavjudmi? Siz va hamkasblaringiz qanday materiallar, treninglar va ko'rsatmalardan foydalanasizlar?

VOYAGA YETMAGANLARNING HUQUQLARINI HIMOYA QILISH

20. Sud jarayonida bolani himoya qilish uchun Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan qanday choralar qo'llaniladi (ko'rsatmalarni videoga yozish, psixolog ishtiroki, yopiq majlislar va boshqalar)?

Sud jarayonida bolani himoya qilish uchun qanday choralar ko'rildi? (tegishlilarini belgilang)

Mutaxassis	Shahardagi vaziyat	Hududdagi vaziyat/ sayyor sud majlislarida
Psixolog ishtiroki	☐	☐

Pedagog ishtiroki	☐	☐
Ijtimoiy xodim ishtiroki	☐	☐
Bolaning ishonchli shaxsi/vakilining hozirligi	☐	☐
Alohida xonada so‘roq qilish	☐	☐
Bolalarni so‘roq qilish uchun maxsus jihozlangan xonadan foydalanish	☐	☐
Qo‘g‘irchoq yoki ramziy xonadan foydalanish	☐	☐
Videokonferensaloqadan foydalanish	☐	☐
So‘roq qilishda videoga yozib olish (takroriy so‘roqlarning oldini olish uchun)	☐	☐
Yopiq sud majlisi	☐	☐
Bola ishtirokidagi majlislar davomiyligini qisqartirish	☐	☐

Bolaning ahvolini hisobga olgan holda majlisda tanaffus e'lon qilish yoki keyinga qoldirish	☐	☐
Bolaga ayblanuvchi bilan aloqa qilmaslik imkoniyatini berish	☐	☐
Boshqa choralar qo'llash (aniqlashtiring)	_____	_____

21. Tergov va sud jarayonida bolaning qayta travmatizatsiyasiga yo'l qo'ymaslik qanchalik imkoniyat darajasida?

1 dan 5 gacha bo'lgan shkala bo'yicha bolaning qayta travmatizatsiyasiga yo'l qo'ymaslikka qanchalik erishilayotganini baholang:

- 1 ☐ – aksariyat hollarda travmatizatsiya takrorlanadi/kuchayadi
- 2 ☐ – aksariyat hollarda travmatizatsiya qisman yengillashadi
- 3 ☐ – neytral ta'sir
- 4 ☐ – aksariyat hollarda, qayta travmatizatsiyaning oldi olinmoqda
- 5 ☐ – aksariyat hollarda, qayta travmatizatsiya butunlay bartaraf etilmoqda

22. Mutaxassislar (psixologlar, pedagoglar, ijtimoiy xodimlar) sud jarayonlarida qay darajada faol va sifatli jalb etilmoqda?

(1 dan yuqori shkala bo'yicha baholang – “jalb qilinmagan / rasmiyatchilik uchun”, 5 gacha – “jalb qilingan, faol ishtirok etgan, sifatli hamrohlik taqdim etildi”)

Mutaxassis	Shahardagi vaziyatni baholash	Hududdagi vaziyatni baholash / sayyor sud majlislarida

Psixolog	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Pedagog	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Ijtimoiy xodim	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Vasiylik organi/Bola huquqlari bo'yicha ombudsman vakili	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Boshqa (_____ (kerakli sini aniqlashtiring)	_____	_____

23. Voyaga yetmaganlarni himoya qilish uchun texnik vositalar (videoyozuv, alohida xonalar, videokonferensaloqa va boshqalar) qo'llaniladimi?
(Tegishlilarini belgilang)

- ☐ So'roqni videoga yozib olish
- ☐ Videokonferensaloqa
- ☐ Audioyozuv
- ☐ Bola va ayblanuvchi o'rtasida ekran/to'siq
- ☐ Maxsus uskunalar (masalan, mikrofon, minigarnituralar)
- ☐ Maxsus jihozlangan bolalar xonasi
- ☐ Boshqa: _____
- ☐ Texnik vositalar qo'llanilmadi

24. Sizning tajribangizga ko'ra, voyaga yetmaganlar tergov bosqichida necha marta so'roq qilinishi va sud jarayonida ko'rsatma berish uchun chaqirilishi mumkin?

HUDUDLARDA AMALIYOT / SAYYOR MAJLISLAR

25. Hududlar/viloyatlardagi ishlarni ko'rib chiqishda qanday xususiyatlarni uchratasiz?
26. Ushbu ishlarni ko'rib chiqishda shahar va viloyat o'rtasida farqlarni ko'rasizmi? Masalan, qarindoshlarning bosimi, "mahalla"ning roli? Ha bo'lsa, u nimalarda namoyon bo'ladi?

TAVSIYALAR

27. Qonunchilikka qanday o'zgartirishlarni kiritish zarur deb hisoblaysiz (128-1, 129, 411 va boshqa moddalar bo'yicha)?
28. Voyaga yetmaganlarni himoya qilishni kuchaytirish uchun tergov va sud amaliyotida nimalarni yaxshilash kerak?
29. Sudyalar va tergovchilar uchun bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik bo'yicha treningda nimani muhokama qilish/o'rganish siz uchun qiziq bo'lardi?
30. Sizningcha, maktablar, tibbiyot muassasalari, mahallalar va boshqa tuzilmalar bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq jinoyatlarning oldini olish va ularni aniqlashda qanday yordam berishi mumkin?
31. Sizningcha, ushbu moddalar bo'yicha ishlarni ko'rib chiqishda amaldagi tizimda eng kuchli va eng zaif tomonlar qaysilar?
32. Biz bilan baham ko'rmoqchi bo'lgan yana biron fikrlaringiz bormi?

8.5. Inson markazlari xodimlari bilan intervyu uchun so'rovnoma

Tadqiqot jinsiy zo'ravonlikka uchragan voyaga yetmaganlar va guvoh bolalarga yordam ko'rsatish amaliyotiga qaratilgan. Bizni munosabat bildirish tizimi qanday tuzilgani, uning qanchalik g'amxo'r, samarali va bolaga yo'naltirilganligi qiziqtiradi.

I. Yordamni tashkil etish

1. O'z amaliyotingizda qaysi toifadagi voyaga yetmaganlarning ishlarini yuritasiz?

2. Markaz qanday hollarda va qanday sharoitlarda zo‘ravonlik guvohlari bo‘lgan, psixologik travma olgan, ammo rasman jabrlanuvchi sifatida tan olinmagan bolalarga xizmat ko‘rsatishini ayta olasizmi?
3. Markaz voyaga yetmagan jabrlanuvchilarga qanday yordam ko‘rsatadi? (Tibbiy, psixologik, huquqiy, maishiy, ta’lim, kasb-hunarga oid va boshqalar)
4. Bolaning qayta travmatizatsiyasining oldini olish uchun qanday aniq choralar ko‘riladi? Xona, so‘roq qilish, kuzatuv, ayblanuvchi bilan yuzlashtirish, mutaxassislar tomonidan qo‘llab-quvvatlash, chegaralarini hurmat qilish, xabardorlik asosidagi rozilik va boshqalar qanday tashkil etilgan?
- 5.
6. Bolaning shaxsiy ma’lumotlari oshkor etilmasligi va himoyasi qanday ta’minlanadi? Keysga kim va qanday holatlarda kirish huquqiga ega?

II. Ma’lumotlar bazasi va keys-menejment

6. Yagona idoralararo keyslar bazasidan foydalaniladimi? Yoki hududiy bo‘linmalar uchun kirish cheklanganmi? Bu ishga qanday ta’sir qiladi?
7. Keyslarga kirish huquqiga kimga berilgan va ma’lumotlarni saqlash xavfsizligi qanday ta’minlanadi? Qanday protokollardan foydalaniladi?
8. Keys bo‘yicha ma’lumot tez-tez yangilanadimi? Yordam rejasini monitoring qilish, qayta baholash yoki qayta ko‘rib chiqish amalga oshiriladimi?

III. Malaka va resurslar

9. Voyaga yetmaganlarni qo‘llab-quvvatlash bilan qaysi mutaxassislar shug‘ullanadi? Sizning hududingizda bunday xodimlar yetarliymi?

Mutaxassis	Jalb qilinadimi?	Samaradorlik (1–5)	Resurslarning yetarliligi
Psixolog	☐ ha/ha	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 5	☐ Ha ☐ Yo‘q
Ijtimoiy xodim	☐ ha	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	☐ Ha ☐ Yo‘q
Yurist	☐ ha	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	☐ Ha ☐ Yo‘q
Pedagog / defektolog	☐ yo‘q	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	☐ Ha ☐ Yo‘q

Медицинский работник	☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	☐ Ha ☐ Yo‘q
-------------------------	--------------------------	--	---

10. Bolaga yuqori sifatli ko‘mak ko‘rsatish uchun resurslar yetarlimi? Iltimos, quyidagilarning mavjudligi va ulardan foydalanish imkoniyati haqida fikr bildiring: malakali mutaxassislar, maxsus jihozlangan xonalar, transport, moliyalashtirish, shoshilinch tibbiy yordam, bolani boshqa muassasalarga kuzatib borish imkoniyati, turar joy, ovqatlanish va boshqalar.

IV. Idoralararo hamkorlik

11. Zo‘ravonlikka uchragan bolalar bilan bog‘liq ishlarda qaysi tuzilmalar bilan hamkorlik qilasiz?
12. Sizningcha, tuzilmalar o‘rtasidagi hamkorlikda nimalar samarali ishlaydi? Qaysi amaliyotlarni bekor qilish o‘rinli?
13. Idoralararo hamkorlik jarayonida ko‘pincha qanday muammolar yuzaga keladi? Bolalarni samaraliroq himoya qilishga nima xalaqit beradi?
- Idoralararo hamkorlik uchun tasdiqlangan protokollar/nizomlar mavjudmi? Ular amalda qanday qo‘llaniladi?

V. Tavsiyalar va qayta aloqa

- Jinsiy zo‘ravonlikka uchragan bolalarni qo‘llab-quvvatlashni yaxshilash uchun qonunchilik, resurslarni taqsimlash, xodimlarni o‘qitish yoki muvofiqlashtirish mexanizmlarida qanday o‘zgarishlarni taklif qilgan bo‘lardingiz?
14. Sizningcha, qayta travmatizatsiya oldini olishni yaxshilash va bolaning ehtiyojlariga ko‘proq mos keladigan parvarishni ta‘minlash uchun nima qilish kerak?
15. Bo‘lishmoqchi bo‘lgan yana biron fikringiz bormi?

8.6. Normativ-huquqiy hujjatlarga taklif qilinayotgan o'zgartirishlarning taqqoslama jadvali

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
	O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi	
121-modda. Shaxsni jinsiy aloqa qilishga majbur etish Xizmat, moddiy yoki boshqa jihatdan aybdorga qaram bo'lgan shaxsni jinsiy aloqa qilishga yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirishga majbur etish, — uch yuz soatdan to'rt yuz sakson soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki ikki yildan uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud bir yildan uch yilgacha ozodlikni cheklash yoki bir yildan uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakat og'ir oqibatlarga olib kelsa, — uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	121-modda. Shaxsni jinsiy aloqa qilishga majbur etish Shaxsning mol-mulkini yo'q qilish, shikastlash yoki olib qo'yish bilan qo'rqitish, yoxud xizmat, moddiy yoki boshqa jihatlardan aybdorga qaramligidan foydalanish yo'li, yoxud shaxsiy ma'lumotlarni oshkor etish bilan shaxsni jinsiy aloqa qilishga yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirishga majbur etish — to'rt yuz sakson soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud uch yilgacha ozodlikni cheklash yoki uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (ikkinchi qism) O'sha harakat og'ir oqibatlarga olib kelsa, — uch yildan yetti yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	BMTning Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarga barham berish qo'mitasining O'zbekistonning 6-davriy hisobotiga yakuniy tavsiyalariga ko'ra zo'rlash ta'rifi rozilik mavjud emasligiga emas, balki zo'ravonlik qo'llash yoki qo'llashni tahdid qilishga asoslanadi. Shuning uchun bunday harakatlar uchun jazo choralari kuchaytirilmoqda. Bundan tashqari, nafaqat ayollarning, balki erkaklarning jinsiy erkinligi ham bunday jinoiy harakatlardan himoya qilinmoqda. Shu bilan birga, moddaning ayrim qismlarida bir qator malakaviy xususiyatlar (tegishli huquqiy oqibatlarga olib keladigan harakatlar, takroriy jinoyat sodir etish va boshqalar) og'irlashtiruvchi holatlar sifatida belgilanmoqda.

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
O'sha harakat jinsiy aloqada bo'lish yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish bilan bog'liq holda sodir etilgan bo'lsa, — uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Ushbu moddaning uchinchi qismida nazarda tutilgan harakat: a) o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan; b) yaqin qarindoshiga, sobiq xotiniga (sobiq eriga), bir ro'zg'or asosida birgalikda yashayotgan shaxsga yoxud umumiy farzandga ega bo'lgan shaxsga nisbatan; v) takroran, xavfli retsidivist tomonidan yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 128 va (yoki) 129-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan;	(uchinchi qism) O'sha harakat jinsiy aloqada bo'lish yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish bilan bog'liq holda sodir etilgan bo'lsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (to'rtinchi qism) Ushbu moddaning uchinchi qismida nazarda tutilgan harakatlar: a) o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan; b) oila a'zosiga yoki yaqin qarindoshiga nisbatan sodir etilgan bo'lsa; v) takroran, xavfli retsidivist yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 128, 129, 1302, 1303 va 1311-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan sodir etilgan bo'lsa; g) og'ir oqibatlariga olib kelgan bo'lsa;	

g) ogʻir oqibatlarga olib kelsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.		
--	--	--

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
	d) aybdor uchun nogironligi oldindan ayon bo'lgan shaxsga nisbatan sodir etilgan bo'lsa, — o'n bir yildan o'n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	
128-modda. O'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish O'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish, — uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakatlar moddiy qimmatliklar berish yoki mulkiy yoxud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali sodir etilgan bo'lsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakatlar:	128-modda. O'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish O'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish — uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakatlar moddiy qimmatliklar berish yoki mulkiy yoxud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali sodir etilgan bo'lsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakatlar:	Ishqiy munosabatda bo'lgan voyaga yetmaganlar jinsiy aloqada bo'lishi mumkinligi sababli va bunday qilmishlarni dekriminallashtirish uchun Yevropa Kengashining Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya va jinsiy zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risidagi konvensiyasining 18(3)-moddasida, shuningdek, BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasining 20-sonli umumiy tartibdagi izohida, agar jinsiy aloqalar ixtiyoriylikka asoslangan bo'lsa va ekspluatatsiya xarakteriga ega bo'lmasa, yoshi, balog'at darajasi va rivojlanishiga yaqin voyaga yetmaganlarning jinsiy aloqaga kirishishini dekriminallashtirish nazarda tutilmoqda. Shunday qilib, agar ushbu moddaga bunday izoh kiritiladigan bo'lsa, unda faqat balog'atga yetgan shaxslar, shuningdek, zo'ravonlik va

		majburlash qo‘llagan voyaga yetmaganlar ushbu moddaga muvofiq jazolanadi.
--	--	---

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
a) takroran, xavfli retsidivist tomonidan yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 121 va (yoki) 129-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan; b) yaqin qarindoshiga yoki bir ro‘zg‘or asosida birgalikda yashayotgan shaxsga nisbatan; v) jabrlanuvchini tarbiyalash, o‘qitish va (yoki) unga g‘amxo‘rlik qilish majburiyatlarini bajarayotgan shaxs tomonidan, shuningdek jabrlanuvchiga qarab turish majburiyatlari qonun bilan zimmasiga yuklatilgan ta’lim, tarbiya, davolash yoki boshqa muassasaning xodimi tomonidan sodir etilgan bo‘lsa, — sakkiz yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	a) takroran, xavfli retsidivist tomonidan yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 121, 128-1, 129, 130-2 yoki 130-3-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan; b) yaqin qarindoshiga yoki bir ro‘zg‘or asosida birgalikda yashayotgan shaxsga nisbatan; v) jabrlanuvchini tarbiyalash, o‘qitish va (yoki) unga g‘amxo‘rlik qilish majburiyatlarini bajarayotgan shaxs tomonidan, shuningdek jabrlanuvchiga qarab turish majburiyatlari qonun bilan zimmasiga yuklatilgan ta’lim, tarbiya, davolash yoki boshqa muassasaning xodimi tomonidan sodir etilgan bo‘lsa, — sakkiz yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O‘sha harakatlar o‘n to‘rt yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan sodir etilsa; o‘n yildan o‘n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
	Agar voyaga yetmagan shaxs bilan o‘n olti yoshga to‘lmagan shaxs o‘rtasidagi yosh jihatidan farq uch yildan oshmasa va ushbu Kodeksning 118, 119, 121-moddalari, 128-moddasi 2-qismi b) bandi hamda 128-moddasi 3-qismi v) va d) bandlarida nazarda tutilgan jinoyat alomatlari bo‘lmasa, voyaga yetmagan shaxs jinoiy javobgarlikka tortilmaydi.	

128¹-modda. O‘n olti yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan shaxs bilan moddiy qimmatliklar berish yoki mulkiy yoxud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali jinsiy aloqa qilish

O‘n olti yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan shaxs bilan moddiy qimmatliklar berish yoki mulkiy yoxud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali jinsiy aloqa qilish yoki jinsiy ehtiyojni g‘ayritabiiy usulda qondirish, —

uch yuz oltmish soatdan to‘rt yuz sakson soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki ikki yildan to‘rt yilgacha ozodlikni cheklash yoxud ikki yildan to‘rt yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

128¹-modda. Voyaga yetmagan shaxsni jinsiy ekspluatatsiya qilish

Voyaga yetmagan shaxsni jinsiy ekspluatatsiya qilish maqsadida jalb etish, taklif qilish, qabul qilish, o‘tkazish yoki taqdim etish, xuddi shuningdek, voyaga yetmagan shaxsni jinsiy ekspluatatsiya qilish va jinsiy ekspluatatsiya qilishdan foyda olish,

—

bir yildan uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakatlar:

a) aybdor uchun voyaga yetmagani oldindan ayon bo‘lgan shaxsga nisbatan sodir etilgan bo‘lsa, —

uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakatlar:

a) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirgan holda;

b) takroran, xavfli retsidivist tomonidan yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 121, 128, 129, 130² yoki 130³-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan sodir etilgan bo‘lsa, —

sakkiz yildan o‘n bir yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakatlar:

a) voyaga yetmagan shaxsni aldash yoki ishonchni suiiste‘mol qilish yo‘li bilan;

Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyaga doir, bolalar savdosi, bolalar fohishabozligi va bolalar pornografiyasifa taalluqli Fakultativ protokolda bolalar fohishabozligi (hozirda “bolalar fohishabozligi ekspluatatsiyasi” atamasi ko‘proq qo‘llaniladi) boladan moddiy qimmatliklar berish yoki mulkiy yoxud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali jinsiy faoliyatda ishlatish sifatida ta’riflanadi. Fakultativ protokolda bolalar fohishabozligi bilan bog‘liq quyidagi harakatlar jinoyat deb hisoblanishi kerakligi belgilangan: —bolani bolalar fohishabozligi uchun taklif qilish,

—qabul qilish,

—yetkazib berish yoki taqdim etish.

Yevropa Kengashining Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya va jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi konvensiyasi (Lanserot Konvensiyasi) “bolalar fohishabozligi”ni “boladan moddiy yoki boshqa har qanday moddiy qimmatliklar to‘lanishi yoki bola yohud uchinchi shaxsga va‘da qiliishidan qat‘i nazar moddiy yoki boshqa har qanday moddiy qimmatliklar to‘lanadigan yoki va‘da qilinadigan shahvoniy xususiyatga ega faoliyat uchun foydalanish” sifatida belgilaydi.

Konvensiya bolalar fohishabozligi bilan

b) zo‘ravonlik ishlatish, zo‘ravonlik qilish bilan tahdid qilish yoki shaxsiy ma’lumotlarni tarqatish bilan tahdid qilish yo‘li bilan;

v) o‘n olti yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan;

g) aybdor uchun nogironligi oldindan ayon bo‘lgan voyaga yetmagan shaxsga nisbatan;

d) oila a‘zosi yoki yaqin qarindoshiga nisbatan;

e) jabrlanuvchini tarbiyalash, o‘qitish va (yoki) unga g‘amxo‘rlik qilish majburiyatlarini bajarayotgan shaxs tomonidan, shuningdek pedagog yoki jabrlanuvchiga qarab turish majburiyatlari qonun bilan zimmasiga yuklatilgan ta’lim, tarbiya, davolash yoki boshqa muassasaning xodimi tomonidan;

j) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko‘zlab;

d) telekommunikatsiya tarmoqlaridan, shuningdek Internet tarmog‘idan foydalangan holda sodir etilgan bo‘lsa, –

o‘n bir yildan o‘n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

bog‘liq quyidagi harakatlarni jinoyat deb hisoblashga chaqiradi:

– bolani fohishabozlikka jalb qilish yoki uni fohishabozlikka undash;

– bolani fohishabozlik bilan shug‘ullanishga yoki undan foyda olishga majburlash yoki bolani shu maqsadlarda boshqa yo‘l bilan ekspluatatsiya qilish;

– bolalar fohishabozligi xizmatlaridan foydalanish.

Garchi, bir qarashda, jinsiy ekspluatatsiya dispozitsiyasining ayrim elementlari Jinoyat kodeksining 135-moddasida ko‘zda tutilgan “odam savdosi” jinoyatiga juda o‘xshash bo‘lsa-da, xalqaro standartlar bu jinoyatlar o‘rtasidagi farqni nazarda tutadi.

Yevropa Kengashining Palermo protokoliga yozgan tushuntirish xatida jinoyat “odam savdosi” deb hisoblanishi uchun uchala element bir vaqtning o‘zida mavjud bo‘lishi kerakligi ta’kidlangan (harakat: odamlarni yollash, tashish, o‘tkazish, yashirish yoki qabul qilish + vositalar/usullar: kuch ishlatish yoki majburlashning boshqa shakllari bilan tahdid qilish, o‘g‘irlash, firibgarlik, aldash, hokimiyatni suiiste’mol qilish yoki zaiflik holatidan foydalanish yohud boshqa shaxs ustidan nazorat qiluvchi shaxsning roziligini olish uchun to‘lovlar yoki imtiyozlar berish orqali + maqsad: ekspluatatsiya, kamida boshqalarning

		fohishaligidan foydalanish yoki jinsiy ekspluatatsiyaning boshqa shakllari, majburiy mehnat yoki xizmatlar, qullik yoki qullikka o'xshash amaliyotlar, qullik holati yoki organlarni olib tashlashni o'z ichiga oladi. Bolalar savdosi holatida, jinoyatni malakalashdagi maqsad/vosita hech qanday ahamiyatga ega bo'lmastligi kerak. Aslida, bolalarni fohishabozlik uchun ekspluatatsiya qilish odam savdosiga o'xshash elementlarga ega, ammo odam savdosida "ekspluatatsiya" elementi "bolalarni fohishabozlik uchun ekspluatatsiya qilish" ta'rifiga qaraganda kengroq, chunki u qullik, majburiy mehnat va organlarni olib tashlash kabi ekspluatatsiya maqsadlarini o'z ichiga olishi mumkin. Bundan tashqari, bolalarni fohishabozlik uchun ekspluatatsiya qilish nafaqat bolalar savdosidagi kabi bolani o'tkazish, taqdim etish yoki olish bilan bog'liq elementlar, balki bolaga yoki uchinchi shaxsga har qanday kompensatsiya berish yoki bunday kompensatsiya taqdim etilganidan qat'i nazar (bu moddiy yoki mulkiy imtiyozlarni, shuningdek, boshqa shakllarni - yaxshi baholar, giyohvand moddalar, oziq-ovqat, boshpana va boshqalarni o'z ichiga olishi mumkin)
--	--	--

		bolani shahvoniy tusdagi maqsadlarda bevosita ishlatishni ham o‘z ichiga oladi. Odam savdosi voyaga yetmagan shaxsdan bevosita foydalanish bilan bog‘liq harakatlarni qamrab olmaydi. BMTning Bola huquqlari bo‘yicha qo‘mitasi 2013 va 2022-yillardagi yakuniy kuzatuvlari va tavsiyalarida O‘zbekistonga Jinoyat kodeksiga bolani fohishabozlik maqsadida ekspluatatsiya qilish bilan bog‘liq jinoyatni kiritishni tavsiya qilgan (Idoralararo ishchi guruhning versiyasida “fohishabozlik” so‘zining salbiy tusidan qochish uchun ushbu jinoyatni “Bolani jinsiy ekspluatatsiya qilish” deb atash taklif qilingan).
--	--	--

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
129-modda. O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilish <i>Avvalgi tahrirga qarang.</i> O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan zo‘rlik ishlatmay uyatsiz-buzuq harakatlar sodir etish, — ikki yildan uch yilgacha ozodlikni cheklash yoxud ikki yildan uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	129-modda. O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilish O‘n olti yoshga to‘lmaganligi aybdorga oldindan ayon bo‘lgan shaxsga nisbatan: jinsiy a‘zolari namoyish etish; tajovuz qilish maqsadida shahvoniy tusdagi suhbatlar, pornografik materiallarni ko‘rishga majburlash; jinsiy a‘zolar bilan bog‘liq bo‘lmagan uyatsiz-buzuq teginish; voyaga yetmagan shaxsda jinsiy qiziqishni uyg‘otishga qaratilgan boshqa harakatlar, shuningdek, ushbu harakatlar AKT va Internet orqali sodir etishda ifodalangan zo‘rlik ishlatmay uyatsiz-buzuq harakatlar sodir etish, —	

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
O'sha harakatlar: a) aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan; b) ikki yoki undan ortiq shaxsga nisbatan; v) o'n to'rt yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan; g) nogironlik belgisiga ega ekanligi aybdorga oldindan ayon bo'lgan shaxsga nisbatan; d) takroran, xavfli retsidivist tomonidan yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 121 va (yoki) 128-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan; e) yaqin qarindoshiga yoki bir ro'zg'or asosida birgalikda yashayotgan shaxsga nisbatan; j) jabrlanuvchini tarbiyalash, o'qitish va (yoki) unga g'amxo'rlik qilish majburiyatlarini bajarayotgan shaxs tomonidan, shuningdek jabrlanuvchiga qarab turish majburiyatlari qonun bilan zimmasiga yuklatilgan ta'lim, tarbiya, davolash yoki boshqa muassasaning xodimi tomonidan sodir etilgan bo'lsa, — uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan	Bir yildan uch yilgacha ozodlikdan cheklash yoxud bir yildan uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakatlar: a) aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan; b) ikki yoki undan ortiq shaxsga nisbatan; v) o'n to'rt yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan; g) nogironlik belgisiga ega ekanligi aybdorga oldindan ayon bo'lgan shaxsga nisbatan; d) takroran, xavfli retsidivist tomonidan yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 121 va (yoki) 128-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan; e) yaqin qarindoshiga yoki bir ro'zg'or asosida birgalikda yashayotgan shaxsga nisbatan; j) jabrlanuvchini tarbiyalash, o'qitish va (yoki) unga g'amxo'rlik qilish majburiyatlarini bajarayotgan shaxs tomonidan, shuningdek jabrlanuvchiga qarab turish majburiyatlari qonun bilan zimmasiga yuklatilgan ta'lim, tarbiya, davolash yoki boshqa muassasaning xodimi tomonidan sodir etilgan bo'lsa z) jinsiy a'zolarga uyatsiz-buzuq teginish bilan bog'liq bo'lsa, — uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	Tadqiqot davomida, moddaning amaldagi tahririda “uyatsiz-buzuq harakatlar” atamasi aniq ta'riflanmaganligi aniqlandi, bu esa turli talqin qilinishiga olib keladi va bunday harakatlarni malakalashni murakkablashtiradi. Bunday harakatlarning og'irlik darajasining — og'ir bo'lmaganidan o'ta shavqatsizigacha bo'lgan gradatsiyasi yo'qligi huquqiy mavhumlikka olib keladi va Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 41-1-moddasi bo'yicha harakatlarni noto'g'ri malakalashga olib kelishi mumkin, shu bilan jinoiy javobgarlikka tortish samaradorligini pasaytiradi. Bundan tashqari, raqamlashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) keng qo'llanilishi bilan internet-kommunikatsiya orqali sodir etilgan uyztsiz-buzuq harakatlar sodir etish holatlari ko'paydi. Biroq, amaldagi qonunchilikda onlayn makonda sodir etilgan bunday jinoyatlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladigan maxsus qoidalar mavjud emas, bu ularni malakalash va javobgarlikka tortishni qiyinlashtiradi. Shuningdek, AKT yordamida sodir etilgan uyztsiz-buzuq harakatlar va onlayn gruming

jazolanadi. O‘sha harakatlar zo‘rlik ishlatib yoki qo‘rqitib sodir etilgan bo‘lsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	O‘sha harakatlar zo‘rlik ishlatib yoki qo‘rqitib sodir etilgan bo‘lsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	o‘rtasida aniq farq yo‘q. Shunday qilib, huquqiy aniqlikni ta‘minlash, huquqni muhofaza qilish organlarining samaradorligini oshirish va voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoya qilishdagi zamonaviy chaqiriqlarga munosib javob berish uchun O‘zR JK 129-moddasiga quyidagilarni nazarda tutuvchi o‘zgartirishlar kiritish zarur: • “uyatsiz-buzuq harakatlar” atamasining aniq ta’rifi; • uyatsiz-buzuq harakatlarning og‘irlik darajasiga ko‘ra tasniflanishi; • AKT yordamida uyatsiz-buzuq harakatlar sodir etishning o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rib chiqish; • uyatsiz-buzuq xatti-harakatlar va onlayn gruming o‘rtasidagi farqni aniqlash. Ushbu o‘zgartirishlarning kiritilishi jinoyatlarni aniqroq tasniflanishini ta‘minlaydi, ularni tergov qilish va sud tomonidan ko‘rib chiqish samaradorligini oshiradi hamda voyaga yetmaganlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishni kuchaytiradi.
---	--	--

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
130-modda. Pornografik mahsulotni tayyorlash, olib kirish, tarqatish, reklama qilish, namoyish etish	130-modda. Pornografik mahsulotni tayyorlash, olib kirish, tarqatish, reklama qilish, namoyish etish	2013-yilda proaktiv qidiruv tizimlaridan foydalangan holda bolalarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik materiallarini o‘z ichiga olgan 13 000 dan ziyod veb-sayt aniqlangan. 2019-yilda bu ko‘rsatkich 1000 foizga oshdi va 132 mingdan ziyod veb-saytni tashkil etdi. 2017-yilgi bolalarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik materiallari tahlili shuni ko‘rsatdiki, jabrlanganlarning 55 foizi 10 yoshdan kichik, 43 foizi esa 11-15 yoshda bo‘lgan.

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
... (uchinchi qism) Voyaga yetmagan shaxs tavsiflangan yoki tasvirlangan pornografik mahsulotni tarqatish, reklama qilish, namoyish etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kirish, xuddi shuningdek uni tayyorlash, tarqatish, reklama qilish, namoyish etish yoxud voyaga yetmagan shaxsni pornografik xususiyatga ega harakatlarning ijrochisi sifatida jalb etish, — uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	... (uchinchi qism) Voyaga yetmagan shaxs tavsiflangan yoki tasvirlangan pornografik mahsulotni tarqatish, reklama qilish, namoyish etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kirish, xuddi shuningdek uni tayyorlash, tarqatish, reklama qilish, namoyish etish yoxud voyaga yetmagan shaxsni pornografik xususiyatga ega harakatlarning ijrochisi sifatida jalb etish, — uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	2013-yilda proaktiv qidiruv tizimlaridan foydalangan holda bolalarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik materiallarini o‘z ichiga olgan 13 000 dan ziyod veb-sayt aniqlangan. 2019-yilda bu ko‘rsatkich 1000 foizga oshdi va 133 mingta veb-saytni tashkil etdi. 2017-yilgi bolalarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik materiallari tahlili shuni ko‘rsatdiki, jabrlanganlarning 55 foizi 10 yoshdan kichik va jabrlanganlarning 43 foizi 11-15 yoshda bo‘lgan. Yuqoridagilardan kelib chiqib, voyaga yetmaganlarni pornografik xususiyatga ega harakatlarga jalb etish” tarkibini Jinoyat kodeksining alohida moddasiga ajratish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi vaqtda O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida umuman pornografik mahsulotlarni ishlab chiqarish, shuningdek voyaga yetmaganlar tasviridan foydalanish va voyaga yetmaganlarni pornografik xususiyatga ega harakatlarni ijro etishga jalb qilish bilan bog‘liq harakatlarni
Ko‘zda tutilmagan	130²-modda. Voyaga yetmagan shaxs tavsiflangan yoki tasvirlangan pornografik mahsulotni tayyorlash va voyaga yetmagan shaxslarni pornografik xususiyatga ega harakatlarga jalb qilish Voyaga yetmagan shaxsning tasviri yoki tasviri tushirilgan pornografik mahsulotlarni o‘zi yoki uchinchi shaxs uchun tayyorlash, O‘zbekiston Respublikasining davlat chegarasi orqali olib o‘tish, tarqatish, o‘tkazish, reklama qilish,	

	saqlash, sotish, namoyish qilish, taklif qilish, sotib olish, olish usuli haqida ma'lumot berish, qasddan kirish huquqiga ega bo'lish, shu jumladan ommaviy axborot vositalarida, telekommunikatsiya tarmoqlarida yoki Butunjahon internet tarmog'idan tarqatish, — uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakatlar: a) takroran, xavfli retsidivist yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 128, 129, 130-2, 130-3 va 131-1-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan; v) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib; g) daromad olish maqsadida sodir etilgan bo'lsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Voyaga yetmagan shaxsni pornografik mahsulotni tayyorlash yoki tarqatishga, sotishga yoki namoyish etishga, huddi shuningdek pornografik xususiyatga ega harakatlarning ijrochisi sifatida jalb qilish, — sakkiz yildan o'n bir yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakatlar: a) aldash, ishonchni suiiste'mol qilish yo'lib bilan;	kriminallashtiradigan faqat bitta modda (130-modda) mavjud. Biroq, ushbu moddada xalqaro standartlarga muvofiq voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq materiallarni ishlab chiqarish va tarqatishga qarshi kurashish bilan bog'liq barcha harakatlarni jinoiy deb hisoblanmaydi. Shunday qilib, xalqaro standartlar (Bolalar savdosi, bolalar fohishabozligi va bolalar pornografiyasi bo'yicha Qo'shimcha protokol va Lanserot konvensiyasi, Kiberjinoyatchilik to'g'risidagi konvensiya) eksport/olib chiqish (export); taklif qilish (offering); sotish (selling); saqlash (possessing); o'zi yoki boshqa shaxs uchun sotib olish (procuring for oneself or for another person), AKT orqali bolalar pornografiyasiga kirish (knowingly obtaining access, through ICT, to child pornography) kabi harakatlarni jinoiy javobgarlikka tortish zarurligini belgilaydi.
--	--	--

- b) zoʻrlik ishlatish, zoʻrlik ishlatish yoki shaxsiy maʼlumotlarni oshkor qilish bilan tahdid qilish yoʻli bilan;
- v) ikki va undan ortiq shaxsga nisbatan
- g) oʻn olti yoshga toʻlmagan shaxsga nisbatan;
- d) aybdor uchun nogironlik belgilari oldindan ayon boʻlgan voyaga yetmagan shaxsga nisbatan;
- e) takroran, xavfli retsidivist yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 128, 128-1, 129 yoki 130-3-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etgan shaxs tomonidan;
- j) oila aʼzosiga yoki yaqin qarindoshiga nisbatan
- z) voyaga yetmagan shaxsni tarbiyalash va unga gʻamxoʻrlik qilish boʻyicha majburiyatlarini bajaruvchi shaxs, shuningdek pedagog yoki qonun bilan voyaga yetmaganni nazorat qilish majburiyati yuklatilgan taʼlim, tarbiya, tibbiyot yoki boshqa muassasaning boshqa xodimi tomonidan;
- i) telekommunikatsiya tarmoqlari, shuningdek Internet xalqaro tarmogʻidan foydalanib;
- k) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib;
- l) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini koʻzlab sodir etilgan boʻlsa, — oʻn bir yildan oʻn besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Doʻstona yoki romantik munosabatda boʻlgan voyaga yetmagan shaxslar shaxsiy foydalanish maqsadida oʻz surati tushirilgan pornografik mahsulotlarni ishlab chiqargan, ularga egalik

Demakki, “Voyaga yetmaganlar tasviri tushirilgan pornografik mahsulotlarni tayyorlash va aylantirish hamda voyaga yetmaganlarni pornografik xususiyatga ega harakatlarga jalb etish” tarkibini Jinoyat kodeksining alohida moddasiga ajratish maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, voyaga yetmagan shaxsning pornografik xususiyatga ega xatti-harakatlarda ijrochi sifatida ishtirok etishidan tashqari, uni pornografik mahsulot tayyorlash va tarqatishga jalb etish ham moddaning alohida qismiga kiritilmoqda.

Moddaning ushbu qismi ham voyaga yetmaganlarning jinsiy erkinligiga tajovuz qilish toʻgʻrisidagi boshqa moddalarning sanksiyalariga kiritilgan oʻzgartirishlarga muvofiq ogʻirlashtiruvchi holatlar va yanada qattiqroq sanksiyalar bilan toʻldirilmoqda. Yoʻqolgan va ekspluatatsiya qilingan bolalar xalqaro markazining 2018-yildagi maʼlumotlariga koʻra (9-nashr) dunyoning 118 ta mamlakatida bolalarga nisbatan jinsiy zoʻravonlik materiallari bilan bogʻliq jinoyatlarni kriminallashtiruvchi qonun hujjatlari mavjud.

	qilgan yoki o‘zaro almashib turadigan shaxslar ushbu moddaning birinchi va ikkinchi qismi bo‘yicha jinoiy javobgarlikka tortilmaydi.	
--	---	--

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
<i>Ko'zda tutilmagan</i>	130³-modda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda voyaga yetmagan shaxsni og'dirib olish (onlayn gruming) Voyaga yetmagan shaxsga nisbatan ushbu Kodeksning 118, 119, 128, 128¹, 129 yoki 130²-moddalarida ko'rsatilgan jinoyatlarni yana sodir etish maqsadida Internet jahon axborot tarmog'i, telekommunikatsiya tarmoqlaridan foydalangan holda yoki boshqa yo'l bilan uni og'dirib olish, agar bundan keyin voyaga yetmagan shaxs bilan uchrashuv tayinlash yoki voyaga yetmagan shaxs tomonidan pornografik xususiyatga ega bo'lgan har qanday amaliy harakat sodir etish yoki pornografik xususiyatga ega bo'lgan tasvir taqdim etish yuz bergan bo'lsa, – bir yildan uich yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. O'sha harakatlar: a) aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish b) zo'rlik ishlatish, zo'rlik ishlatish bilan tahdid qilish, shaxsiy ma'lumotlarni tarqatish bilan tahdid qilish; v) ikki va undan ortiq shaxsga nisbatan; g) o'n olti yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan; d) aybdor shaxs uchun nogironlik belgilari	Global statistika ma'lumotlariga ko'ra 18 yoshgacha bo'lgan o'smirlar jahonda internet foydalanuvchilarining uchdan bir qismini tashkil qiladi. Jahonda bolalarga nisbatan internetdan foydalangan holda jinoyatlar soni 750 000 ga teng. Onlayn gruming – bu voyaga yetmaganlarga nisbatan onlayn tarzda sodir etiladigan jinoyatning yangi turidir. Gruming voyaga yetmagan shaxs bilan keyinchalik jinsiy aloqa qilish uchun uning hushyorligini bosqichma-bosqich pasaytirish maqsadida u bilan hissiy aloqa o'rnatish maqsadida uni ruhiy boshqarish tushuniladi. Bugungi kunda 63 ta mamlakatda ushbu turdagi harakatlar uchun jinoiy javobgarlik ko'zda tutilgan: Argentina, Avstraliya, Avstriya, AQSH, Belgiya, Braziliya, Bolgariya, Buyuk Britaniya, Kanada, Chili, Kosta Rika, Xorvatiya, Finlyandiya, Fransiya, Germaniya, Gayana, Irlandiya, Italiya, Latviya, Lyuksemburg, Malayziya, Malta, Niderlandlar, Nigeriya, Peru, Filippin, Polsha, Ruminiya, Serbiya, Slovakiya Respublikasi, Sloveniya, Janubiy Afrika, Ispaniya, Shvetsiya Ukraina, va Hindiston

oldindan ayon bo'lgan voyaga yetmagan shaxsga nisbatan;

e) takroran, xavfli retsidivist yoki ilgari ushbu Kodeksning 118, 119, 121, 128, 128-1 yoki 130²-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatni sodir etgan shaxs tomonidan;

j) oila a'zosiga yoki yaqin qarindoshiga nisbatan;

z) voyaga yetmaganni tarbiyalash va unga g'amxo'rlik qilish bo'yicha majburiyatlarini bajaruvchi shaxs, shuningdek pedagog yoki qonun bilan voyaga yetmaganni nazorat qilish majburiyati yuklatilgan ta'lim, tarbiya, tibbiyot yoki boshqa muassasaning boshqa xodimi tomonidan sodir etilgan bo'lsa, –

uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
131-modda. Qo‘shmachilik qilish yoki fohishaxona saqlash ... (to‘rtinchi qism) Ushbu moddaning birinchi yoki ikkinchi qismida nazarda tutilgan harakatlar: a) voyaga yetmagan shaxsni jalb qilgan holda; b) takroran, xavfli retsdivist yoki ushbu Kodeksning 135 yoki 137-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni ilgari sodir etgan shaxs tomonidan; v) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko‘zlab sodir etilgan bo‘lsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	131-modda. Qo‘shmachilik qilish yoki fohishaxona saqlash ... (to‘rtinchi qism) Ushbu moddaning birinchi yoki ikkinchi qismida nazarda tutilgan harakatlar: a) voyaga yetmagan shaxsni jalb qilgan holda; b) takroran, xavfli retsdivist yoki ushbu Kodeksning 135 yoki 137-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni ilgari sodir etgan shaxs tomonidan; v) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko‘zlab sodir etilgan bo‘lsa, — besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.	Yangi tarkib - voyaga yetmagan shaxsni jinsiy ekspluatatsiya qilish (128-modda (1)) kiritilishi munosabati bilan chiqarib tashlanmoqda.
O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. Sakkizinchi bo‘lim. Atamalarning huquqiy ma‘nosi		
Oldindan ayon bo‘lish – qonunda bayon etilgan xulq-atvor va shart-sharoitlarga munosabat va bu munosabatning shaxs ulardan xabardorligidan dalolat berishi.	Oldindan ayon bo‘lish – qonunda bayon etilgan xulq-atvor va shart-sharoitlarga munosabat va bu munosabatning shaxs ulardan xabardorligidan dalolat berishi.	

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
... To'ldirilmoqda ... Pornografik mahsulot – bu pornografik asar, shuningdek, kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan, badiiy qiymatga ega bo'lmagan va ilmiy, tibbiy yoki ta'limga oid bo'lmagan, inson jinsiy a'zolarining tavsifi yoki fotosurati, videosi yoki boshqa tasvirini yoki shaxs tomonidan haqiqatda amalga oshirilgan yoki simulyatsiya	Voyaga yetmagan shaxsga nisbatan ishonchni suiiste'mol qilish – aybdor shaxs va voyaga yetmagan shaxs o'rtasidagi shaxsiy, oilaviy-maishiy, qarindoshlik, kasbiy yoki boshqa o'zaro munosabatlar natijasida vujudga kelgan bolaga ishonch yoki ta'sir ko'rsatishni, shuningdek voyaga yetmagan shaxsning yoshi, rivojlanish darajasi, jismoniy (va) yoki aqliy nuqsoni yoki nogironligi mavjudligi tufayli ishonuvchanligi va zaifligini suiiste'mol qilish, shuningdek voyaga yetmaganga nisbatan aybdor shaxsning e'tirof etilgan obro'sidan foydalanish. ... Pornografik mahsulot – bu pornografik asar, shuningdek, kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan, badiiy qiymatga ega bo'lmagan va ilmiy, tibbiy yoki ta'limga oid bo'lmagan, inson jinsiy a'zolarining tavsifi yoki fotosurati, videosi yoki boshqa tasvirini yoki shaxs tomonidan haqiqatda amalga oshirilgan yoki simulyatsiya qilingan jinsiy harakatni o'z ichiga olgan materiallar va predmetlar.	Ushbu atama Lanserot konvensiyasiga muvofiq 128-modda 2-qismining yangi tahririda qo'llanilishi munosabati bilan to'ldirildi. Ushbu atama yangi kiritilayotgan 130-2-noddada qo'llanilishi munosabati bilan to'ldirildi

qilingan jinsiy harakatni o'z ichiga olgan
materiallar va predmetlar.

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
To'ldirilmoqda ... Xizmat siri — oshkor etilishi O'zbekiston Respublikasi manfaatlariga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan fan, texnika, ishlab chiqarish va boshqaruv sohasiga doir ma'lumotlar.	Voyaga yetmagan shaxs tavsiflangan yoki tasvirlangan pornografik mahsulot – voyaga yetmagan shaxsning haqiqiy yoki modellashtirilgan shahvoniy xatti-harakatlarini yoki asosan jinsiy maqsadlarda jinsiy a'zolarining har qanday tasvirini tavsiflovchi yoki tasvirlovchi har qanday vositalar yordamida ishlab chiqarilgan har qanday materiallar. ... Xizmat siri — oshkor etilishi O'zbekiston Respublikasi manfaatlariga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan fan, texnika, ishlab chiqarish va boshqaruv sohasiga doir ma'lumotlar.	Ushbu atama yangi kiritilayotgan 130-3-noddada qo'llanilishi munosabati bilan o'ldirildi

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
To'ldirilmoqda ... O'rtacha kattalikdagi ekin maydoni — 250 kvadrat metrdan 1000 kvadrat metrgacha bo'lgan ekin maydoni. ... To'ldirilmoqda	Voyaga yetmagan shaxsni shahvoniy maqsadlarda og'dirib olish – voyaga yetmagan shaxs bilan jinsiy yoki pornografik tusdagi mavzular va shahvoniy so'zlardan foydalangan holda aloqa o'rnatish va davom ettirish, voyaga yetmagan shaxs bilan shahvoniy ma'lumotlar va rasmlarni almashish, voyaga yetmagan shaxsni jinsiy pornografik harakatlarga jalb qilish yoki ushbu harakatlarga undash. ... O'rtacha kattalikdagi ekin maydoni — 250 kvadrat metrdan 1000 kvadrat metrgacha bo'lgan ekin maydoni. ... Voyaga yetmagan shaxsni jinsiy ekspluatatsiya qilish - bu voyaga yetmagan shaxsga yoki uchinchi shaxsga moddiy qimmatliklar, mulkiy yohud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali undan shahvoniy tusdagi faoliyatda foydalanishdir.	

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
Xo‘jalik yurituvchi subyekt — mulk shaklidan qat’i nazar, korxonalar va tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi fuqarolar.	Xo‘jalik yurituvchi subyekt — mulk shaklidan qat’i nazar, korxonalar va tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi fuqarolar.	
Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks		
41¹-modda. Shahvoniy shilqimlik qilish Shahvoniy shilqimlik qilish, ya’ni shaxsga nisbatan uning uchun nomaqbul bo‘lgan hamda uning sha’ni va qadr-qimmatini tahqirlaydigan, shaxsning tashqi qiyofasini yoki qaddi-qomatini tavsiflashda, imo-ishora qilishda, teginishda, chaqirishda ifodalangan, shahvoniy xususiyatga ega bo‘lgan harakatlarni bir marta qo‘pol ravishda yoki bir necha marta sodir etish, —	41¹-modda. Shahvoniy shilqimlik qilish Shahvoniy shilqimlik qilish, ya’ni shaxsga nisbatan uning uchun nomaqbul bo‘lgan hamda uning sha’ni va qadr-qimmatini tahqirlaydigan, shaxsning tashqi qiyofasini yoki qaddi-qomatini tavsiflashda, imo-ishora qilishda, teginishda, chaqirishda ifodalangan, shahvoniy xususiyatga ega bo‘lgan harakatlarni bir marta qo‘pol ravishda yoki bir necha marta sodir etish, —	41-1-moddaga kiritilgan o‘zgartishlar shahvoniy shilqimlik uchun jazoga tabaqalashtirilgan yondashuvni nazarda tutadi, bunda harakatlarning tabiati va takrorlanishi, shuningdek, jabrlanuvchining yoshi hisobga olinadi. Ushbu yondashuv harakatning jamoat uchun xavflilik darajasi va qo‘llanilgan jazo o‘rtasida aniqroq bog‘liqlikni ta’minlaydi, odil sudlov va huquqni qo‘llash samaradorligini ta’minlaydi.

Amaldagi tahrir	Tadqiqot mualliflari tomonidan taklif etilayotgan tahrir	Asoslantirish
bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki besh sutkagacha muddatga ma'muriy qamoqqa olishga sabab bo'ladi. Xuddi shunday huquqbuzarliklar ma'muriy jazo chorasi qo'llanilganidan keyin bir yil davomida takror sodir etilgan bo'lsa, — bazaviy hisoblash miqdorining besh baravaridan yetti baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki o'n besh sutkagacha muddatga ma'muriy qamoqqa olishga sabab bo'ladi. To'ldirilmoqda	bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki besh sutkagacha muddatga ma'muriy qamoqqa olishga sabab bo'ladi. Xuddi shunday huquqbuzarliklar ma'muriy jazo chorasi qo'llanilganidan keyin bir yil davomida takror sodir etilgan bo'lsa, — bazaviy hisoblash miqdorining besh baravaridan yetti baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki o'n besh sutkagacha muddatga ma'muriy qamoqqa olishga sabab bo'ladi. O'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan uning sha'ni va qadr-qimmatini tahqirleydigan, shaxsning tashqi qiyofasini yoki qaddi-qomatini tavsiflashda ifodalangan, shahvoniy xususiyatga ega bo'lgan harakatlarni bir marta qo'pol ravishda yoki bir necha marta sodir etish, — bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki besh sutkagacha muddatga ma'muriy qamoqqa olishga sabab bo'ladi.	O'zgartirishlar voyaga yetmaganlarni himoya qilishga alohida urg'u beradi, ularga nisbatan sodir etilgan shahvoniy tusdagi harakatlar uchun qattiqroq jazolarni belgilaydi. Bu davlatning aholining eng zaif qatlami bo'lgan bolalarning xavfsizligi va farovonligini ta'minlashdagi ustuvorligini aks ettiradi. Shunday qilib, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 41-1-moddasiga kiritilgan o'zgartirishlar fuqarolarni shahvoniy shilqimlikdan himoya qilishning jamiyatning ichki ehtiyojlariga ham, O'zbekistonning xalqaro majburiyatlariga ham javob beradigan samarali mexanizmini yaratishga qaratilgan.